

Mongolian Buddhism in Practice

2nd International Conference on Mongolian Buddhism

April 24–25, 2017, Budapest

Abstracts



Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities

Department of Mongol and Inner Asian Studies

Research Centre for Mongol Studies

Budapest Centre for Buddhist Studies

Hungarian Academy of Sciences

Research Centre for the Humanities, Institute of Ethnology

Embassy of Mongolia in Hungary

Returning Lamas: Life After the Monastery

Saskia ABRAHMS-KAVUNENKO

Max Planck Institute for Social Anthropology,
Research Group 'Buddhist Temple Economies in Urban Asia', Germany

Many young Mongolian lamas and nuns spend around ten years studying full time in monasteries in India. These studies are characterized by strict discipline and training in monastic residential complexes. After returning home from India, many struggle to readjust to life in Mongolia. Most have difficulties meeting the expectations of family and life in a fast paced and radically changing city. The majority of lamas are unable to live residentially within Mongolian temples and must support themselves financially. This paper will explore the experiences of the Mongolian sangha after they return to Ulaanbaatar. It will look at the economic and social pressures that most face when they return home and how they negotiate life after India.

Rendering Sanskrit and Tibetan in the Mongolian Kanjur – A Preliminary Report

Kirill ALEKSEEV

St. Petersburg State University, Faculty of Asian and African Studies,
Department of Tibetan and Mongolian Studies, Russia

The new ascent of translation activity and the re-working of old translations of Buddhist works in late 16th century Mongolia demanded solving questions of transcription, including of Indian and Tibetan words.

According to Mongolian historiographical tradition this task was solved by one of the eminent translators of Buddhist literature Ayusi güsi, who was active in Eastern Mongolia in the late 16th and early 17th centuries. He compiled his transcriptionary alphabet in 1587, at the behest of the Third Dalai Lama, and following the example of the Tibetan rendition of the "fifty Indian letters".

Mongolian literature is abundant in works explaining the system and the principles of the *Āli-kāli* alphabet. Nevertheless, almost all of these texts are of a prescriptive character and do not tell us much about how the system actually worked in Mongolian translations.

The Mongolian Kanjur is a large and diverse corpus of Buddhist texts, translated from various languages over a large span of time (from the late 13th to the early 18th century) and, therefore, a valuable source of information on rendering Sanskrit and Tibetan in Mongolian script.

Recent work on the *Comparative Catalogue of the Golden Kanjur* allowed us to compare different copies of the manuscript edition carried out in the years 1628–1629 under Ligdan Khan of Chakhar and the blockprint created under the auspices of the Emperor Kangxi in 1718–1720 in Beijing.

The results of the collation show that the Golden Kanjur, the earliest copy of the Ligdan's manuscript edition written down in 1629, contains texts that belong to the different periods and schools of Mongolian translation activity. Thus, the ways of rendering Sanskrit and Tibetan words in the Golden Kanjur vary from the total absence of *Āli-kāli* letters to the elaborate use of the transcriptionary signs, including those rarely found by in the later copies. Though the consequent "black" manuscript copies reveal more uniformity in rendering foreign words, it is still hard to speak of some precise and common system for rendering Sanskrit and Tibetan. Such a system appears only in the blockprint edition of the Mongolian Kanjur in the early 18th century.

"Сайшаалтай ерөөлт эрхшилийн эзэн хааны сан тахил эгээрлийг хангагч хэмээгдэх оршив" хэмээх судрын тухай

Л. АЛТАНЗАЯА

Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль, Монгол улс

XVII-XVIII зууны үеийн Монгол дахь бурханы шашны түүхэнд холбогдох олон сурвалж хэрэглэгдэхүүн байдгийг эрдэмтэн судлаачид тал бүрээс нь судлан шинжилсэн байдаг. Бид тэдгээр судар номуудын нэг болох "Сайшаалт ерөөлт эрхшилийн эзэн хааны сан тахил эгээрлийг хангагч хэмээгдэх оршив" хэмээх судрын тухай танилцуулахыг хичээнэ. Монгол улсын үндэсний төв архивт хадгалагдаж буй монгол бичгийн зарим баримтад Манжийн Тэнгэрийн тэтгэсэн хааныг "Дэлхий дахины эзэн Манзушир Богд хаан", "Манзушир их богд эзэн" хэмээн бичсэн байдаг бөгөөд "Манзушир бурханы хувилгаан бие эзэн хаан"-д сан тахил өргөх ёсыг дурдан Нанзаддорж хэмээгчийн бичсэн уг судрыг сэдэвт холбогдох зарим хэрэглэгдэхүүнтэй уялдуулан судлах нь тухайн цаг үеийн бурханы шашны зан үйлийн хэлбэр, хамрах хүрээ хэвчээнд гарч байсан өөрчлөлтийн бодит байдлыг тодруулахад зохих ач холбогдолтой болов уу. Уг судар бичмэлээр тархсан бөгөөд түүний нийтлэг болон онцлог шинжийг судлан тодруулахыг оролдсон болно.

Two Hambo Lamas – Symbolic Persons of Buddhist Revival in Buryatia

Darima AMOGOLONOVA

Department of Philosophy, Cultural Studies and Religions,
Institute for Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies,
Siberian Branch, Russian Academy of Sciences, Russia

Religious revival is seemingly the most convincing evidence of the political and ideological transformations in the Russian society. Simultaneously, returning religion only partly relates to worldview change: in reality, it has occupied the principal position in the post Soviet ethnic renaissance, which embraced all the ethnic groups in Russia. Nowadays, Buddhism remains the only sphere, in which Buryat ethnicism can manifest itself in both religious and secular aspects including protection of Buryat culture especially ethnic language and support to the traditional way of economy (sheep and horse breeding) as well as holding Buryat youth in the villages.

Successful realization of these tasks was undertaken by Hambo Lama Ayusheev enthroned in 1995. To strengthen Buddhist influence on the 'hypothetic' believers, he has resorted to the unmistakable proof that witnesses for the topicality of Buddhist spirituality in the conditions when a rationalized mind needs evidence of the advantages of the religious tradition. In this sense, the glorious Return of the Hambo Lama Itigelov's 'Imperishable Body' (at present renamed to the 'Precious and Unquenchable Body' that better corresponds to the essence of the phenomenon and emphasizes its uniqueness) was that symbolic event, which essentially strengthened the positions of Buddhism among Buryats and contributed to its importance in Russia and worldwide. Thus, both Hambo Lamas – Itigelov and Ayusheev – are the symbolic persons of Buddhist revival in Buryatia and the evidence of irreversibility of the changes taking place in the spiritual sphere.

Модель человека в буддизме: экономический аспект

Д. Н. БАДГАЕВА

Московский Государственный Университет, Россия

Один из ключевых вопросов, который я хотела бы затронуть в данном докладе, — это экономический аспект модели человека в буддизме. Границы экономического анализа модели человека в буддизме остаются неопределенными. Насколько релевантна модель западного «экономического человека» для людей, живущих в другом экономическом социуме, например, жителей буддийских регионов России, например для современных калмыков, в прошлом степных кочевников? Действительно ли существуют противоречия между религиозными (буддийскими) ценностями и экономическим прогрессом?

Вопрос о влиянии буддизма на экономическое развитие одним из первых поставил немецкий социолог М. Вебер [1990], выдвинув тезис об иррационализме буддизма и о несовместимости ценностей этой религии с развитием капиталистической экономики. Следует ли из этого вывод, что буддийской экономике чужда и модель экономического человека, основанная на этих ценностях? Я не согласна с мнением М. Вебера, что буддизм иррационален. Модель человека здесь тоже рациональна, но эта рациональность имеет свою специфику.

В работах немногочисленных авторов по обсуждаемой нами теме (С.-К. Колм, Л. Жолнаи и др.) буддизм представлен как особый вид экономической философии или социологии. Известный французский экономист Серж Кристоф Колм придает большое значение приоритету социальных услуг как «этической парадигмы экономики» [Kolm 1983]. Именно экологический и человеческий облик буддийской экономики подчеркивает в своей работе современный венгерский экономист Ласло Жолнаи [Zsolnai 2009]. Я с ними полностью согласна и постараюсь показать это в своем докладе.

На мой взгляд, в буддизме можно обнаружить ту нить, которая связывает мотивацию действий человека, в т. ч. экономических, доступные ему знания и способности (главным образом интеллектуальные) практически с любой сферой современной жизни. В буддийской мотивации экономического поведения явно налицо воздействие других мотивов, кроме стремления к богатству. В трактовке мотивационного компонента модели человека помимо таких традиционных целей, как благосостояние, полезность, удовлетворение потребностей я бы добавила функцию творческую, когнитивную: это тренировка ума, желание самореализации, стремление к совершенству.

The Historical Significance of the Buddhist Temple in Saint-Petersburg

Buda BADMAEV – Inna VASILEVA

St. Petersburg Datsan, Russia

In 2015 the 100th anniversary of the Buddhist Temple Gunzechoinei (ཀུན་བཟེ་ཆོས་གནས་བླ་མ་ཆོང་) in St. Petersburg, the capital of the former Russian Empire, was widely celebrated in Russia not only by Buddhists but also by wider cultural circles. This is a landmark of the extreme northward spread of the Dharma in the pre-modern times (60° N) and a unique historical and religious building.

Several Mongolian peoples who were Tibetan Buddhists became Russian subjects as early as in the 17th century. While Europeans were banned from entering Tibet, Russian subjects of Mongol stock visited it rather freely. In the late 19th century

Agvang Dorjiyev (འག་དབང་རྡོ་རྗེ་ཡབ་; 1853/54–1938), a learned lama from Russia, became a teacher (མཚན་ཞབས་མཁན་པོ་) of the Thirteenth Dalai Lama.

In 1908 Dorjiyev presented to the Russian Foreign Ministry the Dalai Lama's request to build a Buddhist temple in the capital of Russia. The building of the Temple was approved by the Czar Nicholas II and started in 1909. It was finished in August 1915.

The temple is a unique example of Tibetan-European style: it is shaped as a Tibetan temple (quadrangle shape, the building narrows towards the top) with some typical features of a European temple (columns with bronze capitals, large steps leading up to the main entrance).

Though religion was greatly oppressed in the 1920s and 1930s, Dorjiyev managed to secure diplomatic immunity for the Temple, which was turned into a "Tibetan-Mongolian Mission." The temple was closed in the late 1930s and was only handed over to believers in 1990.

Officially the Datsan in Saint Petersburg is a branch of the Ivolginskii Datsan (འག་འཕྲུག་བླ་མ་གྱིས་ཚུགས་འཁོར་གྱི་ཁྱེད་) in Eastern Siberia – the residence of the Head Lama (མཁན་པོ་ལྷ་མ་) of the Traditional Sangha of Russia.

The present-day Datsan is an important Buddhist and cultural centre of Russia. Its lamas, besides performing religious rituals, give lectures on Buddhism, help sick people by means of Tibetan medicine, and participate in scholarly conferences

Этигэлэй Хамба лама

Ширээт лам Балдан БАЗАРОВ

Буриадын Тункэн дацан, ОХУ

2002 онд тахиа сарын шинийн 4, Хүхэ Зүрхэн гэдэг газраас 12 дугаар Бандида Хамба Ламын бие Ивалгын дасанд залаж авч ирсэн байгаа. 1927 онд 75 нас сүүдэртэй Этигэлэй Хамба Лам мүнх бус үзүүлсний дараа 75 жил Хүхэ Зүрхэн газарт хадгалагдаж байсан байгаа. Энэ залалгын ажилгаанд судмедэксперт оролцож гадны талаас харж үзсэний дараа дүгнэлт гаргасан байна. Энэ хүний биеийн байдал амьд хүний биетэй яг адил байна. Энэ үеэс одоо хүртэл 15 жил өнгөрөв. Этигэлэй Хамба Ламын бие зөв зүгээр Ивалгын дацанд саатаж байгаа. Их хуралнуудын үед олон сүсэгтэн мургэшүүл ирж Эрдэни биенээс нь адис хүртэж байхад биеийн дулаан 33–34, 36–37 градус болдог, биенээс нь хөлс гардаг байна. Бусад өдрүүдэд биеийн дулаан 18–23 градустай.

Хүмүүст түүний бие өөр өөрөөр харагддаг. Жишээ нь надад хааяа-хааяа зүн нүдээрээ хараад байна (ширтэнэ) гэж харагддаг, өөр хүмүүс баруун эсвэл зүн нүдөөр харна гэдэг. Ном уншиж сууна, сонин сэтгүүл гартаа бариад байна гэдэг. Нүдний өнгө нь азийн гаралтай хүмүүс бор эсвэл хар гэж хардаг. Европын хүмүүс хөх сэнхэр Этигэлтэй Хамба Лам хоёр нүдээрээ хараад суусан. Би анх удаа хараж байгаа болхоор, дандаа ийм байдалтай гэж бодсон. Тэгэхдээ надад анивгад гэсэн шүү. Би сочиж авсан.

2011 оноос эхлээд одоо хүртэл Этигэлэй Хамба Лам өдөр бүр сургааль айлдаад байгаа. Энэ сургаалыг нь Бимба лама хүлээн аван өдөр бүр 24 дугаар Бандида Хамба Лам Аюшын Дамбад хүргэж өгдөг. Манай одоогийн Хамба Лам тайлбар хийж фэйсбүүк дээр табирахад нь олон түмэн хүмүүс олж харах аргатай байна. Энэ сургаалуудтай нь танилцуулъя.

2016.08.05. Этигэл Хамба Ламын сургаал. Этигэл Хамба Лам эшхэрэнди хонхын авиа дуулаад (сонсоод): “Сагай хүрдэн эргэхэ холбоо”-гэж айлдаа.

2016.08.14 Этигэл Хамба Ламын сургаал. Нэгэ хүн нөгөө хүүнд: “Утга ынь буруу ойлгохо аад, юундэ сээжэлдэнэш” гэнэ. Этигэл Хамба лам: “Балар аараг хоёр ухаанаа тэг шэрүүлхэ гүн ухаан” – гэж айлдаа.

2016.09.08. Этигэл Хамба Ламын сургаал. Нэгэ эрэ хүн: “Юртэмсэ оршолон гэжэ байгалийн мэдэлэй юм байна” – гэхэд нь. Этигэл Хамба Лам: “Хүний ухаан эхи заха үгэй, саг хэмжүүр үгүй, зай забсар үгүй” – гэж айлдаа.

2016.09.24. Этигэл Хамба Ламын сургаал. Ленин Сталин хоёрын нас барсан цаг харагдаад, агаараар дүүрэн алтан тоос ялалзажа байна. Этигэл Хамба Лама: “Талада ябахадаа ухаангуй ехэ адис абанаш” гэжэ айлдаа.

2016.10.04. Этигэл Хамба Ламын сургаал. Хажуудаа үхэртэй хүгшэн эхэнэр ехэ галай эргэдэ даллага тараажа байгаад- “Абагты! Абагты! Абагты!” – гэхэдэнь, үхэрэнь дохио үгэжэ ехээр мөөрөнө. Этигэл Хамба Лама: “Буряад орон Юлжаан” – гэжэ айлдаа.

Lamyn Gegeen's Advice on Buddhist Text Recitation to Repel Illness

Agata BAREJA-STARZYŃSKA

Faculty of Oriental Studies, University of Warsaw, Poland

Lamyn Gegeen or Khanchin Choijal – mkhan chen chos rgyal Blo bzang bstan 'dzin rgyal mtshan (1639–1704) was one of the most important Buddhist figures in the history of dissemination of Tibetan Buddhism in Mongolia in the 17th century. Educated in Tibet Lamyn Gegeen brought the theory and practice of Tibetan medicine and divination to his homeland. One of his works is a treatise on prognostication entitled *'Bras rtsis legs bshad kun 'dus*, i.e. “Collection of Writings on Prognostication” composed in 1689. The Tibetan version, popular in the past, was translated into Modern Mongolian by Prof. Terbish as *Üriin zurkhai sain*

nomlol бүхний khuraangui (published in 1991 and 2004). Since then it has been used by present-day Mongols. One section of Lamyn Gegeen's work is devoted to Buddhist text recitation to repel illness. The paper examines briefly this part of the work focusing on the Buddhist texts mentioned in it.

The Prostration Helps Healthy Life

Ch. BATNAIRAMDAL, B. NYAMJAV

Mongolian National University of Medical Science,
International School of Mongolian Medicine, Mongolia

Goal: To do analysis on some issues about treatment for constipation using non-drug method

Hypothesis: There is a probability that people who do pilgrimage have higher muscle development compared to people who do normal exercise and movement.

Methods: Total 60 people have been involved from June 2015 until September 2015 and total 50 people have been involved after this. People aged more than 20 years old, not pregnant, having constipation symptom, with 1 or 2nd class of overweight, without any disorder of supporting organs were divided into 2 groups and 25 participated who do pilgrimage or yoga exercise. Also, 10 people were involved in control group. According to the questionnaire, they haven't got light constipation and do permanent exercises and movement. All participants were measured by anthropometry and their electrolyte volume in the blood of vein was defined.

Result: We have noticed during the research that the person with constipation symptom started evacuating 97.8±3.7 minutes after he/she drank water & did pilgrimage and 100.6±6.3 minutes after he/she did yoga exercise.

Body weight index of people with constipation symptom was 30.64 kg/m² before their pilgrimage, was 25.23 kg/m² after their pilgrimage and was 31.17 kg/m² before their pilgrimage and was 28.81 kg/m² after their yoga exercise.

For electrolyte volume in blood of the participants in the research before their pilgrimage, Ca was 1,58 mmol/L, Mg was 1,24 mmol/L, Na was 113,52 mmol/L, Cl was 73,8 mmol/L in average, Ca was 1,24 mmol/L, Mg was 0,91 mmol/L, Na was 102,18 mmol/L, Cl was 61,3 mmol/L after three days, Ca was 1,37 mmol/L, Mg was 1,17 mmol/L, Na was 109,8 mmol/L, Cl was 68,3 mmol/L at the last day of the research.

For electrolyte volume in blood of the participants in the research before their yoga exercise, Ca was 1,63 mmol/L, Mg was 1,20 mmol/L, Na was 121,8 mmol/L, Cl was 68,3 mmol/L in average, Ca was 1,49 mmol/L, Mg was 0,98 mmol/L, Na was 113,1 mmol/L, Cl was 57,8 mmol/L after three days and Ca was 1,53 mmol/L, Mg was 1,0 mmol/L, Na was 115,8 mmol/L, Cl was 60,3 mmol/L at the last day of the research.

Conclusion: It has been determined that less movement is an influencing factor for constipation. The research shows that treatment is effective because body weight index and electrolyte balance is becoming stable after the stretch and pilgrimage.

Святыни Лхасы: по материалам перевода намтара «Жизнеописание Цзонхавы»

Э. П. БАТЫРЕВА
С. Г. БАТЫРЕВА

Калмыцкий Государственный Университет, Россия
Музей Традиционной Культуры имени Зая-пандиты,
Калмыцкий Институт Гуманитарных Исследований,
Российская Академия Наук, Россия

В статье приводятся сведения о религиозно-философских сочинениях буддизма, среди которых особое место занимает жанр жизнеописаний, известных в Тибете и Монголии под общим названием «намтары». К сочинениям агиографической литературы относится жизнеописание владыки Цзонхавы. Перевод двух текстов, тибетского и монгольского, дает возможность получения достоверной научной информации не только об истории буддизма Тибета, оказавшего большое влияние на формирование буддийской художественной культуры и искусства монголоязычных народов: монголов, бурятов и калмыков.

В сочинении «Жизнеописание Цзонхавы», помимо приведения подробных сведений о биографии Цзонхавы, основоположника желтошапочного направления Гелуг в северном буддизме, приводится множество данных о строительстве храмов, ступ и культовой скульптуры, украшавшей храмовое строительство в Тибете. Их строилось множество в Лхасе, столице государства. Так, например, рассказывается, как были установлены статуи Будды, известные как Великий Чжу и Малый Чжу в Лхасе. Описание сопровождается подробностями о времени, месте и драгоценных деталях создания произведений искусства. Они становятся легендарными святынями не только Тибета, но и всего буддийского мира монгольских народов. Информация об архитектурных сооружениях, в том числе и о монастыре Галдан, основанном Цзонхавою в 1409 году *на горе Брэг-ри (Уединённая гора)*. Интересны свидетельства о материале и технике изготовления буддийской скульптуры, изготавливавшейся из благородного металла в технике замещенного воска. Все

это дает основание составить представление о практике культового строительства в полном объеме. Последнее становится образцом создания национальной художественной школы Монголии, оказавшей несомненное влияние на формирование искусства ойратов и калмыков, других монголоязычных народов. Созерцание культовых объектов используется в практике поклонения иконографическому образу, отвечающему всем требованиям изобразительного канона буддизма. Рассматриваемое в этом источниковедческом плане сочинение «Жизнеописание Цзонхавы», относящееся к жанру «намтар» агиографической литературы, представляет несомненный интерес для тибетологов и монголоведов, историков культуры северного буддизма и искусствоведов.

Монголчуудын бурханы шашин

БАЯНСАН ЛАМ

Өвөр Монголын Буян дэлгэрүүлэх хийд, БНХАУ

Монгол үндэстэн бол өөрийн уг хэл, үсэг бичиг, соёл, ёс заншилтай ба шашин суртахуунтай. Баатарлиг нүүдэлчин үндэстэн юм. Монгол нутагт аль эрт хоёр мянган жилийн тэртээ бурханы шашин дэлгэрсэн түүхтэй. Үүнэй сүүлээр Уйгараар дамжин бурхан шашин Монгол оронд дэлгэрсэн түүхтэй байдаг. Дараа нь Чингис хааны үед Сачаагын Гунга Нямбу ламтай харилцсан харьцаа холбоо байдаг. 1247 онд Гуюг хаан төвдийн Сача бандида Гунга Жалцан ламыг залж Монгол оронд бурхны шашин дэлгэрүүлэв. 1256 онд Монголын Мүнх хаан Төвдийн Гарма багшыг урьж Монголын нийслэл Хара Хоринд хүлээн авч уулзаад улсын багша үргэмжилж алтан эмжээртэй хар малгай, алтан тамгаар шагнав. Одоо нийгэмд алтан эмжээртэй хар малгай уламжлаад 17 дүр болж байна. 1253 онд Юань улсын Хубилай хаан Төвдөд элчин томилж, Сача бандида Гунга Жалцныг залсан боловч таалал болсон болхоор Пагба лам абага Гунга Жалцныг төлөөлж ирсэн юм. Хубилай хаан Пагба ламыг Бээжинд хүлээн авч уулзаад, хожмоо улсын багша, хааны багша үргэмжлээд Монголд дөрвөлжин үсэг зохиогоо. 1318 онд Монголын Буянт хаан Төвдийн Алтан Ганжуурыг бичүүлхээр, алт 900 лан, мөнгө 150 лан ба Хитадын бүх цаас үлэмж арвин үргэв. Үүнээр Төвдийн хамгийн анхны зарлиг шастирын эмхэтгэл болох Нартан хийдийн Ганжуур Данжуурыг бичиж бүтээв. Хожмонь төвдийн эрдэмтэн Будон Ринчендуб Нартан хийдийн “Ганжуур Данжуураар” эх болгож дээр нь эдүй тэдүй зарлигын зохиол ба мянга илүү шастирын зохиолыг нэмээд Шалуу хийдийн Ганжуур Данжуурыг бичиж бүтээж ээ. 1578 онд Монголын Алтан хаан Төвдийн Содном Жамса ламыг “Далай лам” хэмээх цол үргэмжилсэн байна. 1587 онд Харчинай Аюша Гуш Монгол галиг үсгийг зохиосон байна. 1645 онд Монголын Гэгээн гуш хаан Төвдийн Лубсан Чойджи Жалсан ламыг “Банчен богд” гэж үргэмжилэв. 1629 онд Монголын Лигдэн хутагтын хааны зарлигаар Гунга Одсер Бандида тэргүүнтэй олон эрдэмтэн ламнар монгол үсгийн “Алтан Ганжуур” орчуулан бүтээв. Нийт 113 боть гар бичмэлийн судар болно. 1648 онд Ойрат Монголын Заяа Бандида Намхай Жамсо ойрат монголын аялгууд зохицуулж тод үсгийг зохиосон байна. 1686 онд Халхын Ундэр Гэгээн Занабазар Соеомбо үсгийг зохиосон байна. 1905 онд Оросын холбооны буриадын лам Агван Доржиев вагиндра үсгийг зохиосон байна. Агван гэдэг төвд нэр бөгөөд санскрит хэлээр вагиндра гэдэг болхоор, бас вагиндра үсэг гэдэг ээ. 1720 онд Энх Амгалан хааны үед Ганжуурыг дахин бүридхэн орчуулж хянаж барлан бүтээв. Үүнийг Лигдэн хааны Алтан Ганжуураас эх авсан. Нийт 200 гаруй эрдэмтэд оролцсон байгаа. 1741 оноос 1742 он хүртэл “Мэргэд гарахын орон” хэмээх таван ухааны толь бичиг улсын багша Жанж Хутагт тэргүүнтэй эрдэмтэн мэргэд найруулж зохиов. 1742 онд Данжуурыг монгол хэлээр орчуулах ажил хийж эхэлж. 1749 онд бүх ажлыг долоохон жилийн дотор амжилттай төгсөв. Тус удаа Жанжа хутагтаар толгойлуулсан 200 илуу лам эрдэмтэд оролцсон байна. 1828 онд Монголын их эрдэмтэн Агван Дандар Лхарамба “Монгол үсгийг ёсны сайтар номлосон хэлний чимэг хэмээх оршибой” хэмээх монгол хэлний зүйтэй бичэв. Энэ манай босоо монгол үсгийг зөв бичихэд маш чухал хэлэн зүй болсон байна. Бас төвд хэлэн зүй “Гучид хийгээд бэлигын оруулин утга ийг амархан ойлгохоор хуран номлосон түгэс хувьтны сэтгэлийн лянхуа нээх нар хэмээх оршибой” хэмээх хэлэн зүйл бүгд төвд үндэстний дунд одоо болтол чухал хэрэглэж байгаа төвд хэлзүй болно.

Бурханы шашин олон зууны тэртээгээс монгол үндэстний дунд дэлгэрч, монгол үндэстний соёлыг их баялагжуулсан олон үеийн лам багшанарын хичээл зүтгэл болно.

Алтайн тувачуудад шарын шашны нөлөө ба өнөөгийн тулгамдсан асуудлууд

Бадарч БАЯРСАЙХАН

Монгол улс

Монгол улсын угсаатныг бүрдүүлж буй олон угсаатны бүлгүүдийн нэг нь Алтайн тувачууд юм. Алтайн тувачууд хэмээн нэрлэгдэж буй ард түмэн өнөө цагт Монгол улсын Баян-Өлгий аймгийн Цэнгэл, Ховд аймгийн Буянт сумм, Төв аймгийн Заамар, Дарханы Орхон зэрэг сум, орон нутагт бөөнөөрөө болон тархан, мөн түүнчлэн БНХАУ-ын ШУӨЗО-ны Алтай аймагт аж төрж байна [1].

Алтайн тувачууд буюу Баян-Өлгий аймгийн Цэнгэл суманд амьдардаг тувачууд нь монголчуудын нэгэн адил түүхийн нэн эртний үе болох овгийн байгууллын үед үүссэн тэнгэр шүтлэг, бөө мөргөл дагнан олон мянган жилийн хөгжлийг

туулсаар, мөн түүнчлэн XVII-XVIII зууны үеэс шарын шашны нөлөөнд автан өнөө үед зохих ул мөрөө үлдээсэн ба зарим талаар мартагдан гээгдэх шатанд тулаад буй билээ. Энэ удаа бид Алтайн тувачуудын дунд шарын шашны үүсэн хөгжсөн тухай болон өнөөгийн тулгамдсан асуудлыг чухалчлан тодруулахыг зорив.

Манжийн дарлалын үед Ховдын хязгаарын Алтайн урианхайн долоон хошууны 3 хошууг (хөх мончоог, цагаан соён, хар соён) Алтайн тувачууд бүрдүүлж байжээ. Дээр дурдсан гурван тува хошуу тус бүр нь өөрийн хийдтэй байсан байна. Шарын шашин XIII зууны үеэс эхлэн Монгол улсад, аажмаар тус улсын баруун зах хязгаарт Алтайн тувачуудын дунд тархан анхны хийдийн шавыг байгуулсан түүхтэй ажээ.

Ёст гүний хошууны мончоогийн хийд нь Рашдэчэнлин (төвд. *bkra shis bde chen gling*) нэртэй 1864 онд өнөөгийн Цэнгэл сумын төвд, Эетэй гүний хошууны цагаан соёны хийд нь Дамбадаржаа (төвд. *bstan pa dar rgyas*) нэртэй 1920 онд Загаст нуур хэмээх газарт, Зоригт гүний хошууны хар соёны хийд нь Рашчойлин (төвд. *bkra shis chos gling*) нэртэй 1928 онд Харганатын голд тус тус байгуулагджээ [2]. Энэ мөчөөс эхлэн 1936–37 он хүртэл дээрхи гурван хийд нь шашны үйл ажиллагаагаа явуулан, байгаль дэлхий, нутаг орноо баясган, сүсэгтэн тува олондоо буян хишиг, ариун номлолоо хүртээл болгож байгаад нийт Монгол даяар эхэлсэн хэлмэгдэлийн жилүүдэд лам хуврагуудыг баривчлан, хийдийн бүх бурхан шүтээн, ном судар, эд хөрөнгийг хураан устгасны улмаар хийдийн үйл ажиллагаа өнөөг хүртэл бүрэн зогссон байна [3].

1990 оны Монгол даяар эхэлсэн ардчилалын улмаар үндэсний уламжлал, шашин шүтлэгээ сэргээх, хойч үедээ уламжлуулах ухамсар, үндэсний үүрэг, оролцоо, идэвхи санаачлага шаардагдаж, 2006 оноос эхлэн Цэнгэл сумын тувачуудын эрт дээр үед байсан бурхан шашны хийдүүдийг сэргээн босгох, сүсэгтэн олны сүсэг бишрэлийг хамгаалах тулгамдсан нэн тэргүүний асуудал болсон байна. Энэ асуудлаар тус нутгийн уугуул иргэд хэд хэдэн төсөл боловсруулан, аймаг, сумын удирдлагуудад мөн шашны байгууллагуудад удаа дараа хандсан боловч [4] эдүгээ 10 гаруй жилийн хугацаанд ямар нэгэн бодит биелэлээ үл олсон нь зүй ёсны харамсалтай бөгөөд өнөөгийн тулгамдсан асуудлуудын нэгэн болсоор байна.

Ишлэл татсан ном зүй:

1. Баярсайхан, Б. – Баатархүү, Б.: Алтайн Тувачуудын дунд ажилласан хээрийн шинжилгээний экспедицүүд // *Монголын соёл, урлаг судлал*. Боть XIX. Улаанбаатар 2016, т. 7–15.
2. Бямбажав, Х.: Буддийские монастыри трех тувинских хошунов алтайских урянхайцев // *Ученые записки* Вып. XXIII. Кызыл, с. 110–115.
3. *Монголын сүм хийдийн түүх*. Тагнуулын төв архив. Эрхлэн хэвлүүлсэн Б. Эрдэнэбилэг. Улаанбаатар 2012, 257 х.
4. Амархүү, Ө.– Одхүү, Э.: «Рашдэчинлэн» хийдийг бүрэн засварлан сэргээх төсөл. Цэнгэл сум 2007

Халхын II Богд Жавзандамба ба манжийн хааны харилцаа: III Богдыг Төвдөөс тодруулах болсон шалтгаан (XVIII зууны сүүл хагас)

П. Баярцэцэг

Монгол Улсын Их Сургууль, Монгол улс

Монгол улсын гадаад харилцааны түүх, Монгол дахь буддын шашны түүх, нэн ялангуяа XVIII зууны эхэн үеийн Төв болон Дундад Азийн олон улсын харилцааны түүх хийгээд зарим түүхэн бие хүмүүс, хутагт, хувилгаадын намтар, үйл ажиллагааг судалсан нэгэн сэдэвт зохиолуудад Монгол, Төвдийн харилцааны аль нэг асуудлыг чухалчлан хөндөн авч үзсэн байдаг. XVII–XVIII зууны эхэн үеийн Монгол-Төвдийн харилцааны ба Төв Азийн олон улсын харилцааны түүхийг судлахад түүхэн үйл явдлыг нүдээр үзэж, чихээр сонсож дуулсан элчин, жуулчдын бүтээл, тэмдэглэл, эрх баригчдын харилцан бичилцэж үлдээсэн албан бичиг, албан захидлууд судалгааны чухал хэрэглэгдэхүүн болж байна. Тухайлбал: Эл үеийн Халх монголын нөлөө бүхий хутагт, хувилгаад, Богдтой төвдийн хутагт хувилгаадүүд харилцаж байсан захидал, айлтгал, албан бичгүүдэд хоёр улсын харилцааны чухал баримт хэрэглэгдэхүүнүүд олон байна.

XVIII зууны Монгол-Төвдийн харилцааны түүхэнд холбогдох монгол, төвд хэлээр буй сурвалж, хэрэглэгдэхүүний мэдээ баримтыг бололцооныхоо хэрээр илрүүлэн олж, шинжилгээний эргэлтэд шинээр оруулах, тухайн үеийн монголын нөлөө бүхий тэргүүн хутагттай Төвдүүд харилцаж байсныг нэхэн тодруулах, түүндээ тулгуурлан хоёр орны хооронд болж байсан түүхэн үйл явдлаар дамжуулан уг асуудлыг нэгтгэн шинжилж, зохих үнэлэлт дүгнэлт хийх нь эрдэм судлалын хувьд их ач холбогдолтой юм.

Хоёрдугаар Богд Лувсамдамбийдонмэ монголын шашны тэргүүн, монголчуудын оюун санааны тусгаар тогтнолыг илэрхийлэгч байсан юм. Тиймээс Халхуудыг алдахгүй байя гэвэл Богд Жавзандамба хутагтыг алдахгүй байх хэрэгтэй гэсэн Манжийн бодлого маш хүчтэй хууль мэт үйлчилж байсан нь түүхэн сурвалж мэдээнээс тодорхой харагдана. Өвөрмонголын судлаач Чэнь Го Гань хятад сурвалжид буй Хоёрдугаар Богд, Манжийн хааны харилцааны талаар чухал мэдээ сэлтийг дэвшүүлсэн байна. Хоёрдугаар Богдын бага нас Манжийн хааны чанга хараа хяналт дор өнгөрч байсан тухай туршлагатай түүхчдийн нэлээдгүй судалгаа бий.

XVIII зууны тэргүүн хагаст Манж Чингийн цэрэг улс төрийн бодлогын гол зорилго нь Зүүнгарын хант улсыг эзлэн авахад чиглэгдэж, үүний тулд Халхыг Зүүнгартай хийх дайны түшиц газар болгон ашиглаж байсан явдал юм.

1755–1758 онд Монгол оронд Манжийн дарангуйллыг эсэргүүцсэн ард түмний зэвсэгт хөдөлгөөн хүчтэй өрнөсөн явдал нь Монголд, монголын дотроос гарсан бөгөөд бусдыг толгойлох нөлөө бүхий нэг этгээдийг урьдын адил байлгаад байвал, тэр нь нэг мэдэхэд монголчуудын санал хүчийг хуралдуулж, Манжийг эсэргүүцсэн үйл ажилд бусдыг зохион байгуулж болзошгүй гэж манж нарыг болгоомжлоход хүргэж Хоёрдугаар Богдыг 1757 онд нас нөгчсөнөөс хойш Богдын хойт дүрийг Монголоос тодруулахыг эцэс болгосон байна.

Богдын хойт дүрийг тодруулах талаар монголын хаад ноёд ба Манжийн эрх баригчид хоёрын хооронд зөрөлдөөн гарч байсан бөгөөд тэр тухай манай улсын архивт монгол, манж хэл дээр олон тооны баримт бичгүүд хадгалагдаж байна. Нэн ялангуяа гуравдугаар Богдыг тодруулах асуудлын талаар илэрхий хурц зөрөлдөөн гарсан байна. Энэ тухай зарим баримт бичгийг дурдаж болох юм.

Mongolian Buddhism through Historical Photography: Czechoslovak Perspective

Luboš BĚLKA

Department for the Study of Religions,
Faculty of Arts, Masaryk University, Czech Republic

The contribution deals with the history of photographic portrayal of Outer Mongolia since the first visit of an American Anthropologist and (later) Czechoslovak patriot Ales Hrdlicka in the year 1912 up to the present. Although the Czechoslovak historical photography documenting the Mongolian Buddhism is not a significant asset to the pictorial treasury in comparison with the Russian and Soviet historical photography, its contribution is not negligible. This is because in particular after World War II, when the number of visitors from the West was limited due to political reasons, Czechoslovak citizens were able to take exceptional photos of Mongolian life, including Mongolian Buddhism.

On the Issue of Penetration of Buddhism to Tuva through Mongolia

Ulyana BICHELDEY – Victor SANDAKPAN Tuvan Institute of Humanities, Applied Social and Economic Researches, Russia

Buddhism finally entrenched in the territory of Tuva in the first half of the XVIII century. Considering the penetration of Buddhism to Tuva, it is important to study it in relation to the history of the Mongol empire, as Tannu Tuva Urynkhai coexisted in cooperation with the Mongolian tribes, and later all of them became parts of the same public entities.

In our view, the history of the Tuvan people and Tuvan history can not be studied separately from the history of the Mongolian people. Since the Hun period, long before the adoption of Buddhism the ancient ancestors of these two peoples roamed in the same areas, honored the same laws and the Code, worshiped the same spirits and Tengri.

Due to the fact that Buddhism in Central Asia particularly in Mongolia had the greatest development during the XVI–XVII centuries, the issue of penetration of Buddhism to Tuva started also at this time. And just from that time tengrism cults interact with Mahayana Buddhism.

From Altan Ovoo of Dariganga to a Sacred Mountain of Mongolia

T. BILEGSAIKHAN

Institute of Ethnology and Cultural Anthropology, University of Warsaw, Poland

In this paper, I demonstrate the cult of Mount Dari based on historical sources from the National Archive of Mongolia and data from my anthropological fieldwork among the Darigangas. Apart from its official name, believers often call this mountain Altan ovoo, which is an honorific title. Altan ovoo 1,354 meters, an extent volcano, is situated in Dariganga sum-district of Sukhbaatar province. In fact, Altan ovoo is the main sacred mountain of Dariganga, that is one of the Mongolian ethnic groups. Nowadays, Dariganga Mongols mainly inhabit Sukhbaatar province in southeastern Mongolia. According to historical sources, local dwellers started to worship that mountain in the XVIII century. Since that time Darigangas have been worshipping Altan ovoo except for the temporary prohibition of the ritual during the socialism.

Not only have local dwellers worshipped Altan ovoo, but other Mongolians also have venerated it. In 1913 Bogd Khaan decreed Altan ovoo to be a state sacred mountain akin to Mount Bogd khaan, Mount Otgon tenger, and Mount Khan Khentii, which were holy mountains of Khalkha Mongols. After collapsing socialism, Mongolians restored the cult of ovoo worship across the country. The president P. Ochirbat restored the state worship of Mount Bogd khaan, Mount Otgon tenger, and Mount Khan Khentii in 1995. After that Darigangas wanted to restore the state veneration of Altan ovoo and requested permission from the

president of Mongolia. As a result the president N.Bagabandi restored the veneration of Altan ovoо in 2004. Many pilgrims started to pray Altan ovoо.

Consequently, many provinces wanted to increase their sacred mountains to a state sacred mountain. This is one of the popular ongoing processes of the contemporary Mongolia For example, the president N. Enkhbayar decreed Mount Suvraga khaishan, Mount Khan-khuhii, Mount Sutaishan khaishan as state sacred mountains in 2007. The current president Elbegdorj decreed Mount Altai tavan bogd, Mount Gobi Gurvan saikhan as state sacred mountains in 2012. Nowadays, those state sacred mountains are worshiped by the head of state once in every four years.

I will discuss vividly the above issues in my work, in particularly the reverence of Altan ovoо, from history to present and from local worship to state worship.

Mongolian (Buddhicised) folk religion – a survivor throughout the centuries

BIRTALAN Ágnes

Eötvös Loránd University Department of Mongolian and Inner Asian Studies, Hungary

Being a Mongolist and first of all a philologist, I have dealt with numerous texts of various genres from written and oral traditions of many Mongolian ethnic groups. A specific and large group of texts involve the so-called folk religious text corpora (both written and oral corpora) which is one of the main target of my studies. The term “folk religion” has been used in the Mongolian academic studies, I would suggest introducing the term “vernacular religion” for the phenomenon too. In the present paper the following aspects Mongolian folk / vernacular religion will be discussed:

1. I give a definition of folk / vernacular religion among the Mongols in the historical context and in the context of the contemporary practice, referring also to the difference and similarity between “religion” and “belief”.
2. On the basis of the available sources (textual and objectual) I try to establish a paradigm for the research fields of folk / vernacular religion.
3. The folk / vernacular religion includes many aspects of practice: i) cults, ii) pantheon, iii) textual tradition, iv) presence and absence of the religious specialists, v) world of objects (paraphernalia), vi) restrictions, prohibitions, taboos vs. endurance, tolerance (including the behaviour and language usage), etc.

Due to the lack of time only a few examples with its religio-cultural context will be briefly presented in the paper: one aspect of constructing an important place of religious veneration, the home altar, one habitual action during eating (consuming every day and festive food) and a case of everyday routine of veneration of transcendental beings.

Бурханы шашны Монголын эзэнт гүрэнд үзүүлсэн нөлөө

У. Болор-Эрдэнэ

Монгол улс

Энэхүү илтгэл нь XIII–XIV зууны Монголчуудад бурхны шашны үзүүлсэн нөлөөний асуудлыг тодруулахын тулд бурхны шашин Монголд анх нэвтэрсэн үеийн түүх, Монголын эзэнт гүрний хөгжилд оруулсан хувь нэмрийг түүхэн сурвалжийн мэдээ, судалгааны бүтээлүүдэд тулгуурлан бичсэн болно.

Чингис хаан дэлхийн эзэнт гүрэн байгуулахад шашны хүчин зүйлийг төрөл бүрийн аргаар өөртөө ашигтайгаар авч хэрэглэсэн бөгөөд энэ тухай судлаач А. М. Хазанов бичихдээ “Төв Азийн түүхэнд анх удаа Чингис хаан ноёрхлоо тогтоохын тулд үзэл сурталыг чадамгай ашигласан” гэжээ (Хазанов 2004:324). XIII–XIV зууны үеийн үзэл суртал хэмээх ойлголтонд шашин багтаж байсан нь эдүгээ судлаачдын сонирхлыг ихээхэн татаж байна.

Чингис хаантай дэлхийн шашны төлөөлөгчдөөс хамгийн түрүүнд дундад улсын гүн ухаантан Даосын шашны бумба Чань Чунь уулзаж байжээ. Чингис хааны есөн өрлөгийн нэг Зэв жанжин шашны үзэл суртлын ашиглан Хар Хятаны улсыг ямар ч байлдаангүйгээр эзлэн авч тухайн нутагт бурханы шашныг дэлгэрүүрэх нөхцөл боломжоор хангаж өгөв.

Их Монгол улсын эрх баригчдаас бурханы шашиныг дэмжин анх нүүр тулан уулзаж, Төвдтэй анхлан харилцах болсон нь Өгөдэй хааны гуравдугаар хүү Годан (1206–1251) юм. Чингис хааны баримталж байсан шашны бодлогыг Өгөдэй, Мөнх, Хубилай хаан нар амжилттай үргэлжүүлсэн юм. Монголын Их хаадын дэргэд бүх шашны төлөөлөгчид зэрэгцэн оршиж өөр өөрийн шашныхаа давуу талыг ятган ухуулж, тэд Алтан урагийн ноёдууд тэр байтугай зарим их хаадуудыг хүртэл аль нэг шашинд нууцаар орсон гэх мэтээр цуурч байсан ч Их Монгол улсын хаадууд бүх шашинд адил тэгш хандаж, аль нэг шашинд өөрсдөө орохоос зайлсхийдэг байв.

Монголчуудын тухайн үеийн нийгмийн цоо шинэ үзэгдэл болох бүх шашинд адил тэгш хандах бодлого нь сэтгэлгээний жинхэнэ эрх чөлөө ноёрхсон, ёс суртахуун болон сэтгэл зүйн алив дарангуйллаас ангид байсан учир Эзэнт гүрний үеийн Монгол төрийн бодлого хүчтэй бөгөөд урт удаан үргэлжилж чадсан юм.

Сан тахилгын зан үйлд хийсэн зарим шинжлэл

Т. Булган

Монгол Улсын Их Сургууль, Философи, Шашин судлалын тэнхим, Монгол улс

Буддын шашны зан үйлийн дотор түгээмэл хэрэглэж ирсэн нэгэн зан үйлийн нэгэн бол **“Сан тахилга” (Mongolian Buddhist Incense Offerings)** хэмээх зан үйл билээ. Сан тавих нь эртний уламжлалтай бөгөөд бусад шашны зан үйлд ч бас бий. Сан тавих зан үйл нь дотроо зорилго агуулга зэргээсээ хамаараад олон төрөл зүйлд ангилагдаж болохоор харагдана. Хүний амьдралын янз бүрийн хэрэгцээ шаардлагатай уялдаж тийм агууламжтай болсон байна. Хувь хүний амьдрал ахуй, Ёс заншил, хүндэтгэл бишрэл, оршихуй байгаль дэлхий шүтэлцээ, төр шашны гээд амьдралын элдэв хэв маягийн хэрэгцээнээс үүлдэлтэй Энэ удаагийн илтгэлээр Монголчуудын дунд өргөн хэрэглэгдэж ирсэн 19-р зууны Монголын эрдэмтэн **Цорж Агваандоржийн зохиосон “Тэнгэр, дэлхий, газар орны сан тахилга оршвой” хэмээх бүтээл дэх сангийнтахилгын талаарх зарим нэгэн мэдээг та бүхэнтэй хуваалцах зорилго тавьсан юм.**

Үүнийг дараа хэдэн зүйлд багтаав. 1. Уг сан тахилгын ерөнхий зураглал (**General view on the Text**) 2. Заллага, 3.Тахил өргөх 4. Наминчлал гэмшихүй ёс 5. Соёрхол талбих 6. Хишиг даллах 7. Өлзий өршөөх гэсэн хэсгүүдээ томъёолж гаргахыг хичээв. **Тахил (The genre of Incense offerings):** “... Сүү, цай, архи, айраг, тараг, хоормог, аарц, өрөм, амтат жимс, мах таташ, гурил, тос тэргүүтэн элдэв идээний дээж, зоог хуримыг өргөмү.” **Ариусал (Purification by Offerings Incense):** “... Агар, зандан, агь, ганга, арц тэргүүтэн элдэв үнэртэнийг багсаруулан шатаасан утаа бээр дэлхийн эзэд юугаа ариусгамой. Хамаг бузар түйтгэр аригуутах болтугай.”

Эдгээрийн дотроос Наминчлах ёсыг тусгайлан авч үзсэн. Энэ нь шашны зан үйлийн нэг чухал суурь ойлголт байдагтай холбоотой гэж үзэж байна, Зарим тохиолдолд үүнийг хорио цээр буюу цээрлэх ёстой холбож үздэг. (Жишээ нь: шашин судлалын ухаанд тал ажиглагдсан.)

Наминчлал (Confession of all faults):

- Цөвийн цагийн бид мунхаг балмадын эрх бээр хишүү хярвас шатаасны бузар буртаг талбигсан
- Хорхой араатан гөрөөсийг хорлосон
- Газар усыг хөндсөн
- Мод огтолсон
- Чулуу ховхолсон
- Улай гаргасан
- Хэрэлдэн шуугилдсан
- Онгон газар буудал зассан
- Орны тэнгэр, дэлхийн эзлийг эс хайхарсан
- Ач тусыг мэдэж цаг цагт эс тахисан
- Цог жавхланг бадруулах ба газрын шим арвидахын арга дээр эс хичээнэ
- Дэлхийн эздийн таалал дор харшилсан бүхнээ ... дуудан наминчилмой.

... Товчилвоос:

- Орон дэлхийн эздийн таалал дор харшилсан
- Сүр буяныг гутаасан
- Мөн өөрийн заяа буяныг булаалдсан
- Орон дахины сайнбг хомсодгосог
- Мууг элбэгшүүлэх, муу явдлаар явсан хамаг бүхнээ дуудан наминчлму. Өршөөж хүлцмү. Ивээгчид минь ээ.

Хишиг даллах(recalling all the best wishes):

... Он цаг тагш, гэм үгүй
Олз ашиг усрах
Тариа өвс бөрөг шимтэй
Эсэн эх бээр жаргуулмой

Дүгнэлт (Conclusion):

1. Буддын шашны Сан тахилгын зан үйл бол хүний амьдралын шаардлагаас нөхцөлдөж буй болсон түүнтэй хамт хөгжиж ирсэн амьд бодит зан үйлийн нэгэн

2. Энэ зан үйл нь зөвхөн ахуйн хэрэгцээг хангаад зогсохгүй хүний дотоод сэтгэл санааны хөгжилд зөв чадварыг авчрахад туслагч зан үйлийн эерэг хэлбэр
3. Энэхүү зан үйл Хүн байгалийн шүтэлцээт оршихуйн учир утгыг зөв сэхээрсэн, амьдралын зөв хандлагыг шингээсэн, ахуйг зөв оносон онол сэтгэлгээнд суурилсан сэтгэлгээний зан үйл гэж үзэж байна.

Уран Я. Гимбэл ламын сийлбэрлэсэн модон бар, барласан номуудын тухай

Р. Бямбаа

Варшавын Их Сургууль, Польш улс, Монгол улс

Монгол оронд бурханы шашин дэлгэрсэн цагаас эхлэн монголын ихэнх сүм хийдүүд дэргэдээ барханы газрууд байгуулан, дийлэнхдээ төвд номын бар сийлбэрлэж, төвд ном судрыг хэдэн зуун төрлөөр нь барладаг байжээ. Бас цөөхөн сүм хийдэд ч монгол номын бар сийлбэрлэж, монгол ном судрыг ч хэвлэдэг байсан байна. Монголчуудын тэрхүү монгол, төвд номын бар сийлбэрлэх, барлах уламжлал бол үндсэндээ 1930–1938 оны төрөөс шашин сүм хийдийн эсрэг явуулсан хатуу бодлого, улс төрийн хэлмэгдүүлэлтээс болж тасарсан гэж хэлж болно. Тэрхүү тасрах шахсан номын бар сийлж, барлах уламжлалыг авч үлдэн, үндсэндээ өнөөдрийг хүртэл үргэлжүүлсэн гавьяатай хүний нэг бол уран Я.Гимбэл лам юм.

Уран Я.Гимбэл лам нь одоогийн Дундговь аймгийн Сайнцагаан сумын нутагт Зоогийн энгэр гэдэг газар 1907 онд мэндэлсэн. 2000 онд бурханы орон заларсан. Гимбэл гуай бага наснаасаа Дэлгэрийн Чойрын хийдэд сууж эрдэм боловсрол олсон төдийгүй монголын алдартай эрдэмтэн түүхч Зава Дамдин буюу Лувсандаян(1867–1937)-гийн ойрын шавь нарын нэг нь байсан.

Уран Гимбэл гуай Дэлгэрийн Чойрын хийдэд шавилан сууж байх цагаасаа мод, чулуу, төмрөөр элдэв зүйл хийж оролдож байсан бөгөөд түүгээр ч барахгүй номын бар сийлэхийг ч мөн сурсан байна. Тэрээр энэ сурсан эрдэмээ, сүм хийд хаагдсанаас хойш орчлонгийн мөнх бусыг үзүүлэх хүртлээ орхилгүй номын бар сийлэх ажлаа нууцгайгаар хийж байжээ.

Гимбэл гуай өөрөө амьд сэрүүн тунгалаг байхдаа надад өгч байсан, бидний олж үзсэн болон цуглуулсан номуудаас барагцаалж үзвэл одоогийн байдлаар Гимбэл гуай их, бага 100 гаруй нэр төрлийн судар номын хоёр талд нь сийлсэн, урт, богино нийлсэн 3000 гаруй модон хэв, мөн бурхад болон сахиусны барууд сийлбэрлэсэн байна. Гимбэл гуайн барын нь сийлбэрлэсэн номыг бүхэлд нь авч үзвэл: Ганжуур, Данжуурын доторх номууд, шашин зан үйлийн холбоотой номууд, залбирал, магтаал, ерөөлүүд, бичиг үсгийн номууд гэх мэт байна.

Энэ бүх номуудын барыг сийлбэрлэх ажлыг өөрөө дангаараа хийсэн бөгөөд харин бар сийлбэрлэх хус модыг олох, бэлдэх ажлын ихэнхийг бол Гандантэгчинлин хийдийн лам, Дэлгэрийн Чойрын унаган шавь, Зава Дамдин буюу Лувсандаянгийн ойрын шавь нарын нэг Н.Гончигдорж (1907–1997) гуай хийж байсныг би мэдэх билээ. Харин Гимбэл гуай сийлбэрлэсэн бараараа ном барлах ажлыг өөрөө хийхээс гадна өөрийнх нь шавь А.Лаган (1913–1992), түүний эхнэр Б.Цэвэл(1921- одоо амьд сэрүүн байгаа), охин Отгонтуяа, Соёлмаа, Энхжаргал, Үржинцэцэг нар голлон барлаж байсан бөгөөд одоо хүртэл энэ гэр бүлийнхний үр хүүхдүүд, өндөр настай Цэвэл гуай нар багшийнхаа бүтээсэн номын бараас “Доржжодва”, “Сүнчэн дэн-а”, “Бардо солдэв”, “Ганжуурын хураангуй” тэргүүтэн судрыг нь барлаж бүтээсээр байна.

Мөн Гимбэл гуайн өргөмөл хүү Гармаадорж, охин Цэндмаа нар болон лам шавь Ганбаатар тэргүүтэн олон лам шавь нар нь ч гэсэн 1990 оноос хойш олон нэр төрлийн судар номыг нь хэдэн зуугаар нь барлаж тарааж байсан билээ.

Гимбэл гуай номын бар сийлэх ажлыг өөрөө хийгээд зогссонгүй хойч үедээ уламжлуулах үүднээс нилээн хэдэн залуучуудад сургаж байсны зарим нэг нь бол Гандантэгчинлин хийдийн лам Алтан-Очир, Да лам Бямбажав, бурхан ч лам Пүрэвбат нар юм.

Тиймээс Гимбэл гуайн модон бар сийлбэрлэж бүтээх, ном барлах уламжлалыг таслалгүй авчирсан энэ сайхан уламжлалыг бас их бага хэмжээгээр хойч үедээ бас дахин уламжлуулах ажлыг сүм хийдүүд дахин сэргээх, судлаачид судлах нь зүйтэй бол уу?

A Tibeto-Mongol Buddhist monastery and a Chinese Buddhist monastery in present-day Hohhot, Inner Mongolia: competition and interactions

Isabelle CHARLEUX

Group Societies, Religions, Secularizations (GSRL-CNRS), France

This paper investigates the architecture, icons and activities of two Buddhist monasteries—the (Tibeto-)Mongol Yeke Juu (Ch. Dazhao[sī]) and the Chinese Buddhist Guanyinsi—of Hohhot’s Old City (Inner Mongolia). Both monasteries were enlarged in 2005–2006 in the context of the economic boom, the rise of ancient and new forms of religiosities, and the rapid development of tourism. If the monk communities are still ethnically divided, it is not the case of the lay devotees anymore.

My aim is to analyse the competition between the two monasteries, the religious interactions, influences and exchanges (including syncretic tendencies inside the monasteries), and the impact that they have had on the city: how does the city change religion(s), and how religion(s) in turn change the city?

Research on the Buddhist Philosophy in Mongolia and it's Persuasive Issue

CHULUUNBAATAR Gelegpil
BADAMKHAND Shagdar
ARIUNZIL Baasanjav

Institute of Philosophy, Mongolian Academy of Sciences, Mongolia
Institute of Philosophy, Mongolian Academy of Sciences, Mongolia
Institute of Philosophy, Mongolian Academy of Sciences, Mongolia

In the association with major role in the development of philosophy and thinking alignment of the humankind that research on the concepts, theory, consolidative trends and origination of the Buddhist philosophy such regards with ancient traditions in reflection with present and time of harmony. We attempts to consider the following aspects of this paper:

- Within the framework of the causes and categories of Buddhist philosophy in considering with the same level of non-used concept of discrepancies such attentions to basis on the affecting and classifications of philosophy,
- In the framework of the rational philosophical concepts in the reciprocal use of Western philosophy such developed issues on the thinking concepts,
- A detailed studies on that methods of thinking such is developed by Mongolian thinkers, in order to make real contributions to the development and affirmative consolidation of Buddhism and Mongolian scholars' contributions in order to organize dispute about the appropriate formulation emphasizes that the Mongolian Buddhist philosophy,
- Adaption to that designed vocabulary of Buddhist knowledge productiveness such covered by effective as straightness and modern needs of each philosophical terms and mapped requirements, as well as proposed activities of study of Buddhist philosophy and its non-stop process with an overview of some of the problems facing in-depth development and improving with a good quality of performance in the further.

Mongyol orun-du delgeregsen «Rasiyan-u dusul»-un töbed eke kiged tegün-ü mongyoljiysan jīm-a

Borjogin ČILAFU

Töb-ün ündüsüten-ü yeke suryayuli, Minzu University of China, China

Боржогин Чилафу
«Расийн-у дусул»-ын төбөд еке кигед тегүн-ү монголжигсан жим-а
Төб-үн үндүсүтөн-ү yeke suryayuli, Minzu University of China, China

Qalimay-tu barlaydayсан todu üsüg-ün qoyar «Altangerel»-ün qaričay-a

ČOLMONGEREL

Töb-ün ündüsüten-ü yeke suryayuli, Minzu University of China, China

«Алтангэрэл»-үн қаричай-а
Төб-үн үндүсүтөн-ү yeke suryayuli, Minzu University of China, China

«Алтангэрэл»-үн қаричай-а
Төб-үн үндүсүтөн-ү yeke suryayuli, Minzu University of China, China

Significance of the Four Demons in Sutra tradition, in meditation practice and according to Machik Labdron in the Chod tradition

Zoltán CSER

Dharma Gate Buddhist College
Department of Mongolian and Inner Asian Studies, Eötvös Loránd University, Hungary

When we talk about the enlightenment of the Buddha we can encounter the phenomena of the Four Mara, or Four Demons that are the obstacles in the process of realization. There are different renderings how the Four Maras are connected to the so called Four Veils that covers the enlightened mind. To understand this is the key to comprehend how the stages of meditation are connected with the obstacles. In one meditation, like observing the breath the practitioner meets these obstacles, challenges, this way can clearly see the levels of mind, or layers of mind and apply the antidotes to these obstacles. There are different ways how the demons or Maras are depicted in the Pali texts, or Mahayana literature, Vajrayana scriptures and in the Dzogchen teachings. As one of the main feature of Tibetan Buddhism and Mongolian Buddhism the Chod practices also involve the sutric and tantric methods. If we see the commentaries also we can find that Chod practice contains elements from Mahamudra and Dzogchen practices. In the Chod root text Machik Labdron clearly defines what the Four Demons are, hence the whole practice is based on the stages of overcoming these demons. According to Machik the Four Maras are different, we will try to answer why. The key to connect the different interpretations is understanding the stages of meditation.

Ямандага бурханы гал мандал үйлдэх зан үйл

Бэхийн ДАРАМБАЗАР

“Цогт Цагийн Хүрдэн” соёлын төв, Mongolia

Хүмүүний амьдралд тохиолдох саад тотгор, ган зуд, өвчин зовлон тэргүүтэй байгалийн сөрөг элдэв үзэгдлийг амарилуулан хүмүүн амьтныг зовлон зүдүүрээс ангижруулж амар амгалан аж төрөх, улмаар гэгээрэлд хүрэх зам мөрийг нээх арга нь нууц тарнийн дээд ёсны их хүчит Ямандага бурханы гал мандал үйлдэх зан үйл юм. Ямандага бурхан болбоос гурван орныг нэгэн агшинд эрхэндээ оруулж муу бүхнийг даран амарлиулж сайн сайхныг дэлгэрүүлэх хүч чадал бүхий ам тангарагтай дандарын ёсны дээд ёогийн бурхан болой.

Ямандага бурханы (түвдээр: жинсрэг) гал мандлыг амарлиулах, дэлгэрүүлэх, эрхэнд хураах, хатуу үйл гэсэн дөрвөн үйлийн үүднээс өргөж хамаг амьтны тусыг үйлддэг. Амарлиулах үйл нь өвчин зовлонг амарлиулж үйлдэх, дэлгэрүүлэх үйл нь ном буян сайн үйлийг дэлгэрүүлэх, эрхэнд хураах үйл нь хамаг амьтныг эрхэндээ хурааж зөв үйлд оруулах, хатуу үйл нь гай барцад, ад зэтгэр, хүмүүн хийгээд хүмүүн бусыг хорлолыг буцаах утга агуулгатай.

Бид энэхүү илтгэлдээ Ямандага бурханы жинсрэг буюу гал мандал үйлдэх зан үйлийн утга учир, хэрхэн үйлдэх ёсон, тус эрдэм зэргийг судар номд тулгуурлан өгүүлэх болно.

Монголчуудын уул, ус тахих зан үйл: уламжлал, шинэчлэл

Р. ДАРЬХҮҮ – Д. ОЮУНГЭРЭЛ

Монгол Улсын Их Сургууль, Шинжлэх Ухааны Сургууль, Хүмүүнлэгийн салбар, Философи, шашин судлалын тэнхим, Монгол улс

Энэхүү илтгэлдээ бид монголчууд эртнээс эдүгээ хүртэл байгалиа хайрлан хамгаалж ирсэн уламжлалт зан үйлийн нэг болох уул, ус тахих зан үйлийн үүсэл, уламжлал, шинэчлэлийн асуудлыг холбогдох судалгааны бүтээлүүдэд үндэслэн авч үзлээ.

Монголчуудын байгаль орчноо хайрлан хамгаалах нэг арга ухаан болох уул, ус тахих зан үйлийг нарийвчлан судалж, энэ уламжлалт зан үйлийг орчин үед хэрхэн шинэчлэх асуудал анхаарал татаж байгаа болно. Учир нь хүмүүний амьдрал байгалиас ихээхэн хамааралтай билээ. Өнөө үед байгаль орчин доройтох болсон нэг шалтгаан бол монголчуудын хувьд байгаль орчноо хайрлан хамгаалах уламжлалт зан үйл их алдагдсантай холбоотой.

Монголчуудын хувьд уул, усаа тахих зан үйл нь анх бөөгийн шүтлэгтэй холбоотойгоор үүсч, улмаар бурханы шашны нөлөөг авч эдүгээ хүртэл уламжлагдан шинэчлэгдэж иржээ. Уул, ус тахих зан үйл нь байгалийг хүндэтгэн дээдэлж, од, гараг эрхэсийн орчил хөдөлгөөний хамгийн сайн тохиол буюу сайн өдөр, цагийг сонгож, нутгийн ард олон тухайн нутаг орондоо хамгийн ихээр хүндэтгэн дээдэлдэг уул, усандаа идээ, ундааныхаа дээжийг өргөн хүндэтгэл үзүүлж, сүсглэн залбирч, мөргөл үйлдэх ёслол буюу нүүдэлчин монголчуудын байгалийг шүтэх шашин-соёлын чухал өв юм.

Монголчуудын уул, усаа тахих зан үйл нь хүн-байгалийн хүн холбоог эрхэмлэн дээдэлсэн монгол бурхны шашны өв бөгөөд энэ сайхан соёлоо хэрхэн өвлөн уламжлуулах, шинэчлэх талаар бид өөрсдийн саналыг илтгэлдээ дэвшүүлж байгаа болно.

Өгүүлэлд бурханы шашны сурвалж дурасгал болох “Баатаргаа явагч судар”-ыг танилцуулж, орчин үед уг судрыг хэрхэн суралцаж, судалж, бясалгаж байх талаар өгүүлнэ.

Buddhist lamas and monks: On the brink of tradition and reform (beginning of the XX century)

D. DASHDULAM

School of Arts and Sciences, National University of Mongolia, Mongolia

Mongolia's Buddhist religion has existed for many hundreds of years in inseparable relationship with the history, culture, customs, traditions and livelihood of the Mongolian people, and there was a tight connection between the state and religion based on particular delicate reasons that, in some cases, reach the level when state matters were influenced through religion.

In my report, I will touch upon the issue of how the situation related to Buddhist lamas and monks in Mongolia changed in 1920–1930-ies, causes and circumstances of such changes, and how the policy by the newly established state toward Buddhist lamas and monks changed the relationship between lamas and monks, believers and the state.

On the other hand, as the temples and monasteries had a strong and incessant influence on believers, the state implemented a consistent policy aimed at weakening, disrupting and further eliminating such influence. While implementing this policy, the state managed to target all, starting with ordinary monks to high lamas and saints.

Although the people's government declared that it brought out monks and lamas from unhuman traditions and darkness of the previous society, and changed their inactive state of settling around temples and monasteries into a more socialized and active state, but the truth was that it cut off one of the main vessels that supplied unique nourishment to Mongolians' mentality, way of thinking and national immunity. It is time to revise the policy implemented by the people's government toward temples and monasteries, and give it a careful reconsideration from a diverse new angle.

For instance, after the triumph of the revolution, Bogdo Jibzundamba VIII, who was left only with his religious rights and as the head of religion, was separated from state affairs; his influence was limited and coordinated by the Oath Agreement. In 1924, after his death, they managed to completely forbid finding new incarnations, which was the state stance aimed at not allowing searching for reincarnations of noble lamas and monks in the times to come. In addition, for the first time in Mongolia's history, they adopted the “Law on separation of state and religious affairs” (1927), thus bringing the state policy on religion onto a new level. This was a legal document that made the transition from tradition to reform legitimate.

On the edge of the XX Century, Mongolian Buddhists and believers made a huge progress in terms of social and political stance, culture and education. However, at the same time, this has set up grounds for losing their mental immunity, customs and traditions.

When Mongolians made the revolution in the first half of the XX Century, their objective was to get rid of foreign oppression and social harassment, which was more or less achieved. At the same time, changes and reforms did not bring fully positive outcomes in terms of mentality. In that sense, there is a reason to believe that consequences of the events that took place in those days may have become the basis for the numerous negative factors in the religious reforms that are taking place since 1990.

Бурханы шашны зан үйлийг тайлан тайлбарлах нь (“Шашин соёл” тайлбар толийн жишээн дээр)

Д. ДАВААСҮРЭН

Соёл Урлагийн Их Сургууль, Монгол улс

Эдүгээ нэг талаасаа нийгэмшил, хүмүүжлийн бүхий л орчин, нэн ялангуяа өнөөгийн монголын нийгэмд уламжлалт соёлын тухай төсөөлөл, мэдлэгийг бий болгоход гол үүрэгтэй Бурханы шашны зан үйлийн утгыг тайлан тайлбарлах, зарим зан үйлийг хэрхэн үйлдэх арга аргачлалыг сэргээх, шинэчлэн боловсруулах (магадгүй зарим тохиолдолд шинээр санаачлах, бий болгох) хэрэгцээ, нөгөө талаасаа XXI зуунд хүн төрөлхтөнтэй тулгарч байгаа хурц асуудлын нэг болох “хүмүүсийн хоорондох харилцааг хүнлэг энэрэнгүй болгох”¹-ын тулд ЮНЕСКО-гийн зүгээс дэвшүүлэн тавьж буй “амьдарч сурах, танин мэдэж сурах, хийж сурах, хамтран аж төрж сурах”² буюу ирээдүйн боловсролын дөрвөн үндсэн зарчмыг ханган биелүүлэх шаардлага байсаар байна.

Иймд бид энэ удаад “Шашин соёл” хэмээх “Соёл урлагийн тайлбар толь”-ийн II ботийг судлагдахуун болгож байна.

¹ Соёл судлал /Монгол Улсын шинжлэх ухаан, 25 боть/, УБ. 2009. 41 тал

² Соёл судлал /Монгол Улсын шинжлэх ухаан, 25 боть/, УБ. 2009. 41–42 тал

Энэ нь Хүмүүс; Байгууллага; Ном тогтмол хэвлэл; Эрдэм шинжилгээний хурал; Хууль тогтоомж; Зан үйл; Урсгал чиглэл; Шашны сэдэвт кино, хөгжим, бүжиг гэх 8 агуулга, 1230 толгой үг, 234 зурагтай толь болно. Үүнд Бөө мөргөл, Буддын шашин, Исламын шашин болон Христийн шашны зан үйл гэх хүрээнд “*тухайн шашны онцлогийг харуулсан, олон нийтийн оролцоотойгоор үйлддэг*”³ гэх үндсэн хоёр шалгуураар буюу хамтын үйл болох талаас нь онцлон нийт 219 зан үйл багтаажээ. Үүнээс Бурханы шашинд хамаатай нь 147 байна.

Нийгмийн бүхий л хүрээнд дахин давтагдах шинжтэй аливаа зан үйлээр дамжуулан “*хүн төрөхөөс эхлээд насан туршид ... өдөр тутмын болон сар тутам, жил тутам, тохиолдлоор, тэмдэглэлт байдлаар*”⁴ байнга суралцдаг. Хувь хүн болон хэсэг бүлгийн түвшинд “*мэдлэг, чадвар, дадал, соёлын үнэт зүйлсийг эзэмших, шинэ хандлагаар төлөвших*”-өд дан ганц зан үйл бус, зан үйлжсэн хэвشلүүд ч гэсэн чухал ач холбогдолтой юм.

Бурханы шашны зан үйлийг ард түмэн өөрсдийн санаа бодол, мэдлэгийн ихэнх хэсгийг бүрдүүлдэг, мөн хүрээлэн буй соёлын орчин нь ард түмний сэтгэлгээний хэв маяг, үйл үйлдвэрт нөлөөлдөг утгаар нь соёл судлал; Нийгмийн цогц үзэгдэл болох талаас нь олон шинжлэх ухааны уулзварт судлахдаа нийгмийн гишүүдэд мэдлэг, чадвар, дадал, соёлын үнэт зүйлсийг эзэмшүүлэх, шинэ хандлагаар төлөвшүүлэхэд зан үйлийг ашиглах өргөн боломжтой талаас нь суралцахуйн онол зэрэг бусад холбогдох онол, арга аргачлалаар гүнзгийрүүлэн судлах, тайлан тайлбарлах нь өмнө тэмдэглэсэн хэрэгцээ, шаардлагыг ханган биелүүлэхэд үр нөлөөгөө өгөх бүрэн боломжтой.

Иймд соёл урлагийн тайлбар толийн хоёрдугаар “Шашин соёл”-ын ботьд багтсан дээрх 147 зан үйлийн тайлбарыг сайжруулах замаар улам гүнзгийрүүлж, нэмэн дэлгэрүүлэх, цаашдаа үүнийг нэвтэрхий толийн түвшинд хүргэх зорилго зохион эмхэтгэгчдийн өмнө байна.

Үүний тул бид энэ удаагийн өгүүлэлдээ уламжлалт Бурханы шашны зан үйлийг олон шинжлэх ухааны уулзварт судлах, тайлан тайлбарлах хэрэгцээ шаардлага, тэдгээрийн үндэслэлийг “Шашин соёл” нэрт соёл урлагийн тайлбар тольд орсон нийт 147 зан үйлийн заримын жишээн дээр авч, холбогдох санал дүгнэлтүүдийг дэвшүүлсэн болно.

Тувачууд болон хотонгуудын буддын шашин ба уламжлалт шашин шүтлэг (Шүтлэг ба зан үйлийн бодит хэрэглээ)

Антонина Донгак

Tuvan Institute of Humanities Applied Social and Economic Researches,
Department of Mongolian Studies, Russia

Аливаа ард түмний угсаатны ухамсарын үндэс сууринд оюуны соёл, хүн төрөлхтөний уламжлалт соёлын зүг чиг, хэлний уран сайхны арга зүйн болон угсаатны аман зохиолын бүтэц систем, уламжлалт шашин шүтлэг, ахуй соёлын хэв шинж ба баяр ёслолын зан үйлийн бодит хэрэглээ оршдог болно.

Тиймээс үндэсний цөөнх болох Баруун Монголын ард түмний, тэр тусмаа түрэг гаралтай *тува* болон *хотон* үндэстэний оюуны соёлын хэв шинж, түүний онцлог өнөөг хүртэл олон арван судлаачдын сонирхолыг ихэд татсаар байна.

Монгол улсад голчлон мал аж ахуй эрхэлсэн тува угсаатан нь өнөөгийн Баян-Өлгий (Цэнгэл сум), Ховд (Буянт сум), Сэлэнгэ (Зүүнбүрэн, Шаамар сумууд), Дархан уул (Орхон сум) болон Хөвсгөл (Цагааннуур сум) аймгуудын нутаг дэвсгэрт бөөнөөрөө болон тархан амьдарч байгаа билээ. Түрэг гаралтай хотон үндэстэн нь Баруун Монголын нутаг дэвсгэрт гурван зуу гаруй жилийн туршид аж төрөн эдүгээ төрөлх хэлээ мартан, ойрад ард түмний нэгэн хэсэг болон Увс аймгийн Тариалан сумын нутаг дэвсгэрт амьдарч байна. Эдгээр угсаатны зарим хэсэг нь Сэлэнгэ аймагт, Улаангом, Улаанбаатар, Дархан, Эрдэнэт хотуудаар өөрсдийн түүхэн болон угсаатны үндэс сууриа хадгалан тархан суурьшсан байна.

Хэдий ч цөөнхийн тоо, орчин үеийн нөхцөл байдалд хэрхэн нөлөөлж буйг үл харгалзан Монгол дахь тувачууд өнөөг хүртэл өөрсдийн төрөлх хэлээ, оюуны өвөрмөц соёлоо хадгалан үлджээ. Ард түмний оюуны соёл нь үлгэр домгийн ухамсар болон бөө мөргөлийн шүтлэг, буддын шашны итгэл үнэмшил дээр тулгуурлан хүмүүсийн оюун санааны соёлын агуулга тэдгээрийн гарал, хэв шинж, угсаатны онцлог дээр хадгалагдан үлддэг ажээ.

Эрика Таубегийн тэмдэглэснээр Монголын тувачуудын зан үйлийн шүтлэг нь өнөөг хүртэл бөө болон буддын хоорондын ялгаа гараагүй (синкретик) үзэл ойлголт бүхий түүний дотор байнгын хатуу чанга ёс жаягийг эрхэмлэдэг байна [Таубе 1994: 12]. Өнөөг хүртэл ард түмний оюуны соёл нь эдгээр ойлголт, утга санааг илэрхийлдэг ба буддын шашин нь Монгол даяар мөн адил 1930-аад он хүртэл хүчтэй үндэс суурийг бий болгосон байна.

Цэнгэлийн тувачуудын уламжлалт зан үйлийн бас нэгэн онцлог нь зөвхөн эмэгтэй удган бөөгөөс гадна лам, эдгээгч ба өвөрмөц зөн хослол агуулсан кенгээ байдаг байна. Нутгийн ард түмэн тэднийг дахин төрсөн дээд санваартан хэмээн ихэд хүндлэн дээдэлдэг байна. Энэ нь эдгээр *кенгээ* хэмээх нэрлэгдэх эмэгтэйчүүд нь бурханы үнэнч шашны уламжлалын эсрэг байсан гэдгийг илэрхийлэх тал ажиглагддаг байна. Гэвч нутгийн ард түмний дотроос хэн ч бурхан шашны мөргөл үйлддэг хүнээр эрэгтэй хүн биш, яагаад заавал залуу эмэгтэй хүн хэмээн үл асуух мөртлөө гайхан биширдэг байна. Энэ нь мөө

³ Шашин соёл /Соёл урлагийн тайлбар толь, II боть/, УБ. 2016. XII тал

⁴ Шашин соёл /Соёл урлагийн тайлбар толь, II боть/, УБ. 2016. 113 тал

- Б. Төрөл авах зуурдын орон буюу буян, нүглийн хар, цагааны дэнсийг энд харуулна.
 В. Эх болсон зургаан зүйлийн орны ерөнхий байдлыг энэ хэсэгт харуулна.
 Г. Энэ ертөнцийн амьдралын мөн чанарыг арван хоёр шүтэн барилдлагаар харуулсан зураг энэ хэсэгт дүрсэлсэн байна.

Сансрын хүрдэнд шүтээн урлалын чөлөөт боломж илрэх нь

Шашны урлаг хэдийгээр заагдсан өнгө хэмжээтэй байх боловч бурханы ном хязгааргүй түгэх, цаглашгүй гайхамшигт чанартай учир тэрхүү чанарыг мэдэрч туурвин бүтээх юм бол хэмжээлшгүй хөгжиж болох боломжтой. Харин түүнийг нь ойлгож чадаагүйгээс юм уу хэт үзэл сурталжсан нийгмийн үзэл сурталд баригдсанаас заагдсан хязгаарт тордог байна. Харин бурханы тиг хэмжээний онолыг сайтар эзэмшин бүтээвэл түүнийг давж, авьяас чадвараа үзүүлсэн урлаачид л шинийг бүтээдэг билээ. Тэдний тоонд Өндөр гэгээн зүй ёсоор орно.

Иймээс бурхадын тиг хэмжээнд өөрчлөлт хийн дэглэхэд баримтлах хэд хэдэн зарчим байх нь гарцаагүй. Үүнээс хамгийн гол нь бурхан шүтээний хувь хэмжээнд өгөгдсөн бэлгэ чанаруудыг эрхэмлэх ба нэг бэлгэ чанарыг нөгөө сайн билгээр орлуулж өөрчилж чадах уран сэтгэлгээ, мэдрэмжтэй байх явдал юм.

Монгол зураач, урчууд бурхан дүрслэлийн тогтож заншсан онол дүрмийг ардын урлагийн ухан сэтгэмж, чөлөөт дүрслэлээр баяжуулан өөрчилж туурвисныг олон төрлийн бурхан шүтээний зураг урлал, сансрын хүрднээс харж болох юм. Жишээлбэл,

Үүнтэй нэгэн адилаар Чойжин ламын сүм музейд хадгалагдаж буй Л.Дарьсүрэн гуайн 1968 онд бүтээсэн “Сансрын хүрд”-ийг чөлөөт боломж ашиглан бүтээсэн бололтой. Учир нь сансрын хүрднийг дүрслэхдээ монгол ахуйд өргөн хэрэглэдэг аж ахуйн зүйлс төдийгүй хувцас хэрэглэлийг бүтээсэн нь олонтой байна /хавсралт-зураг 10/. Тухайлбал, тамын орны хэсэгт монгол дарханы хэрэглэдэг "аварга" хөрөө, хүний орны хэсэгт монгол гэр, майхан зэргийг дүрсэлсэн төдийгүй үхэр саах, мал төхөөрөх, ус зөөх, мал хариулах зэрэг "монгол" аж байдлыг дүрсэлсэн нь аж байдлын монгол зургийг санагдуулна. Мөн энэ шүтээн зурагт дүрслэгдсэн үүл, байгаль, ан амьтад, өнгө зэрэг нь Төвд дүрслэлийн хэлбэр маягаас эрс ялгаатай, харин хожмын монгол зурагтай олон зүйлээр төстэй байна.

Buddhism and environment

ENKHTSETSEG Ayur

Business and Graduate School at School of Business and Humanities,
 Mongolian University of Science and Technology, Mongolia

In the history of Mongolia, the Buddhist lamas have manifested a harmony of live with wild nature survived in the mountain, forest and gobi desert. Tranquil life staying in the wild nature helped Buddhist practitioners to improve their inner mind and at the same time they also worked to protect the animals living in the that area. With love and tolerant heart, the Buddhists lived with the natural vegetation, wild animals in that / steppe, forest, mountain/ area for mutual survival.

Nature and conservation is one of the top issues mankind faces today. This manifest has been announced at the World Environmental Day, on 5 June 1996. World scientists, politics, and researchers through media analyzed and alarmed on the serious an impacts of toxic substances on the living environment of the humans, animals and biodiversity. Because of humans/mankind/ is the one who pollute their own health, and kill the life of all beings on the Earth. The risk threatens the ecology. Therefore, taking measures to prevent or mitigate the pollution, of world scale, including the important International Conventions to protect the environment, where Buddhists are connected learning/teaching/searching and implementing the Buddhist methods of how to protect the Environment today.

“Цагаан буяны найман чуулган” нэрт Жанрайсигийн Нүннай сахих Зан үйлийн товчлол

Ц. Эрдэнэбат

Гандантэгчэнлин хийд Монголын Бурханы Шашны төв, Монгол улс

Бидний багш дээдэс, эрдэмтэн лам нар ихээхэн бэрхшээлийг туулан өнөөдрийн бидэнд Бурханы шашин хөгжих сайн цагтай золгуулан улмаар 1992 онд ардчилсан Үндсэн хуулиа батлаж ард олон шашнаа шүтэх эрх, эрх чөлөөг сэргээн хуульчилсан хэдий ч шашин маань номын ёсоор цэцэглэн хөгжих нь учир дутагдалтай байна.

Их хэлмэгдүүлэлтээс өмнө цэцэглэн хөгжиж байсан бурханы шашин эм зурхай, гүрэм засал, хурлын зан үйл (мэгээмийн чого тэргүүтэй олон зан үйлүүд) тэргүүтэй олон салбар шинжлэх ухаан устан үгүй болоод зогсохгүй Бурхан багшаас авахуулаад өөрийн өтгөс дээдэс багш нараар дамжин ирсэн бодитой, нүдэнд эс харагдах лүн ван авшиг, олон жүд дамжлага тасарчээ.

Жишээ нь: Нүннай сахих зан үйл юм. Нүннай сахих зан үйлийн хуралууд дотроос Дарь эхийн нүннай, Маналын нүннай, мөн Шадүвлингийн хийдэд хурдаг байсан. “Цагаан буяны найман чуулган” нэрт Жанрайсигийн нүннайг найм хоног сахидаг байсан, гэх мэт жажүд ёсны бурхадын үүднээс үйлддэг “Нүннай” буюу бясалгал бүтээлийн олон сайхан зан үйлүүд маань тасраад зогсохгүй үлдсэн зарим нь тасархад хүрээд байгаа нь нэгэн нам, үзэл суртлын дор 70 гаруй жил хавчигдаж байсан холбоотой ч цагийн эрхээр тасарсан, мартагдсан бид бүхний оюуны үнэт бүтээлүүдийг сэргээн уламжлуулах, хадгалан хамгаалах зайлшгүй шаардлага бидэнд тавигдсаар байна. Иймийн тулд түүхийн ийм эгзэгтэй цаг мөчид Бурханы Шашнаа тайлбарлан таниулах хийгээд номын ёсоор дэлгэрүүлэн хөгжүүлэх нь лам хувраг бидний эрхэм үүрэг байх ёстой.

Учир иймд Бурханы шашин Монгол оронд маань номын ёсоор дэлгэрэн хөгжих үйлсэд өчүүхэн ч атугай хувь нэмрээ оруулахын үүднээс урьд Шадүвлингийн хийдэд хурдаг байсан “Гарву цогжад” буюу “Цагаан буяны найман чуулган” (нүннай) хурах зан үйлийг судлан шинжлэж, дахин урьдын ёсоор хурах зорилгоор дараах зорилтуудыг дэвшүүлэн энэхүү сэдэвийг сонгон илтгэл бичиж хэлэлцүүлхийг зорьсон юм.

Үүнд:

1. Нүннайн талаарх ерөнхий ойлголт, түүний түүхэн уламжлал, үүсэл гарлыг судлах.
2. Нүннай ямар ямар бурхадын үүднээс сахидаг, сахих онцлог ялгаа, төрөл түүнийг нарийвчлан судлах.
3. Нүнэр найвын үндэслэгч болоод Зан үйлийн зохиогчийн намтар цадигийг нарийвчлан судлах.
4. Нүннайн зан үйлийн бүтэц бүрэлдэхүүн болоод уншлагын дэс дарааллыг шинжлэн судлах.
5. Нүннайг сахихад анхаарах зүйл болоод түүнийг сахисны ач тусыг судлан таниулах.

Эдгээр зорилтуудыг дэвшүүлэн судлахдаа түүхчлэн судлах, харьцуулан судлах судалгааны аргуудыг хэрэглэхийн зэрэгцээ эрдэмтэн багш дээдсийн айлдвар зааврын дагуу сийрүүлэв.

Монгол дахь Буддын шашны олон нийтийн байгууллагуудын нийгэм, хүмүүнлэгийн үйл ажиллагааны онцлог

О. Эрдэнэчимэг – Ж. Алтайбаатар

Монголын Шинжлэх Ухааны Академи, Философийн хүрээлэн, Монгол улс

XX зууны эцэс буюу Буддын шашин Монгол Улсад дахин сэргэх болсоноос үүдэн шашны уламжлалт хэлбэрийн байгууллагуудаас бүтэц, удирдлагын арга барил, үйл ажиллагааны онцлогоороо ялгараатай шашны – олон нийтийн байгууллагууд үүсэж төлөвшин үйл ажиллагаа явуулах болсон. Энэхүү байгууллагыг бид сүм хийдийн бус шашны олон нийтийн байгууллага гэж нэрлэн судалж байна.

Энэ байгууллагуудын сүм хийдээс ялгарах гол ялгаа нь түүний үйл ажиллагааны үндсэн зорилго, чиглэл нь шашны хурал номын үйл ажиллагаа эрхлэх бус харин түүний үзэл сургаалыг дэмжин түгээн дэлгэрүүлэх, сурталчилахын зэрэгцээ харьцангуй бие даасан үйл ажиллагааг явуулдаг юм.

Өөрөөр хэлбэл хатуу дэг жаягт баригддаггүй, зэрэг дэвийн онцын ялгаа байдаггүй, удирдлагын хувьд мэргэжсэн лам хуврагаасаа илүүтэйгээр нэр хүнд бүхий удирдагчидтай байдгаараа онцлог. Мөн сүм хийдээс хараат бус байдаг ба санхүүгийн хувьд тогтворгүй байдаг сул талтай.

Ийм чиглэлийн байгууллагууд цаашид ч өсөн нэмэгдэх хандлагатай байгаа ба үүний шалтгаан нь сүсэгтнүүд дан ганц сүм хийдийн уламжлалт дэг жаягийн дагуу шашны зан үйл үйлдэхээс гадна шашны номлол, сургаалийн талаар санал бодлоо чөлөөтэй хуваалцах, хамтын буяны үйл үйлдэх зэргээр өөр хоорондоо эвлэлдэн нэгдэж, сүм хийдэд хамтдаа үйлчлэх сайн дурын байгууллага байгуулах санаачилга төрөн гарах болсонтой холбоотой юм.

Ингэхээр сүм хийдийн бус шашны байгууллагууд нь шашин номлох, сургаал айлдахад гол зорилгоо хандуулдаггүй, харин түүнийг сурталчилах, дэлгэрүүлэх, буддын шашны үзэл санаа, сургааль номлолын үндсэн дээр нийгмийн ажлуудыг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэхэд чиглэж байна.

2006 оны гуравдугаар сараас 2013 оны 9 дүгээр сарын хооронд Монгол Улсын, Улсын бүртгэлийн ерөнхий газарт бүртгэгдсэн 7500 ТББ-аас Буддын шашны чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг 48 сүм хийдийн бус шашны олон нийтийн байгууллага байна. Эдгээр байгууллагуудын 90 хувь нь (43) Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд Булган аймагт 1, Дорноговь аймагт 1, Хөвсгөл аймагт 1, Өвөрхангай аймагт 2 байгууллага тус тус ажиллаж байна.

Судалгаанаас харахад сүм хийдийн бус шашны байгууллагуудын үйл ажиллагааны нэн тэргүүний зорилт нь: 1. Буддын шашны сургаал номлолоор дамжуулан иргэдийн ёс зүй, ухамсрыг дээшлүүлэх, хүнлэг энэрэнгүй нийгмийн орчныг бүрдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулахад чиглэж байгаа нь (нийт байгууллагын 85 хувь нь) харагдаж байна.

2. Буддын сургаалыг судлах, судар ном орчуулах, туурвих ажил нь хоёр дахь том зорилт болж байна. Судалгаанд хамрагдсан 3 байгууллага тутмын 1 нь (33 хувь нь) буддын сургаал, гүн ухааны ном бүтээлийг туурвих, орчуулах (төвд хэлнээс монгол хэл рүү), олон нийт буюу энгийн иргэдэд зориулан хялбаршуулан ном хэвлүүлэх ажлыг үйл ажиллагааныхаа тэргүүн зорилтын нэг гэж үзжээ.

3. Судалгаанд хамрагдсан нийт байгууллагуудын 22 хувь нь нийгмийн эмзэг бүлэг, орлого багатай иргэд, тэр дундаа өнчин хүүхдүүд, өрх толгойлсон эмэгтэйчүүд, ганц бие эцгүүдэд өрхийн амьжиргааг дээшлүүлэхэд туслалцаа үзүүлэх чиглэлээр ажилладаг ажээ.

4. Буддын шашны сүм хийдийн хувьд чухалд тооцогддог шашны зан үйлийн үйл ажиллагаа сүм хийдийн бус шашны байгууллагуудын хувьд хамгийн бага хувийг эзэлж (4.1 хувь) байна.

Сүм хийдийн бус шашны олон нийтийн байгууллага нь гол төлөв сүсэгтний сайн дурын үндсэн дээр байгуулагдсан, санхүүгийн тогтвортой их үүсвэргүй байдгаас зохион байгуулалтын хувьд ижил төстэй шашны байгууллага, сүм хийд, олон улсын байгууллага, төрийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах нь түгээмэл байдаг.

Шашны бус олон нийтийн байгууллагууд сүм хийдтэй харьцуулахад иргэд, олон нийтийг хамарсан компани ажил, нөлөөллийн арга хэмжээг илүү идэвхитэй явуулдаг. Тэд буддын шашны сургаал номлолын мөн чанар, уламжлалт ёс заншлын утга учрыг олон нийтэд таниулах, нийгмийн итгэл үнэмшил, ёс суртахууныг дээшлүүлэх, олон нийтийг хамарсан лекц, сургалт зохион байгуулах, хялбаршуулсан нэвтрүүлгүүдийг бэлтгэн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлээр түгээж дэлгэрүүлэх замаар хувь хүн, нийгмийн бүлэг, нийгмийн оюун санааны амьдралд эерэг өөрчлөлтийг авчиргахад чиглэж байгаа нь өнөөгийн манай нийгмийн амьдралд чухал ач холбогдолтой.

Энэ төрлийн байгууллага цаашид ч өсөн нэмэгдэх хандлагатай байгаа ба үүний шалтгаан нь сүсэгтнүүд дан ганц сүм хийдийн уламжлалт дэг жаягийн дагуу шашны зан үйл үйлдэхээс гадна шашны номлол, сургаалийн талаар санал бодлоо хуваалцах, хамтын буюу үйл үйлдэх зэргээр өөр хоорондоо эвлэлдэн нэгдэж, сүм хийд төдийгүй нийгэмд хамтдаа үйлчлэх санаачилга төрөн гарах болсноороо давуу талтай.

“Ихэд тонилгогч судар”-ын зан үйл

Чулуунбаганын Эрдэнэ-Уул

Өвөр Монголын Өөртөө Засах Орны Багшийн Их Сургууль,
Бурханы Соёл Судлалын Хүрээлэн, БНХАУ

“Ихэд тонилгогч судар” бол Монгол, Төвд оронд өргөн дэлгэрсэн их хөлгөний сургаал болно. Сударт номлосон нүгэл хилэнцээ наманчлан арилгах зан үйл нь ардын дунд ихэхэн уламжлагдсан байдаг. Уул судрын нүгэл хилэнцээ наманчлан арилгах зан үйлийн тухай Банчин богд Лувсанбалдан-иш, Чин сүжигт Лувсанноровшарав тэргүүтэн олон эрдэмтний тайлбар зохиол буй. Өгүүлэлд уул судар дахь зан үйлийн номлол болон түүний тайлбар зохиолууд нь ардын дунд хэрхэн нөлөөлж байгааг танилцуулахыг хичээсэн болно.

On the basis of the famous narrative about four meetings of Buddha

Evgeniia SHUBINA

Eötvös Loránd University, Department of Mongolian and Inner Asian Studies, Hungary

Since the 14th century biographies of Buddha began to occur in various genres of the Mongolian literature. In the article I give a philological and analytical evaluation of one of the most popular narrative of Buddha's life where the four meetings of a Bodhisattva are described: the meetings with an old person, a sick person, a dead and a monk. Three sources are taken as a basis: “The twelve deeds of Buddha” by Šes-rab Senge (14th century), index of the Kangxi's Kangyur (18th century), and “Bolor Toli” by Jambadorji (19th century). To understand who adhered to which tradition of Buddha's narrative and what is the primary source in addition the Tibetan interpretation of the “twelve deeds” by Buton Rinchen Drub (14th century) is also analyzed.

Бурханы шашинтай холбогдох эд өлгийн зүйлс

С. ГАНСҮХ

“Мөнхийн урлаг” эртний эдлэлийн галерей, Монгол улс

Миний бие Монголын нүүдэлчдийн биет өвийг цуглуулан 15 жил гаруй хугацааг өнгөрүүлэх явцдаа тэдгээрийн урлан бүтээхийн онцлог, бэлэгдэл, ёс заншил, зан үйл гэх зэргийн онцлог шинж чанарыг судалж ирсэн болно. Урлагийн бүтээлийг хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх, сурталчилан таниулах үүднээс цуглуулгаараа црмог гаргасан.

Миний цуглуулганы ихэнх хувь нь Бурханы шашинтай холбогдолтой эд өлгийн зүйлс зонхилдог. Иймээс өөрийн цуглуулганаас онцгой хийц бүхий эд зүйлсийг онцлон тайлбарлан танилцуулах болно.

Шашин төрийг хослон баригч наран гэрэлт түмэн наст эзэн хаан 8-р Богд Жавзандамба хутагтын дэлгэмэл шүтээн зураг

Болд ШҮР

“Мөнхийн урлаг” эртний эдлэлийн галерей, Монгол улс

Аливаа орны эртний эд өлгийн зүйлс нь тухайн орны туулж ирсэн түүхэн цаг хугацааны баримт, нотолгоо болж өгдөгөөрөө үнэ цэнтэй байдаг. Тиймээс ч биет өвийг үрэгдэж үгүй болохоос сэргийлж хадгалан үр хойчдоо өвлүүлэн үлдээх нь чухал юм. С. Гансүх, бид нарын цуглуулгаа эмхэтгэн 2007 онд “Нүүдэлч монголын сод бүтээлүүдийн дээжээс” номоо монгол, англи хэл дээр гаргасан ба цуглуулганыхаа хэсгээс эрдэмтэн, судлаач сонирхогчдын бүтээлүүдэд хэсэгчлэн гаргаж байсан байдаг. Эртний өв соёлыг цуглуулна гэдэг нь зөвхөн өөртөө дарж хадгалахын учир биш өргөн олондоо таниулах, өөрийн олж мэдсэн зүйлсээ хуваалцах, дотоод гадаадын эрдэмтэн судлаач, оюутнууд, хүүхэд багачууд, сонирхогч нарт гарын авлага болж тэр тусам шинжлэх ухааны эргэлтэнд орж байж өр өгөөж утга учир үр дүнтэй болох нь гарцаагүй юм.

“Мөнхийн урлаг” эртний эдлэлийн галерей маань он цагийн хувьд Хүрэл зэвсгийн соёлын үеэс эхлээд 19-р зууныг хамарч байгаа бол төрөл зүйлийн хувьд ерөнхийд нь ангилж авч үзвэл 6 хэсэгт хувааж үзэж болох юм. Цуглуулганд багтаж байгаа биет өв маань тус бүр өөр өөрийн дахин давтадашгүй онцлогтой үүнд: оюуны өв, урлан бүтээхүйн өв, ардын ахуйн соёл, улиран өнгөрөх он цаг дахь хүмүүсийн ертөнцийг үзэх үзэл, итгэл үнэмшил, шашин шүтлэг, ардын аман зохиол гэх мэт маш олон үнэт өвийг өөртэй агуулж байдаг онцлогтой.

Энэ удаа Бурханы шашны эрдэм шинжилгээний хуралтай холбогдуулан тэр цуглуулагнаас онцлон “дэлгэмэл шүтээн зураг” төрөлд багтах “Шашин төрийг хослон баригч наран гэрэлт түмэн наст эзэн хаан 8-р Богд Жавзандамба хутагт”-ын дэлгэмэл зурагын тайлбарыг өөрийн мэдэж авсанд тулгуурлан тайлбарлахыг оролдьё. 8-р Богд монголд Буддын шашин болоод тусгаар тогтнолоо тунхаглахад өөрийн оюун ухаан, сэтгэл зүрхээ зориулсан гавьяатай монголын сүүлчийн хаан, шашин төрийн тэргүүн юм. Энэхүү бүтээлийг орчин үеийн дүрслэх урлагийг үндэслэгч, соён гэгээрүүлэгч, их зураач Марзан хэмээх Балдуугийн Шаравын 20-р зуунд бурханчлан бүтээсэн шүтээн зураг юм.

Монгол дахь Жодын дамжилгын их багш Лувсанбанзар

Ч. ГАНТУЛГА

Тарвалин хийд, Монгол улс

Манай хийдийг анхлан Жодын Их багш Хандын Лувсанбанзар 1989 оны 12-р сарын 22-ны өдөр буюу Шороон могой жилийн өвлийн эхэн сарын зулын 25-нд Баянгол дүүргийн нутаг дэвсгэр, Гэмтэл, согог сэргээн засах клиникийн эмнэлгийн зүүн талд байгуулсан түүхтэй. Тэр сууриндаа удалгүй СХД-ийн нутаг дэвсгэр Баянхошуунд очиж суурьшин, Бакула Ринбүчи багшийг залах үеэр Элчин багш: “Намдолдэчэнлин” хэмээх алдрыг хайрласнаар хийдийнхээ нэрийг өөрчилсөн. Хожим Х. Лувсанбанзар багшийн шавь Т. Ариунболд, Шашны Дээд сургуулийн нэг ангийн лам хуврагууд болон номын шавь нарынхаа хамт 2007 онд БЗД-ийн нутаг дэвсгэр Маахуур толгой дээр шинэ хурал үүсгэн байгуулж, багшаасаа алдар хайрлахыг айлтгасанд багш огтхон ч эргэлзэлгүй “Тарвалин” хэмээн айлдсан бөгөөд Монголын Бурханы шашны Тэргүүн XI Богд багшаас “Тарвалин” хэмээх нэрийн тамгатай бичиг залсан түүхтэй. Бид Бурханы шашны Улааны буюу Нинмава ёсны дэгээр хурлаа хурж, сүсэгтэн олны тус дэмжлэгээр үйл ажиллагаа эрхлээд 10 дахь жилтэйгээ золгож байна.

Дээр цухас дурдсан дамжлагын багшийнхаа тухай өгүүлэхэд “Хэргийн тухайд алдрыг өгүүлвээс” Хандын Лувсанбанзар багш Түшээт хан аймгийн Дайчин бэйсийн хошуу буюу энэ цагийн Дундговь аймгийн Дэрэн сумын нутаг Цант халтар хэмээхүйд 1914 онд мэндэлсэн. Дэлгэрийн чойрын хийдэд анх шавилан сууж буян номын мөрд хөтлөгдсөн, улмаар Жодын ёсыг таалалд барин Баянцагаан сумын бэлийн хийдэд шавилж, Лувсанжав багшаасаа судрын ёсны уншлага, ерөөл, магтаал хийгээд арвис тарни бүгдийг сонсов. Пунцаг зоч багшаасаа гадаад дотоод нууц гурван их тантрын аймгийн авшиг, баатар дагинасын чихний чимэг дээд арвис баригчийн нууц номлолыг хүртжээ. Номын чуулганы хүрдийг машид эргүүлсэн мэргэн гэгээн Дугар багшдаа олонтаа мандал өргөн их ерөөлийг айлтаж, дөрвөн авшгийн нүүр орчуулагч Намхай гожэдийн ван авшиг, их дуусгалын зарлигийн ном бүхнийг сонсон, багшийг шүтэж номын рашаанаар цэнгэсэн.

Тэндээс гурван жил тасралтгүй ууланд суун үхээрийн газар оршиж, оюун судлахуйн хийгээд нямба бүтээлийн ёс алиныг үзүүлэн, дагинас нугууд бээр адистэдлэсэн чадал лугаа төгс егүээр нэгэн болсон буй. Баатарлаг цогт дээд эрдэмт төгс багшийн хамаг амьтны тусад бүтээсэн үйл хийгээд эрдмийн их гуу сангаас хүртсэн хувь төгөлдөр шавь тэдгээрийг тоочиход эцэст үл хүрэх буюу.

Орчин үеийн Монгол орны Бүддагийн шашны зарим тулгамдсан асуудал

А. ГАНЗОРИГ

Монгол Улсын Их Сургууль, Бизнесийн сургууль, Монгол улс

Монгол оронд Бүддагийн шашин дөрөвдөхь удаа дэлгэрч байгаа энэ цаг үед буй болсон тулгамдсан зарим асуудлыг дараах хүрээнд авч үзнэ. Үүнд: Бүддагийн шашны хөгжлийн түүхийг товчлон авч үзэх ба орчин үеийн нөхцөлд Бүддагийн шашныг шинжлэх ухаанчаар хөгжүүлэхийн учир холбогдлыг зарим нэг асуудлын хүрээнд авч үзэж, хэрэгжүүлэх боломжийн талаар судлаачийн хувьд санал дэвшүүлнэ. Бүддагийн шашны гүн ухаан, зан үйл, ойлголтыг сүсэгтэн олонд ойгомжтой тайлбарлах орчин үеийн шаардлага, Бүддагийн шашны ойлголтыг шинжлэх ухааны ололттой холбон, түүнд шинжлэх ухааныг нэвтрүүлэх, Бүддагийн шашны сургаал, номлолыг орчин цагийн монгол хэлнээ орчуулах, хурал номыг монгол хэлээр хурах, тайлбарлах ажлыг өргөжүүлэх боломж. Бүддагийн шашны зан үйлийг мухар сүсгээр бус шинжлэх ухаанчаар тайлбарлахын ач холбогдол, орчин цагийн Монгол Улсад Бүддагийн шашны тархалт болон түгээн дэлгэрүүлэх боломж, Бүддагийн шашны сургаал номлолыг шинжлэх ухааны үндсэн дээр, ойлгомжтой зөв тайлбарлах, тигийн онол, хот мандлын онол зэргийг шинжлэх ухааны салбарт хэрэглэх боломж. Орчин үеийн нөхцөлд Бүддагийн шашны зүтгэлтэн болон сүсэгтнийг соёлжуулах, мухар сүсгээс салгах, тэдэнд зориулсан сургалт зохион байгуулах, Бүддагийн шашны урлахуй ухааны олон зуун жилийн турш буй болсон ололт амжилтыг Дэлхийн бусад үндэстэнд түгээн дэлгэрүүлэх боломжийн талаар санал дэвшүүлнэ. Эдгээр ажлыг хийхэд тулгардаг бэрхшээл тухайлбал, санхүүжлэгийг шийдвэрлэх боломжийн талаар санал гаргана. Орчин үеийн Монгол үндэстний дунд Бүддагийн шашин дэлгэрэхэд орчин үеийн Монголын Бүддагийн шашны төвийн гүйцэтгэсэн үүргийг тоймлон гаргаж, хэтийн төлөвийн талаар санал дэвшүүлнэ.

Desire for the Sacred Places: Research on the Buddhist Practice in Kalmykia

Takehiko INOUE

Japan Society for the Promotion of Science,
Center for Northeast Asian Studies, Tohoku University, Japan

The purpose of this presentation is to explain today's Buddhist practice in Kalmykia, Russian Federation. Kalmyk people have worked hard to restore Buddhism since the perestroika period, like other religious believers in USSR, even though the Buddhist temples in Kalmykia were thoroughly destroyed in 1930s. The last monks – survivors from the suppression – died in the 1980s. The new leader of the Kalmyk sangha – Erdni Ombadykov was so young and he was not familiar with Russia. Therefore, it was not easy to restore Buddhism even after the Dissolution of Soviet Union. Many studies show that there were various troubles in this process.

Now Buddhism in Kalmykia finished the first phase of “the Revival”. This study focuses on the increasing desires for creating the sacred places among the Kalmyk Buddhist followers. Many actors participated in the projects creating the sacred places. The projects are the spaces where various expectations mingle together. The Kalmyk monks hope to enlighten the followers on Buddhism. The government hopes to restore the local community and to strengthen the sense of public spirit among the citizens. The followers hope for their own salvation and happiness, especially from a viewpoint of Religious Individualism. I will clarify their complicated expectations over the increasing sacred places.

This study is based on interviews made between 2011 and 2017 with some actors, including the Kalmyk spiritual leader E. Ombadykov.

Орчин үеийн монголчуудын оршуулга дахь шашны зан үйлийн асуудалд

Enkhbayar JIGMEDDORJ
Garavsuren IDERMAA

Department of history, National University of Mongolia, Mongolia
National University of Mongolia, Mongolia

Presently, Mongolian funeral practices are mostly guided by Buddhist lama, and have been being implemented under the religious theology. However, in modern society issues around traditional, evolving and currently executing funeral rituals of Mongolian funeral practices in the Ulaanbaatar city arising. Therefore, rapidly growing difficulties must be properly resolved through scientific evaluation, not only in capital city, but also for the development on Mongolia.

Due to the increasing urbanization of Mongolian nation, some changes occurring in the social life's and cultures, especially in the funeral practices, forms and ordinances. In the middle of XX century, the special organization was established to coordinate the funeral services and to measures to have funeral practice ordinances were taken.

In 1956 the Bureau of National Service of Ulaanbaatar city (Khuurorshuulahtovchoo (body burying bureau) was founded in order serve the citizens and it had been operating until the middle of 1990. In 1990 after the Democratic revolution, democratic tradition was established in Mongolia, which followed by excessive flow of religion, with some of the changes in funeral practices and ordinances. In 2004, by the Resolution of the Citizens' Representative Meeting of the Capital city and the Decree of the Capital city Mayor the "Ulaanbaatar Buyan" LLC was founded and have been servicing society with modern and advanced equipment, including the religious ordinances.

The presentation is mainly aimed to discuss the funeral services performed in the in west and east buyan complex of the "Ulaanbaatar Buyan" LLC, which is performing majority of the funeral services in the capital.

Орчин үеийн монголчуудын оршуулга дахь шашны зан үйлийн асуудалд

Энхбаярын Жигмэддорж
Гаравсүрэнгийн Идэрмаа

Монгол Улсын Их Сургууль, Түүхийн тэнхим, Монгол улс
Монгол Улсын Их Сургууль, Монгол улс

Өнөө үед монголчуудын оршуулгын ёс, зан үйл гол төлөв буддын шашны лам нар ард иргэдэд зөвлөгөө өгч, шашны номлолын дагуу хийгдсээр байна. Харин монгол түмний оршуулгын уламжлал, шинэчлэл, үйлдэж буй зан үйл, Улаанбаатар хотын нөхцөлд үүсч буй бэрхшээл, тулгамдсан асуудлыг шинжлэх ухааны үүднээс судлах, зүй зохистой шийдвэрлэх явдал нийслэлийн төдийгүй Монгол улсын хөгжлийн чухал шаардлагын нэг юм.

Орчин үед монголчууд хот суурин газар суурьших явдал нэмэгдсэнтэй холбоотой нийгмийн амьдрал, соёл түүний дотор оршуулгын ёс, хэлбэр, үйлдэх зан үйлд зарим өөрчлөлт орох болжээ. XX зууны дунд үеэс Улаанбаатар хот дахь оршуулгын асуудлыг эрхлэх тусгай байгууллагыг байгуулж, оршуулгын үйлчилгээг журамтай болгох арга хэмжээ авсан байдаг.

Улаанбаатар хотын иргэдэд үйлчлэх товчоо ("Хүүр оршуулах товчоо") 1956 онд байгуулагдаж, 1990-ээд оны дунд хүртэл эл асуудлыг хариуцаж байв. 1990 оны ардчилсан хувьсгалаар Монголд ардчилсан ёс тогтож, хүний шүтэх, бишрэх эрх чөлөөтэй болсоноор шашны олон урсгал нэвтэрч, үүнтэй зэрэгцэн оршуулгын төрөл, хэлбэр, зан үйл ч зарим талаар өөрчлөгдөж байгаа юм. 2004 онд НИТХ-ын тогтоол, Нийслэлийн засаг даргын захирамжаар "Улаанбаатар буян" ХХК байгуулагдаж, орчин үеийн техник, тоног төхөөрөмж ашиглан уламжлалт зан үйлтэй хослуулан буяны ажлыг гүйцэтгэж байна.

Энэ илтгэлд Монгол улсын нийслэл хот дахь оршуулгын ёс, зан үйлийн нэлээд хэсгийг хариуцан гүйцэтгэж байгаа "Улаанбаатар буян" ХХК-ны Баруун, зүүн буяны цогцолборт талийгаачийг хэрхэн үдэж буй зан үйл, үйлчилгээний талаар товч өгүүлэхийг зорив.

Монгол уламжлалт бурхны шашин ба Түмэн өлзийт Хийд

Уухан Жамьян

Монгол Улсын Их Сургууль, Философи, шашин судлалын танхим, Монгол улс

Нэг. Өндөр гэгээн Занабазар монголын уламжлалт бурханы шашинд оруулсан хувь нэмэр

Хоёр. Өвөр монголд дэлгэрсэн монгол уншлагын уламжлалууд

2.1. Нэйж тойн хутагт Авидын хуучин монгол уншлага

2.2. Мэргэн гэгээн Лувсандамбийжалцан нь шинэ монгол уншлага

2.3. Монгол уншлага дэлгэрсэн газар орнууд

Гурав. Түмэн өлзийт хийдийн монгол уншлагын уламжлал

3.1. Түмэн өлзийт хийдийн монгол уншлага

3.2. Өдөр болгоны цогчэн хурлын уншлага, Сарын хурал, Жилийн хурал, Монголоор хурахын дэс дараалал

3.3. Монгол номыг унших арван гурван анхаарал

Дүгнэлт

Монголчууд Төвд хэл бичгийг хэдэн зуун жил хэрэглэснээрээ төвдийн шашин соёлын хөгжилд том хувь нэмэр оруулжээ. Гэвч монгол лам сэхээтнүүд төвд хэлийг өргөн хэрэглэх болсноор зуун зууны туршид монгол бичгийн хэрэглээний хүрээ хязгаарлагдаж, хөгжлийн алхац нь зогсонгуйрахад хүрчээ. Тухайн үед монгол лам нар төвд хэлээр ном зохиол туурвидаг байсан учраас өдгөө болоход монголчууд түүнийг ашиглан хэрэглэх тал дээр учир дутагдалтай байгаа бөгөөд эх хэлнээсээ хөндийрөхөд хүргэсэн байна. Бусад үндэстний үг хэл, үсэг бичгийг хэтэрхий эрхэмлэн хэрэглэх нь өөрийн үндэстний үг хэл,

үсэг бичгийн хөгжилд харш нөлөөлнө гэдгийг анхаарах хэрэгтэй байна. Монгол уншлага нь Монгол соёлын хөгжилтөд сайн үр нөлөөтэйн дээр Монголын хэмээх тусгаар шашин буй болохын үндэс суурь мөн билээ.

Being a “good” Buddhist: Knowledge and Ritual in Post-Soviet Buryatia

Kristina JONUTYTE

Max Planck Institute for Social Anthropology, Germany

Based on a year-long fieldwork in Ulan-Ude, Buryatia (the Russian Federation), this paper will explore the prevalent ideas there about what it means to be a “good” Buddhist layperson. Buddhism has regained its prominent and public role in Buryatia due to the “Buddhist revival” in the post-Soviet years, and Buddhist temples are now abundant in both the city and the countryside. These temples are very popular among the laity and for many ordering prayers, attending public (*khural*) services and consulting lamas in temples define their Buddhist practice. At the same time, many laypeople stress that such, as they call it, “consumerist”, “mechanical”, “utilitarian” Buddhist practice is not “proper” Buddhism and “real” Buddhists should read and attend lectures instead.

The paper is thus concerned with the normative ideas about Buddhist practice in Buryatia today: among the laity, why is piety and ritual deemed as hierarchically below good command of Buddhist texts? How can a scholar of Buddhism be seen by many as a “better Buddhist” than locals who actually practice Buddhism? Why do people label themselves as “bad Buddhists” and what are they comparing themselves with? What role has global Buddhism played in the identity of lay Buryat Buddhists? The paper explores various influences such as the Soviet period, “protestant Buddhism” and institutionalisation of religion on the normative understanding of lay Buddhist practice in Ulan-Ude today.

Монгол тууль дахь бурхан шашны дүрслэл

Б. КАТУУ

Монголын Шинжлэх Ухааны Академи, Хэл зохиолын хүрээлэн, Монгол улс

Түмэн засагт хаан анх 1576 оны улаан хулгана жил Төвдийн бурхны шашны улаан малгайтны урсгалын их лам, илд зангидагч Гарма багшийг урин авчирч, шавь орж Цахар, Халх түмний дунд бурхны шашныг дэлгэрүүлэх ажлыг зохион байгуулжээ. Энэ нь санамсаргүй хэрэг биш бөгөөд өмнөх их хаадын төр, шашны харилцааны уламжлалыг харгалзан үзсэний зэрэгцээ тэр үед Төвд оронд бурхны улаан малгайтны урсгал улс төрийн талаар ч, шашин суртахууны хувьд ч хүчирхэг байсныг тооцож үзсэн хэрэг юм. Дараа жил нь 1577 онд Түмэдийн Алтан хаан, Хутугтай Сэцэн хунтайж нар Төвдийн бурхны шашны шар майлгайтны тэргүүн лам Содномжамцыг (1542–1588) ирэхийг урьжээ. Тэгээд хөх нуурын Цавчаал гэдэг газар сүм байгуулж Алтан хаан, Хутугтай Сэцэн хунтайж нар өөрсдөө манлайлан өвөр монголын олон ноёд бурхны шашинд оржээ. Ингээд Алтан хаан Содномжамц ламтанд “Далай лам” хэмээх цол өргөмжилжээ.

III Далай лам Содномжамц хариуд нь Алтан хааныг Хувилай хааны бүх цол гуншинг хэрэглэхийг зөвшөөрчээ. Нэг хоёрхон жилийн дотор болсон эдгээр үйл явдлыг шинжлээд академич Н.Ишжамц “...Содномжамцыг Далай ламд өргөмжлөөд түүнтэй багш шавийн барилдлага барьж Түмэд, Ордосыг шарын шашинд оруулсан нь чухамдаа Түмэн засагт хаантай санаа нийлэхгүй, өрсөлдөж зорьсондоо биш болов уу. Монгол хаад ноёд Төвдтэй шашин, төрийн холбоо байгуулахын тулд хамгийн нөлөө бүхий улаан, шар малгайтны аль алиныг талдаа татаж, эцэстээ аль илүү ашигтай гэснээ бүрэн дэмжиж, ашиглах бодлого баримтлан, ажлаа хувиарлаж явуулсан бололтой байдаг. Учир нь Түмэн засагт хааныг улааны шашинд орж байхад нь Алтан хаан, Хутугтай Сэцэн хунтайж нар дургүйцээгүй.

Бас Алтан хаан, Хутугтай Сэцэн хунтайж нар шарын шашинд ороход Түмэн засагт хаан эсэргүүцээгүй байна. Түүгээр ч үл барам Түмэн засагт хаан, Автай сайн хан нар цаашдаа Далай ламд урилга заллага ирүүлж, нэн түрүүн Цахар, Халхыг бас шарын шашинд оруулсан байдаг” гэж бичжээ. Мөн энэ үед Ойрадын Мэргэн Тэвнэ ноён шарын шашинд орж, хүүгээ Төвдийн Лхас хотруу илгээж 1580–1590-ээд онд бурхны ном үзүүлжээ. Хүү нь бурхны номд нэвтэрч Нэйж тойн хэмээн алдаршиж, баруун монголд шарын шашин дэлгэрүүлсэн байна. Ийнхүү нийт монголчуудын оюун санаанд шашин баттай үр үндсээ суулгаж улмаар хаан төрийн үзэл суртлын гол хэрэгсэл болон ашиглагдах болсон билээ (Болдбаатар, Лүндээжанцан: *Монгол улсын төр, эрхзүйн түүхэн уламжлал*. 1987, 195–196). Ингээд 1586 онд Халхын Автай сайн хан Эрдэнэ зуу хийдийг анх байгуулжээ. Түүгээрч зогсохгүй монгол газар том хүрээ хийд, жижиг хурлын сүмүүд өдий төдийгөөр байгуулагдан бурхны хөрөг зураг, баримал цутгамал үйлдэх, ном барлах ажлыг өрнүүлжээ.

XX зууны эхээр Монгол оронд 600 орчим том хүрээ, 1000 гаруй жижиг дуган, хурлууд байсан бөгөөд тэдгээрт 113000 лам нар, 160 орчим хутагт хувилгаад байжээ. Ойрадын Баатар хунтайжийн санаачлагаар 1640 онд Халх, Ойрадын ноёдын чуулган хийж Халх, Ойрадын цаазыг баталсан юм. Улмаар Халхын том ноёд хүн ардын оюун санааны нэгдлийг хангахын тулд Түшээт хан Гомбодоржийн хүү Занабазарыг Халх Монголын шарын шашны тэргүүнд өргөмжлөв. Тэрээр түүхэнд анхдугаар Богд Живзандамба хутагт буюу Өндөр гэгээн хэмээн алдаршсан билээ.

Монгол туульсын үзэл санаа, уран сайхны эд эсэд, тухайлбал түүний сэдэв, өгүүлэмж, бүтэц зохиомж, дүр дүрслэлийн зүйлд буддын утга зохиолын үзэл санааны болон уран сайхны уламжлал нарийн нягт сүлжилдэн орсон байдаг. Энэ нь монголд буддын ба шарын шашин удаа дараагаар, их бага хэмжээтэй дэлгэрч байсан өнө эртний болон хожуу үеийн тэрхүү түүхэн цаг үе, үйл явцтай холбоотой юм. Ялангуяа монгол ардын баатарлаг туулийн хөгжлийн хожуу шатны бүтээлүүдэд буддын шашны аяс хүчтэй шингэж, энэ явцад Энэтхэг, Төвдөөс сурвалжтай уламжлалт бэлгэ тэмдгийн зүйлс ямар нэг өнгөц түрхцийн хэмжээнээс хальж, зарим талаар тухайн баатрын дүрд хүртэл нөлөөлөх болсон байна. Энэ нь монгол туулийн уугуул шинж, Энэтхэг, Төвдийн уран сайхны уламжлал хоёрын нийлэн нэгдэж, монгол туулийн хэлбэр агуулгыг баяжуулахад зохих нөлөө үзүүлснийг гэрчлэх тодорхой баримт юм. Нөгөө талаар монгол аман болон бичгийн зохиолын шүтэлцээ холбоо, янз бүрийн уран сайхны уламжлалын нийлэн нэгдсэн тэр зангилаан дээрээс монгол туульсын өвөрмөцөөр баяжин хөгжсөн тэрхүү онцлогийг илтгэнэ (Хүрэлбаатар, 1998, 240–241).

Монгол туулийн баатрын дүрд гарч ирсэн буддын шашны аяс бүхий түгээмэл зүйлийн нэг бол тухайн баатрыг ер бусын хүчин чадалтай болгож бурхдын биеийг төгсгөн өгүүлэх заншил юм. Энэ нь мөн л хожуугийн шатанд тухайлбал: Буддын шашны Гэлүбагийн салбар монголчуудын оюун санааны амьдралд ноёлох байдалтай гарч ирэх болсон XVII зууны үеэс хойш оруулсан шашны наалдац түрхцийн байдалтай хэсэг юм. Ингэж туулийн гол баатрыг бурхдын бие, хүчин төгсгөж өгүүлэх уламжлал “Жангар”, “Бум-Эрдэнэ”, “Данххүрэл”, “Хангал ташаа хар хээр морьтой Хаан Цэргийн өвгөн”, “Эрт төрсөн Эрэл Мэргэн хаан”, “Хаан Чингэл”, Окины “Хан Харангуй” зэрэг олон туульд байна. Тухайлбал: “Жангар” туульд:

Ямар зэргийн хүчтэй
Хүн бэ гэж шинжвэл:
Магнай дээр нь
Махгалын хүч тогтсон
Зулай дээр нь
Зунхавын хүч тогтсон
Орой дээр нь
Очирванийн хүч тогтсон
Эрээн сайн булчинд нь
Эгц найман мянган шулмын хүч тогтсон ([Дүгэрсүрэн, 1963, 31–32],

“Хангал ташаа хар хээр морьтой Хаан Цэргийн өвгөн” туульд:

Орой дээр нь
Очирванийн бурхан хагацалгүй сахисан
Магнай дээр нь
Махгал бурхан хагацалгүй сахисан
Шанай дээр нь
Шагж бодьсад хагацалгүй сахисан (Катуу, 1996, 51)

“Хаан Чингэл” туульд:

Хаан Чингэлийн үснээс
Хамаг бодьсад бүтээд ирэв ээ.
Магнай дээр нь
Махгал бурхан бүтээд
Зулай дээр нь
Зонхов бурхан бүтээд
Орой дээр нь Очирвани бурхан бүтээд (Катуу, 1996, 182).

Монголчуудын овоо тахилга дахь бөөгийн ба бурханы шашны зан үйлийн ерөнхий төлөв

Г. Хишигбадам

Монгол Улсын Их Сургууль, Монгол улс

Монголын ард түмэн нь хангай дэлхийдээ сүслэн, тэнгэр сахиусандаа залбиран мөргөж ирсэн өнө эртний уламжлалтай ард түмэн билээ. Монголчуудын нутаг орныхоо тэнгэр сахиусыг тахих энгийн хэлбэр бол уул, усандаа идээ будаа, ундааны дээжис өргөхөөс эхлээд тэнгэр, сахиус, лус савдгаа аргадан тахих, тухайлбал, овоо тахих, лусын тахилга хийх гэх мэт зан үйлийг хийдэг юм.

Монголчуудын хувьд уул, усаа шүтэн дээдэлж овоо босгож, тахилга үйлдэх зан үйл нь эртний Монголчуудын тэнгэр шүтлэг, байгаль газар усны тахилга, зан үйлтэй холбоотой, өөрөөр хэлбэл бөө мөргөлийн зан үйлийн хүрээнд үүсч

уламжилсан хэдий ч XVII зуунаас нийт Монголчуудын дунд Бурханы шашин өргөн дэлгэрч эхэлсэн үеэс овоо тахилгыг Бурханы шашны ёсоор гүйцэтгэдэг болжээ.

Уул ус, овоо булгийг шүтэх нь бөө мөргөлийн хөгжлийн нэгэн үе шат, нэг хэлбэр бөгөөд овоо гэдгийг онгодын оршин буй орон гэж үздэг. Монголчуудын бөө мөргөлийн үзлээр газар, ус бүхэн эзэн сахиустай бөгөөд хүмүүс тэдгээр эзэн сахиустай шууд харьцаж чаддаггүй, зөвхөн онгодоор дамжуулж харьцдаг. Тиймээс овооны онгод гэдэг бол тухайн газар орны эзэн сахиусыг хүмүүстэй холбогч нэг ёсны гүүр болдог. Монголчууд тухайн газар орны эзэн сахиустай шууд харьцдаг онгодыг дуудах, өөрөөр хэлбэл онгодтой уулзаж болзох газрын тэмдэг болгож овоог босгодог байсан. Овоон дээр тусгай хүндэтгэл тахилын зан үйл хийж, онгодоор дамжуулан газар усны эзэн сахиусыг аргадаг. Үүний цаана монголчуудын байгалийг шүтэх, байгалийг амьчилах, байгалийг эзэнтэй гэж үзэж байгалтай хүндэтгэлтэй харьцах гүн ухаан агуулагдаж байгаа юм. Иймээс монголчуудын байгалийг дээдлэх унаган гүн ухааныг өөрчлөхгүй л юм бол овоо тахилгын зан үйлийг аль ч үед халах боломжгүй.

XVII зууны үеэс Бурханы шашин нийт Монголчуудын дунд түгэн дэлгэрснээр эртний уламжлалт овоо тахих зан үйлийг мөн Бурханы шашны ёсоор гүйцэтгэдэг болжээ.

Бурханы шашны ёсоор гүйцэтгэх овоо тахилгын зан үйлийн талаар эрдэмтэн лам Г. Диваасамбуу “Бурханы шашин дахь ус, савдаг, уул, овоо тахилгын зан үйл” номондоо дэлгэрэнгүй тайлбарласан байдаг. Түүний өгүүлснээр:

Бурханы шашны ёсоор “овоог босгохдоо тус газарт овоо босгох талаар эхлээд олон талаар шижиж үзэх шаардлагатай. Ийнхүү газраа сонгох ба тэрхүү сонгосон газраа ухахдаа “Тарнийн мөрийн зэргэмж” сударт номносон мэтээр газраа ухаж, тэрхүү газартаа Луваанжалбуу буюу Лусын хааны бумба бүтээж суулгана. Ингээд овоог босгох өглөө нь “Янлагдүмбэ”, “Сан”, “Чогжүмүнсэл”, “Дашдондов”, “Ямбий дончир”, “Ширнэн”, “Намсаананжид”, “Дашзэгва”, “Сэржидотог”, “Лүеий ванган” зэрэг судруудыг уншдаг. Харин үдээс хойш нь Чойжин сүрмаа нарт зориулж “Дором”, “Пэрэнзол” өргөж, “Дором даржаа”, “Лүдор” зэргийг уншиж ажил үйлсээ даатгаснаар сорогшингийн гол модонд “Гүсүнтүг”, Сорогшингийн судар тарнийг бичнэ. Мөн овооны эздийн тухайд “Норолха”, “Гүсүнтүгдэн”, “Далхын Дэнзүг” зэргийг бичээд гол модоо босгож, түүнийгээ алсаар тойруулж чулуу буюу тоосгоор зэрэглэн, хэрэм мэт тойрог үүсгэж түүн дотроо арц, арвай, буудай, тариа, шилмүүстэй мод зэргийг хийнэ. Түүнчлэн нум сум, жад, ралдий зэргийг арван гурав буюу түүнээс олныг ч оруулж болно... Овоог босгоод амирлангуй, дэлгэрүүлэх, хураан цуглуулах, хорлон хөнөөх хатуу ширүүнийг дарагч дөрвөн үйлсийг бүтээхийн тухайд дарцаг үйлдэнэ... Шинээр бий болсон овооны өмнө “Итгэл” судрыг уншиж, хэмжээлшгүй дөрвийг бясалгаад аль зохистой талд нь сан тавьж, арц уугиулаад хөгжмийн зэмсэг болох дамар, хонх, арвай буудай, бумба, гүш зэргийг бэлтгээд сан, сэржим, пэрэнзол, шивдаг, дором өргөнө. Энэ үеэр “Жарза”, “Лүдор”, “Чаасүм”, “Дашдондов”, “Содномдаржаа”, “Гойдодгүнжүн”, “Лхачичагдал” зэрэг ном уншиж, даллага аваад “Даш”, “Додсол” уншаад овоогоо баруун талаар нь тойрч, өлзий хутаг оршоох ном уншин найр, наадам баяр цэнгэл үүсгэж, төгсгөнө. Үүнээс хойш жил бүр тогтмол өдөр мод дарцагаар овоогоо сэргээгээд, урьдын адил тахиж тайна”.

Ийнхүү овооны онгодыг дуудах дуудлага, ерөөл магтаал, тамлага, өргөл хүсэлт зэрэг бөөгийн аман зохиолын оронд Бурханы шашны дээр дурдсан олон ном судруудыг унших болсон нь Монголд Бурханы шашин дэлгэрснээс хойшхи овоо тахилгад орж ирсэн шинэ зүйл гэж хэлж болно. Нөгөө талаар овоо тахилгын зан үйл бол Монгол дахь Бурханы шашны хүрээнд гүйцэтгэдэг өвөрмөц онцлог зан үйл болж хөгжсөн гэж бас хэлж болно.

Бурханы шашины сургаал

Хөгжилбаяр

Гэрсэн сүм, Өвөр Монгол, Улаанхад хот, БНХАУ

Миний илтгэлийн дэвшүүлж буй санаа бол Бурханы шашины сургаал нь миний бодлоор эхийн хайраас үүдэлтэй, түүнд суурилсан байж болох талтай. Бурханы шашин бол эх энэрэлтэй, их хайр сэтгэлтэй шашин мөн юмаа.

Монголчууд малчин соёлын нөлөөнөөс болоод бурханы шашиныг хэд хэдэн удаа оруулсан боловч сүүлийн үед их бүгдээрээ шүтэж урьдын байсан шүтлэгүүдээ таягдан хаяж тэр нь хураагдаж Монголчууд их дэмийдлээр хураан авч бүгдээрээ шүтэж ирсэн юмаа, Уг шашинг бид нар сүжиглээд одоо болтол аваад ирсэн нь малчин соёлын нэгэн онцлог, нөгөөтэйгүүр дутагдалтай тал юмаа гэж би үзэж байна.

Одоо үед бурханы шашин бол манай уламжлалт сургааль биш, сурган хүмүүжил биш, гэрийн сурган хүмүүжил биш, одоо цагийн билэг ухаан, өнгөрсөн түүхийн жимийг сөхвөл Их дээдэс хаадын зарлиг тодруулбал албаны сургааль бишээ? харин эдгээр гурван сурган хүмүүжилд бүр уусан зохицолдож түүнд маш сайн хавсарж манай үндэстний соёлын томоохон төлөөлөл болохын хувьд өөрийн үүргийг маш гүйцэтгэсэн хэмээн би үзэж байгааг минь та бүхэн болгоон уу?

Мөн түүнчлэн Бидний соёл уламжлал нь Манай Монголчуудын ухаан сэтгэхгүй өөрийн үндэстний дотроос эхлэн түрж гарж ирсэн шашин сурган хүмүүжүүлэх сургааль биш юмаа хэмээн би өөрийн саналыг дэвшүүлж байна.

[illegible][illegible]

Mongolian National University of Education, School of Social and Humanity Sciences,
Department of Literature and Journalism, Mongolia

In example: The human life is not eternal (Teaching on the impermanence). In the first part the king Mashuka teaching his daughter, who is married: "modni nabchi tsag nasad mod lugaa ul hanilmui" (the leaves of tree do not be in the tree). In the last part of Drama, the Saran khukhuu until his death is teaching to his students also "human life is not eternal". (undurii etses nurna. Torsonii ettses uhne - if high , must to ruin, if born , too must be dying.) In my article will analyze the teachings- poems on Buddhist idea and I will unite this poems with ethic problems of modern young people.

Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль, Нийгэм хүмүүнлэгийн ухааны сургууль,
Утга зохиол- сэтгүүл зүйн тэнхим, Монгол улс

University of California, Department of Religious Studies, Riverside, USA

29

new socio-political frameworks that would ensure their institutional continuity. I show how they did so by bringing imperial traditions into conversation with newly available European arts and sciences. The result, I argue, was an important subaltern reception of modernization in Inner Asia and an example of a neglected counter-modern Buddhist formation.

Incarnations and the Spiritual Leaders as Subject and Object of the Political Activity of Oirats and Kalmyks: Case of Identity

Baatr KITINOV

Department of the World History, Faculty of Humanities and Social sciences,
Peoples' Friendship University of Russia, Russia

The author understands as the subject of the political activity of Oirats and Kalmyks those clerics who acted as a part of the political and administrative mechanism of this people, and as the object – those clerics, whose obedience these nomads did try to get using political and other activities.

During the struggle between Oirats and Mongols for the rule over the Mongolian world, the highest spiritual authorities could become the objects of political activity of Oirats: for example, for Galdan Khan that was Zanabadzar (Undur Gegen), and the Dalai Lama – for Khoshuts as well as Zhunghars. The Russian Kalmyk lamas were able to be both subject and object of political activity, it depended on political situation (Shakur and Delek shajin-lamas).

For the Oirat (Buddhist and, perhaps, partly Islamic) and Kalmyk (Buddhist) clergy the ethnic identity issue had had the principal importance for their role in political and other activities.

Therefore:

1. The spiritual leaders, as subjects of political activity, had to be “the natural Oirats”, i.e., they had to have the ethnic affiliation to Oirats and Kalmyks.

2. Since the clergy of not Oirat and not Kalmyk origin (i.e., of Tibetan or Mongolian lineage) could not to be the subjects of political activity of Oirats and Kalmyks, they usually were its objects.

3. The Oirat and Kalmyk spiritual leaders had been able to be the influential political figures when they did get support not only from the highest religious authority (the Dalai Lama), but, above all, had had either hereditary rights (Galdan, Inza-Khutukhta's incarnation) or a higher level of political patronage (the Russian authorities in the case of Shakur Lama; the Qing government in the case of Anjjatan Lama, after Kalmyk exodus to China in 1771).

Ma gcig lab sgron ma's many lives: Some remarks about the transmission of the gCod teachings in Mongolia

Karénina KOLLMAR-PAULENZ

Institute for the Study of Religion and Central Asian Studies,
Bern University, Switzerland

The Collection of Tibetan and Mongolian blockprints and manuscripts of the Swiss Nobel Laureate Richard Ernst contains a copy of a rare biography of the famous founder of the gCod tradition, Ma gcig lab kyi sgron ma (1055–1149). This biography was originally composed by Kun spangs brtson grus seng ge (13th century), a prominent gCod adept in the Shangs pa bKa' brgyud pa-lineage of the gCod tradition. The copy of the Ernst Collection originates, as all the texts of this collection, from Mongolia, and bears witness to the popularity of the gCod teachings in pre-revolutionary Mongolia. Taking this biography as my starting point, I will try to shed some light on the early transmission history of the gCod teachings to Mongolia.

Between Buddha and Tsar: the Role of the Lama in Nineteenth Century Russia

Elzyata KUBERLINOVA

Max Planck Institute for Social Anthropology, Germany

One of the state's main objectives is making its subjects and environment 'legible' by the conversion of local practices into a set of standardized practices based on centrally designed rules which serve the authorities' interests. The nineteenth century Russian regime attempted to ground imperial authority in religion. Consequently, one of the conditions for the projection of imperial authority onto the many minorities of the empire was the legibility of their religions.

This was exactly what the Russian administration sought to accomplish in the Kalmyk lands. Especially where the large body of Kalmyk Buddhist sangha was concerned, in its attempt to manage Kalmyk Buddhism, the administration incorporated the post of Lama in the Russian establishment. Indeed, from 1834 until 1847 the Lama served on the state-established Lamaist Spiritual Governing Board, and from 1847 until the fall of the empire the Lama was the manager and intermediary figure between the Russian authorities and the Kalmyks where religious affairs were concerned.

Despite being on the government's payroll, the Lama did not always serve the interests of the state, and did not always comply with the Russian authorities' orders. Although being incorporated into the state administrative system the Lama often found ways to maneuver the webs of the Russian imperial bureaucracy in order to archive his own goals. The Lama often used 'every-day forms of resistance' such as feigned misinterpretation, evasion, false compliance, feigned ignorance, and sabotage in order to resist without directly confronting or challenging the state orders.

Temple and Museum. An ambivalent relation

Maria-Katharina LANG

Institute for Social Anthropology, Austrian Academy of Sciences, Austria

Some of the most important historic temples or monasteries in Mongolia, such as the Choijin Lama Temple, Gandan, Zaya Gegeenii Khüree and Erdene zuu became or still are museums or a hybrid form of both. In my contribution I will give insight to the processes of their transformation that led to this situation and the questions or ambivalences related to it. How do visitors, museum workers and monks perceive the museumfication of Buddhist sacred sites and what are the consequences for the religious and museum practice?

Danzanravjaa: Poet and monk

Yana LEMAN

Russian State University for Humanities, Institute for Oriental and Classical Studies, Russia

Danzanravjaa is very famous among Mongolians even nowadays. They say if you read all five verses of his poem "Ulemjiin chanar" it's equal to reading a prayer.

In the XIXth century everyone did know him. He was one of that monks who could drink vodka and sing songs about love, but people still would worship them as saints. In the case of Mongolian Buddhism, such a story could be explained easily by the combination of the so-called "yellow" and "red" schools' methods in individual practice. It's properly for Ravjaa also.

He was born in a very poor family, was acknowledged as Khutukhtu at the age of 7, raised up as a monk in Gelug-pa traditions, learned about Nyingma-pa from his Buddhist scholar-friends and became finally the first Mongolian lyrical poet.

How did he come to it, how a monk and Buddhist bishop did turn into a poet, with what occasions he came to his special "mixed"-philosophy, which books and people did influence it and how is it all expressed in his poetry - these are questions of interest, that could be cleared up through the work with Ravjaa's biography, written by himself and by his disciples.

The figure of Danzanravjaa is important from historical, philosophical and literature perspectives, but it's also interesting why do his and our Mongolian contemporaries love him and his works so much.

Buddhistic and non-Buddhistic "magic specialists" in Mongolian folklore: distribution of functions and related mythological beliefs

Iuliia LIAKHOVA

Centre for Typological and Semiotic Folklore Studies,
Russian State University for the Humanities, Russia

During several expeditions to different parts of Mongolia the Centre for Typological and Semiotic Folklore Studies (RSUH) has collected a corpus of texts describing Mongolian and Buriat rituals and containing mythological beliefs. Among them there are a lot of narratives about different kinds of Buddhistic (lama, choijin лама 'чойжин лама', zurhaich 'зурхайч') and non-Buddhistic (shaman, kharalch 'харалч', uzmerch 'Узмэрч' etc.) magic specialists. Specialists of both types have a number of their own functions and related beliefs. In Mongolian folklore, Buddhistic specialists interact with non-Buddhistic ones in a variety of ways: sometimes, in rituals and/or in narratives their functions are exactly the same and they can replace each other (for example, in rituals performed at sacred stone heaps, Ovoo), sometimes different legends and belief narratives about their confrontation appear (the most widespread are legends about confrontations between a lama and a shaman, stories about a lama and a malicious sorcerer, kharalch, are also popular). In this paper I will analyse the function of each of these specialists in rituals that they perform and the correlation of their function in rituals with narratives about these magic specialists. The difference between narratives about ritual practices and real practices is important to understand and interpret rituals in Mongolian culture.

Жодын увидас хийгээд дамжилгууд

Д. ЛХАГВАСҮРЭН Өтвөш Лораанд Их Сургууль, Монгол ба Төв Ази Судлалын Тэнхим, Унгар улс, Монгол улс

Эцэг Дамба Жагар Төвдийн энэрэн өршөөснөөр

Элдэв зовлонг арилгагч их хурыг гурвантаа

эргэцэж буулгасан нугууд нэгнээ үелсэнээ удвисын далай

Эрхэм Шижэд хэмээн адаршсан тогтсон тааллын түүхийг хураангуйлан өгүүлсүгэй. Алинаас гарсан уг нь Падамба Санжай (pha dam pa sangs gnyas) мөн юм. Энэ дээдэс Энэтхэгийн Зарасэнгийн өвөрмөц худгийн тивд лагшин мэндэлж, долоон төрөлт мөн тул хяланцийн хиргүй бөгөөд буянаа аяндаа баяснаар өчүүхэнээс дууны ухаан тэргүүтэн ухааны орон бүрт мэргэшээд олон багшийг шүтэж, нас сүүдэр машид урт насалсан байна. Ийнхүү Төвдөд морилж Шижэд буюу амирлуулагч ёсыг хувь төгөлдөр олон шавьд номолсон байна. Энэхүү увидас нь Билиг барамидийн зүрхэн судар болох Ширнэн судрын “Зовлон бүгдийг магад амирлуулахын тарни” түүнийг шүтээд энэхүү увидасыг номлосон байна. Ер нь шижэд нь хоосон чанарын үзлийг бясалгах хийгээд асрахуй, энэрэхүйн бодийн сэтгэлийг бясалгахыг хэлэх бөлгөө.

Амирлуулагч увидасыг нэг хэсэг нь Жод (gjod) буюу Гэтэлгэх (таслах) юм. Жод хэмээх нь Асрахуй, Энэрэхүйн бодийн сэтгэлээр өөрийн тус ямагыг сэтгэл үйлдэгчийг таслан, хоосон чанарын үзлээр орчлонгийн язгуурын тасалж, ерийн дөрвөн шуламсыг таслах тул тийн хэмээн нэрлэсэн байна. Энэ увидас нь анхлан мөн Падамба Санжайгаас (pha dam pa sangs gnyas) гарсан бөгөөд тэрбээр Төвдөд морилж Зан нутгын Жодонсодном лам болон Ярлүнгийн Шар сахалт хоёрт энэ увидасыг анхлан хайрласан бөгөөд Ярлүнгийн Шар сахалт ламаас дамжин ирсэнийг эр Жод, Жодонсодном ламаас Мажиг Лавдонд (lab sgron) дамжин ирсэнийг эм жод гэж нэрлэсэн байна. Мажиглавдонма нь Бурхан багшийн эш үзүүлсэнээр бэлгэ билгийн дагина эм хүний байдлаар мэндэлж Жодын увидасаар Төвдийн орныг тэтгэн зохиов. Лавдонмаад (lab sgron) хөвгүүд ба охин олон гарсан боловч зарим сударт Тоднёнсамдшийг түүний ач, ачийн ач гэж номлосон боловч голлох судар түүний хүү хэмээн номлосон байна. Түүнээс эрдэм төгс эр, эм олон шавь төрөн гарсан бөгөөд түүний Догдан Нацограндолд соёрхосон чихний үндэслэл гүн мөр тэргүүтэн олонд ихэд дэлгэрсэн байна.

The „Mongolian Books of the Dead”: Outcomes of a Fieldwork

MAJER Zsuzsa

Department of Mongolian and Inner Asian Studies, Eötvös Loránd University, Hungary

The presentation will show some interesting outcomes of a two-months fieldwork done in 2016 summer in Mongolia on the Tibetan texts of after-death rites as used in the current practice of Mongolian Buddhism.

Apart from mentioning the main categories of texts used after someone's death, such as *buyanii nom* ('texts of merit/virtue', prayers and other texts chanted to gather merit for the better rebirth of the deceased), *khoidokhiin nom* ('texts for the future [of the deceased]', guiding him to the next life or liberation) and *zasliin nom* ('remedies') for the protection of the bereaved, I will mention for each category the special texts used in the Mongolian practice written by Mongolian authors or being special due to being used only or mainly in Mongolia. Among these I will mention some special texts of '*pho ba* or '*pho krid* practices used in Mongolia as well as, for example, reflect on the ceremonial system and texts used during funerals in monasteries attached to the only two crematoriums of Mongolia maintained by the same funeral company, this later showing an example of how in modern settings Buddhist funerals are arranged in a standardized way, still providing all necessary Buddhist ceremonies and the chanting of all categories of texts.

Tārā Among the Mongols: Refrain and Nomadic Narrative

Rachel Mikos

Seminar of Mongolian and Tibetan Studies, Institute of South and Central Asia,
Faculty of Arts, Charles University, Czech Republic

Repetition plays an essential role in folk narrative in cultures all across the world. In this paper, I specifically address the role and narrative function of repetition in a Mongolian tale about Green Tārā, originally collected in Vol. II of C. Damdinsüren's collection of Mongolian folkloric texts. I argue that the tale is structured around the trope of repetition, which endows the narrative with an intrinsically cyclical movement. This cyclicity is enhanced by the very pronounced presence of movement, which of course is a Mongolian narrative trope *par excellence*, and, as I suggest, can also be interpreted in terms of Gilles Deleuze's thought about nomads and movement. In the case of 'authorial texts' in the Western academic sense of the term, one can speak of 'authorial' intention. In this instance, however, we can speak of an 'intention' of the text, perhaps even of a specific religious-cultural milieu itself. Additionally, I argue that the Deleuzian notions of the nomadic refrain are inherent within this authorless textual 'intention', as embodied in the tale about Green Tārā. These 'tropes of nomadic literature' serve to reflect

some of the ways in which Mongolian Buddhism itself can be said to differ from its 'source', Tibet Buddhism, and – at a greater remove – early Buddhism as it existed previously in India.

Их Монгол улсад шашин шүтлэгийг хуульчилсан нь

Ц. Минжин

Хууль Сахиулахын Их Сургууль, Монгол улс

Төв Азид нутаглагчдын шашин шүтлэг харилцан адилгүй боловч тухайн цагийн монголчуудын ихэнхи нь мөнх хөх тэнгэр, уул усныхаа лус савдагт гүнээ шүтэж ирсэн бөө мөргөлтөн байсан юм. Их Монгол улс байгуулагдсаны дараа гадаад дотоодын худалдаачдын хөл хөдөлгөөн ихсэхийн хэрээр тэдний дагалдан ирэгсэд болон бусад олон шалтгаанаар олон шашны бие төлөөлөгчид ирэх болсноор шашин шүтлэгийн янз бүрийн урсгалууд өөр өөрсдийнхөө номлолоо дэлгэрүүлэх болжээ.

“Их засаг”-нь алтан ургийнхны эв нэгдэл, цаашлаад дэлхийн олон шашинт улс үндэстэнг нэгтгэн Их Монгол улсын захиргаанд байлгахад чиглэгдэж байв. Тиймдээ ч Их Монгол улс Монголын Эзэнт гүрэн болон өргөжихөд бүрэлдэхүүн улсуудад нь Их засаг нь хууль зүйн дээд хүчин чадалтай үйлчилж байв. Бүрэлдэхүүн улсуудын хаад Их засагт нийцүүлэн, уламжлан авсан хэм хэмжээ мөн шинээр эрх зүйн хэм хэмжээ тогтоож байсны нэг хэсэг нь ийнхүү шашин, шүтлэгтэй холбоотой хэм хэмжээ байв.

Монголчуудын шашин шүтлэг нь мөнх тэнгэр, бөө мөргөл байсан бөгөөд бурхны шашинт Хар Хятан, несториан шүтлэгтэй Хэрэйд, Найман, Онгууд нарыг захиргаандаа оруулж Их Монгол улсыг байгуулаад исламын болон загалмайн шашинт улсуудыг байлдан дагуулахдаа тэдний шашин шүтлэгт нь адил тэгш хандаж байв. Гэвч энэ байр суурь нь Монголын эзэнт гүрний бүрэлдэхүүн улсуудын хувьд аль нэг шашныг төрийн шашин болгон өргөмжлөх, алтан ургийхнаас аль нэг шашинд илүүтэй найр тавих бодлого хэрэгжих болов.

Энэ нь Юань улсын үед гаргаж байсан шашинтай холбогдолтой эрх зүйн хэм хэмжээ тогтоосон зарлигуудад тусгалаа олсон бөгөөд шашны талаар явуулж байсан төрийн бодлого нь зарим агуулгын хувьд өөрчлөгдсөн ч Чингис хааны “Их засаг”-т бичигдсэн хэм хэмжээчлэн тогтоож өгсөн заалтуудаас уламжлалтай хэмээн үзвэл зохино.

The Development of Khuree-Tsam in the Daschchoilin Monastery

Batmönkh MÖNGÖNCHIMEG

Mongolia

After summarizing the history of the Tsam dance in Mongolia, the paper will focus on the study of the Khuree-Tsam dance performed in Daschchoilin Monastery and will analyze the current state of Mongolian Tsam studies.

The Mongolian Tsam dance has been studied by both Mongolian and foreign researchers. They agree that the Mongolian Tsam dance started to spread at the beginning of the 19th century. Above all the Khuree-Tsam was performed from 1811 to 1937, a total of 127 times, but we have no detailed reports on its development. Therefore, as parallel I will try to introduce the development of the Khuree-Tsam from 2009 to 2016 in my paper, with special emphasis laid on its preparation period, the number of Tsam masks, and monks' tasks and responsibilities.

After the democratic changes in Mongolia, Daschchoilin monastery revived the tradition and has performed the dance annually since the 2000's. This is how the Mongols got to know the Khuree-Tsam again. It emerged from my interviews that an inner transformation of the visitors was associated with the revival of the dance. It shows that the efforts of the monastery have been fallen on fertile ground and managed to revive this tradition after an interruption of two generations.

Монголын Дашчойлин хийдийн Хүрээ-Цамын Хөгжил

Батмөнх овогтой Мөнгөнчимэг

Монгол улс

Энэ илтгэлийн эхний хэсэгт монгол цамын бүжгийн түүхэн хөгжлийг судалгааны үндэслэл дээр дурдах бөгөөд харин илтгэлийн гол хэсэгт нь Дашчойлон хийдийн Хүрээ цамын хөгжлийг дэлгэрэнгүй өгүүлнэ. Илтгэлийн төгсөлд монгол цамын судалгааны одоогийн байдлыг товч харуулна.

Монгол Цамын бүжгийн үүсэл, түүх, өнгөрсөн үеийг манай болон бусад олон орны үе, үеийн эрдэмтэд судалсаар ирсэн. Цамын бүжиг 18-р зууны эхэн үед Монголд гарсан болох тухай олон эрдэмтэд санал нэгтэй батлаад байна.⁵ Хүрээ Цам 1811

⁵ Хүрэлбаатар: *Судар шастирын билиг*. Улаанбаатар 2002, х. 300; Баасансүрэн, Х.: *Энх тунх эрдэнэ зуу*. 2011, х. 82; Bareja-Strazyńska. Agata: Description of the Erdene Zuu monastery life (including *cam* ritual) based on notes from the Kotwicz expedition. In: *In the Heart of Mongolia. 100th Anniversary of W. Kotwicz's Expedition to Mongolia in 1912*. Ed. by Jerzy Tulisow, Inoue Osamu, Bareja-Starzyńska Agata and Dziurzyńska Ewa. Polish Academy of Arts and Sciences, Cracovie 2012, х. 152; Maria-Katharina Lang und Stefan Bauer 2013 *The Mongolian Collections Retracing Hans Leder* Wien: Austrian Academy of Sciences, хуудас 84–94

оноос 1937 он хүртэл сүүлчийн удаа буюу нийт 127 удаа гарсан гэх боловч энэ хугацаанд энэ цамд ямар ямар өөрчлөлт орсон тухай бидэнд тодорхой мэдээлэл байдаггүй.⁶

Тиймийн учир өнөөдрийн энэ илтгэлээрээ 2009 оны Дашчойлон хийдийн Хүрээ Цамыг 2016 оны тус хийдийн цамтай харицуулан түүний хөгжил болон бэлтгэл үйл ажиллагаа хэрхэн явагддаг талаар мөн хэдээс хэдэн онд ямар цамын баг нэмэгдсэн бас ямар лам хуврагууд энэ хийдийн цамын түүхэн хөгжилд хэрхэн үүрэг гүйцэтгэсэн тухай нарийвчлан харуулахыг хичээлээ.

Монгол улс Ардчилсан нийгэмд шилжсэний дараагаас 2000 оноос хойш Дашчойлон хийд Хүрээ цамын дахин сэргэлтэнд хүчин зүтгэсэн. Үүний үр дүнд Цамын бүжиг мөргөлчид болон цамыг үзхээр ирсэн бусад хүмүүсийн сэтгэхүйд хэрхэн нөлөөлж буйг бас энэ илтгэлд дурдах болно.

Илтгэлийн төгсгөлд энэ хийдийн удирдлага болон бусад олон лам хуваргууд бидний алдагдсан соёл, бурхны ёс, заншил цамыг дахин сэргээснээр Монгол цамын ирээдүй дараа дараагийн үеийхэнд түүхийн уламжлалт нэгэн онцлог болгон өвлүүлэн үлдээхэд түүний судалгааны байдал ямар байгааг танилцуулна.

Мэргэн гэгээний өдөр тутамын номын гарчиг

МӨНХБАТ

Өвөрмонголын Мэргэн гэгээн сүмийн 6 дугаар дүрийн цорж, БНХАУ

Миний илтгэлийн гол санаа бол Монгол номын буюу цогчин номын гарчигнуудыг танилцуулах юмаа. Одоо үзүүлэх ном бол “Мэргэн гэгээний өдөр тутамын номын гарчиг.

Мэргэн хаадын хамгийн анхны уншлага нь Ширнэнгийн Торгууд хааны хүү Нинжээс эхлэлтэй гэж Багшийн их сургуулийн судалгаанд Б.Мөнхийн зохиолд тодотсон билээ. Тэгвэл мэргэн хаадын Монгол уншлага нь 1 дүгээр дүрийн мэргэн гэгээнүүдээс 2 дугаар дүрийн Зайтай бөгөөд мөн ч Бугат хот болон Баяннуур аймгийн залгаа болох Бугат хотын дугараг радиусын сумын мэргэн ганцагааны харьяанд байсан. Уул нь мэргэн Ганцагаан ч баяннуурын харьяанд байсан билээ.

Манай уншлагын танхимаас аниад 138 зохиол бүлэг (1295 нүүр хуудас) зохиолууд байна бодитойгоор ярьвал бага уншлага магтаал сан ерөөл таксран зэрэг дунд уншлага дэлгэрэнгүй уншлагийг худгийн шүлэг, муугийн яруугийн сан Ерөөл дагширан зэрэг дунд уншлага дэлгэрэнгүй өлзий хутгын шүлэг, муугийн яруугийн сан ламын тахил зэрэг бий.

Их уншлага Ямагтаагийн ван охин дээр магварлан Жамсран, Жамждурлага гэх зэрэг 8 догшин сахиусыг одоогоор уншиж байна эдгээр нь настай лам нарыг тахихад бүхий гүйцэн бүрээ бишгүүрээ хэнгэрэгтэйгээр урин залж уншидаг байна.

Баруун монголчуудын язгуур урлагын бүтээл дахь зарим шашны нөлөөлөл (Хээрийн судалгааны баримт дээр тулгуурласан дөрвөд, захчин нарын жишээн дээр)

Алтайгийн Мөнхцацал

Гунбольдт их сургуулийн Ази, Африк судлалын төв,
Монгол судлалын танхим, Герман улс

Буддын шашин монголын нийт ард түмний аж амьдрал, ахуй орчин, унаган зан заншилд хийгээд зогсохгүй, тэдний ардын язгуур урлагт нөлөөлж, өөрийн гэсэн орон зай, байр сууриа хэдий нь эзэлжээ. Бурханы шашныг суртчилж илтгэсэн хэмээн хориглож дарж байсан ардын урлагын уран бүтээлүүд цөөнгүй буй. Нийт монголчууд төдийгүй, жинхэнэ унаган соёл, уламжлалаа авч үлдсэн гэгддэг баруун монголчуудын найр хуримд дуулагдах дуу хуурын өв сан бол ялангуяа захчин, дөрвөдүүдийн хувьд тоолж бархааргүй олон. Тэд угсаатны өөрийн язгуур соёлоос гадна буддын шашинтай холбоотой зарим дууг дуулдаг байсан.

Жишээ нь: Дөрвөд айл 3-н шашны буюу хүнд дуу дуулчихвал тэр айлын бараг жилийн засал хийгдлээ гэгдэнэ. Захчин айлд “Үдийн алтай” хэмээх хүндтэй дуу жилд 3 удаа дуулагдсан бол мөн жилийн засал хийлгэсэнд тооцдог.

“Үдийн Алтай”, “Хааны уулын орой”, “Хөнхөө дэнгийн овоо”, “Бурхан багшийн номын тангараг” зэрэг дуунууд бол ихэд хүндэтгэлийн хэлбэртэй бөгөөд дуулхыг хориглож байсан байна.

Дуулах явцдаа сан тавьж, хаана уг дууг дуулж эхэлнэ, гэрийн хүн өөрөө арц хүжээ асаагаад энгийн маягаар хүндэтгэдэг байна. Энэ нь Дөрвөдүүдэд ч тэр захчингуудад ч ялгаагүй ламын оролцоогүйгээр болно.

Дуулж буй дууг сонсож буй аль аль тал нь ихэд “ХҮНДЭТГЭЛ”-тэй /сүмд мөргөсөнтэй адил/ хичээнгүйгээр хандаж, ийм дууг дуулж өгөх, сонсох нь эгээл “Зовлон”, “хүнд бэрх зүйл”, “Гэнэтийн аюул”-аас хамгаалах “Алтангэрэл” судартай зүйрлэм байсан дуугаар дамжиж сэтгэлээ ариусгах цаад мөн чанар харагдана.

⁶ Кимүра Аяако: *Монголын хүрээ цамыг бусад орны цамтай харьцуулан судалсан нь*. Улаанбаатар 1997, х. 12

Some comments on the meaning and content of Serdog gegen's work on rituals

N. MUNKHTSETSEG

Department of Philosophy and Religion, Mongolian State University, Mongolia

Biography of Saint Serdog Gegen and content of his work "Introduction to four remarkable programs" consists in achievement and accumulation of merits and virtues by the believer by means of performance of Bumshi ritual during his life. Bumshi or Ritual of four bums (four hundred thousand) consists of four parts, and on order to achieve 4 bums it is necessary to express hundred thousand times belief /itgel/, hundred thousand times to say a prayer /murgel/, hundred thousand times to spell Bazarsad mantra (Vajrasattva) to purify away sins and hundred thousand times to present sacrifices/mandalas/. Also two times hold a worship service to acquire religious knowledge, and also to develop internal vision in order to develop the personal virtues.

Main goal of the article is the translation and comments to the second part of program of work on purification from sins and the negative karma called "Call for Dorzhsembe Burkhan for meditation in order to purify away sins and always stay in magic state of mind". In the second volume of his work Sertog gegen considers that the understanding of the four power is a perfect method of the purification of all kind sins and negative karma. Therefore a daily practice of Vajrasattva is very important for believer.

The categories of the graduated path of enlightenment

G. MYAGMARSÜREN

Züün Khüree Dashichoiling Monastery, Züün Khüree College, Mongolia

In 1402, Je Zonkhapa wrote his most famous work "lam rim chen mo" or "The Graduated Path of Enlightenment". Since then, one of the sacred traditions, namely "Lamrim tradition" has begun. Almost all of the Tibetan and Mongolian well educated saints and lama scholars donated their contribution to it, and they created and delivered a huge amount of heritage for our generation. As far as we know, there are more than 100 works.

However, they all are considered as the commentary work on the path of Enlightenment. According to our latest detailed research, they can be divided into subcategories such as "commentary on words", "commentary of meaning", "autocommentary", "annotated commentary" and "commentary on difficult points", etc.

Based on the works by The Third Gungtang Konchok Tenpai Dronme (gung thang dkon mchog bstan pa'i sgron me) (1762–1823) and Agvaannyima (1907–1990), buryat born, the ex-abbot of Drepung Gomang Dratsang monastery and other scientific research works of Academician Ts. Tserinsodnom, Dungkar rinpoche (dung dkar blo bzang 'phrin las) (1927–1997), we tried to discuss different types of commentary works and to reveal them for the further investigation. Above mentioned persons mostly dealt with 10 subcategories, but we tried to discuss over 60 subcategories.

The aspects of the Mongolian biographical literature

D. NARANTSETSEG

Mongolian Academy of Sciences, Institute of Language and Literature, Mongolia

The "General catalogue of Mongolian Ancient Scripts in China" has listed that there are a total of 13115 scripts of manuscripts, books, documents and pillar scripts. Among them, there are over 6000 Buddhist scripts. Here, in Mongolia, the Buddhist manuscripts also occupy the most part of Mongolian scripts. Many of them, somehow, are related to literature. There are also many biographies of religious persons.

In the process of adopting, literally of translating, reproducing and composing of the ancient Indian enormous heritage of literature and Tibetan various stories, Mongolians succeeded in the development of Mongolian literature. This challenging but respectful responsibility is carried out mostly by Mongolian lama scholars. The translations and composition works of Mongolian lama scholars are relatively few in numbers, but occupies considerable weights in the Mongolian Buddhist literature.

Like the saying "the biographies of former saints are fine examples for latter disciples", almost all elementary learners and Buddhist believers study and admire the biographies of ancient saints.

Researchers consider that the biographical literature belongs to the historical monument as it includes historical documents and it also could be considered as the monument of literature, because of it contains writers' artistic features, poetic verses and other aspects of literature.

However, expression is artistic, style is systematic, passage of character is fantastic, but we can't accept all biographies as biographical literature.

Бясалгаач егүүээрүүд догшдын баг, хувцас өмсгөлийг өмсөж, барьц хэрэгслийг бариад догшдын цам бүжгийг хийн дайсан зэтгэрийг даран номхотгож байсан ёс уламжлал Цаст Төвдийн оронд Хуучин нууц тарнийн шашны дэлгэрэлтийн үед буюу VIII зуунд дэлгэрчээ. Тодруулбал Төвдийн хаан Тисрэн тизэн бээр Энэтхэг орноос их тарнич Ловон Бадамжунайг залж, тэрээр Төвдийн хар зүгийн тэнгэр лус, ад зэтгэрийг Пүрэвпрэнлэйн хот мандалд шүтэн догшдын багт цамыг цамнан дараад Төвдийн Бурханы шашны анхны Самъяа хийдийг байгуулж, Бурханы шашныг дэлгэрүүлсэн түүхтэй билээ. Харин хүрээ цам нь Дамжан Чойжал голлосон шашныг тэтгэн сахигч нарын цам болно.

Монгол оронд Их Хүрээ цамыг анх IV Богд Жэвзүндамба хутагтын болгоолтоор 1811 оны төмөр хонин жилд гаргасан гэдэг.

Тус цамыг цаашид тэр үеийн Их хүрээний хамба номун Жидарын аймгийн Агваанлуvsанхайдавын зохиосон “Дансран жамцын гарчам” хэмээх ном увидсын дагуу дэглэсэн байна. Цам харайж байгаа өдөр аймаг, хошуудын ноёд, хутагт хувилгаад, хар шар мөргөлчин, сүсэгтэн олон ихээр цугларч өөр өөрсдийн аврал даатгалаа үйлддэг байжээ.

Цам нь үзсэн хүмүүний сүсгийг татаж, нүгэлт нарыг зүрхшүүлэн сүрдүүлдэг аж. Цам нь Бурханы шашны бага таван ухааны нэг бүжиглэлийн ухаанд багтана. Мөн нууц тарни буюу очирт хөлгөний анхааран авлага болно. Амарлингуй, дэлгэрэнгүй, эрхэндээ хураагч, хатуу үйлүүдээс хатуу үйлдээ хамаарна.

Иймээс цамчид Ямандаг Бурханы авшиг, Чойжалын даган соёрхолыг хүртсэн, Ямандаг Бурханы нямба бүтээлийг үйлдсэн бясалгаачид байна. Тэд гурван хоногийн Жахар цамын хурлыг хураад, дотоод цамд гараад, догшдын баг, өмсгөл хувцсыг өмсөн барьц хэрэгслийг барьж догшдын дүр байдалд ороод цамнан харайснаар гадаад барцад тогтор болох хар зүгийн лус савдгийн хорлол, зэтгэр шулмын гай цээр, аюул хөнөөл, барцад саадыг хүчээр даран сөнөөдөг, үлдэн хөөдөг, номхотгон эрхэндээ оруулдаг болно.

Мөн дотоод түйтгэр элдвийн өвчин зовлон, муу сэтгэлийг (нисваанисын таван хор) амирлуулдаг юм. Түүгээр үл барам цам цамнахыг үзэн залбирваас зуурдын зовлонгоос түргэн гэтлэх, хойтын төрөлд муу заяанд үл төрөх, нирваан хийгээд Бурханы хутгийг олохын авьяас хөрөнгө суух тэргүүтэн цаглашгүй тус эрдэмтэй.

Цам нь их хөлгөний тарнийн шашин дэлгэрсэн Төвд, Монгол, Бутан, Балба, Ладак, Буриад, Тува, Өвөр монгол зэрэг улс оронд ихэд дэлгэрсэн байдаг. Монголын мэргэд, лам нар Их хүрээ цамыг өөрийн өвөрмөц онцлогт бүхий нэгэн төрлийн цам болгон хөгжүүлсэн. Монголын их хүрээ цам нь хамгийн дэлгэрэнгүй ба баг, өмсгөл, чимэг зүүлт, барьц хэрэгсэл зэргийн ур хийц уран нарийн, гоёмсог сайн, зан үйл, дотоод агуулгын хувьд гүнзгий, дүр байдал нь ихэмсэг бөгөөд сүрлэг хүчирхэг бөгөөд төгс чанарыг илэрхийлж чадсан байдаг.

Их хүрээ цамд Монгол түмнийг даан болгоогч хүч чадлын эзэн Очирваань Бурханы дүр, уран хошин, инээдэмт Цагаан өвгөний дүрээс гадна дөрвөн уулын эзэн хангарьд, гахай, нохой, хөх өвгөн нарын дүрүүд гардаг онцлогтой. Цамын өмсгөл нь багаас гадна хэлхэр өргөн гурвалжин хануйтай цамын дээл, бадам хээтэй цээживч, догшдын сүрлэг тэргүүнтэй хормогч, амарлингуй дүрт бурхадын дүртэй бүс, үрүүжан хэмээх ясан эрхин зүүлт чимэг зэргээс бүрдэнэ. Цамын баг нь хүний толгойноос хоёр дахин том бөгөөд цамчны нүд багийн амны жавьж хавьцаа таарч гадагш харж байхаар таардаг. Багийг голчлон цаасан шуумалын аргаар хөнгөн бөгөөд уран гоёмсог бүтээнэ.

Цамыг цамнахдаа гарын болон хөлний, биеийн олон янзийн хөдөлгөөнийг үйлднэ. Энэ нь дотоод сэтгэлийн бясалгалын илрэлийн зэрэгцээ хортон дайсан, ад зэтгэрийг догшдын хөдөлгөөнөөр даран сөнөөж байгаа утга агуулгатай. Цамын үйлийн үед линга эвдэх, жахар, сор залах сэлтийн нууц тарнийн хатуу зан үйл мөн үйлддэг.

Цамын бүжгийг ширүүн дорвиллог, сул зөөлний үүднээс баатар эрийн бүжиг, баатар эмийн бүжиг, хилэнтийн бүжиг, хилэнт эмийн бүжиг, амарлихын бүжиг, дотоод бүжиг, нууцын бүжиг, тэр ямагт чанарын бүжиг, хилэгнэн эрхшээх хийгээд хилэгнэн инээхийн бүжиг, хилэгнээнд машид хилэгнэхийн бүжиг хэмээн дотор нь ангилна.

Их хүрээ цамыг Монголын Бурханы шашинтны төв Гандантэгчэнлин хийд 1999 онд хуучин уламжлалт ёсоор нь сэргээн гаргасан юм. Энэхүү их хүрээ цамыг сэргэхэд тус хийдийн ахмад хувраг агсан Д. Данзан, С. Сэрээтэр нар цаглашгүй гавьяа, зүтгэлийг үзүүлсэн ач буянтангууд билээ. Түүнээс хойш хэсэг хугацаанд завсарлаж байгаад 2015, 2016 онд Их хүрээний “Хүй мандал”-ын дэнжид дахин ном ёсын дагуу гаргаж байгаа билээ.

Песенный фольклор захчинов Монголии: буддийская тематика и терминология

Э. У. ОМАКАЕВА

Калмыцкий Государственный Университет, Россия

Данная статья представляет собой попытку на примере лингвокультурного анализа песенного текста того времени затронуть долгие годы остававшуюся в тени проблему диалога «фольклор и буддизм». Возможность открыто, эксплицитно писать о буддийских деятелях и событиях нашей недавней истории появилась лишь в постсоветское время.

Статья написана на основе литературных источников и полевых материалов, записанных во время экспедиций в Монголию, встреч, бесед с информантами, исполнителями народных песен.

В последние годы заметно вырос интерес к песенному фольклору буддийского содержания (А. Бирталан), крайне актуальна проблема сохранения подлинно народной песни как культурного достояния того или иного этноса, введения ранее неизвестных и еще не публиковавшихся песенных текстов в научный оборот.

Выбор песни как самого массового и популярного в народе фольклорного жанра в качестве инструмента идеологического воздействия не случаен: в силу своей синкретичной, вербально-музыкальной, природы она является наиболее эффективной формой передачи мироощущения той или иной эпохи и созданных ею мифов по сравнению с другими сферами народного творчества. Песня как неотъемлемая часть различных религиозных обрядов, ритуалов и церемоний всегда была почитаема в обществе, тем более кочевном. Рассматривая песню как отражение жизни социума в конкретный исторический период, важно показать через языковую концептуализацию и лексическую репрезентацию буддийских образов ту роль, которую играет песня религиозного содержания, какие архетипы религиозного сознания она в себя вобрала и как она влияет на формирование религиозной идентичности.

Буддийская терминология, выявленная нами в захчинских песнях, представляет большой интерес как часть словарного состава языка ойратов, свидетельствующая о культурных контактах разных народов. Проведенное исследование показывает, что важное значение имеют дискурсивные характеристики соответствующего песенного текста: условия его создания, бытования и функционирования, адресность, интертекстуальные связи, культурно-исторический фон эпохи и социальное восприятие. Самое удивительное заключается в том, что песни буддийского содержания имеют названия, связанные с образом коня (*Хайчин чихтэй хар* «Вороной с ушами-ножницами») или географического объекта (Хаан уулын оройд «На вершине Хан-Улы»). Поэтому жанровая и тематическая классификации песен должны осуществляться только на основе анализа содержания текста.

Tibetan ransom ritual (*mdos-glud*) collections from Mongolia – a survey of the Tibetan texts in the Oriental Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences

Gergely OROSZ

Budapest Centre for Buddhist Studies, Institute of East Asian Studies,
Eötvös Loránd University, Hungary

The large Tibetan language collection of Mongolian origin in the Library of the Hungarian Academy of Sciences illustrates well how immense, vivid and colorful the Tibeto-Mongolian Buddhism was before its fall in the 1930's. Besides its numerous canonical scriptures and individual and collected scholarly works of well-known Tibetan and Mongolian Buddhist monks, there is an abundance in shorter, mainly ritual, texts that have no author marked or are attributed to semi-mythical figures (e.g. Padmasambhava). Among these rituals one can find more than hundred works, both in handwritten and printed form, that belong to the ransom type of rituals (Tib. *glud*, *mdos*, *gto*, *bcos thabs*, etc.).

This ritual has its roots in both the native, non-Buddhist Tibetan belief system and in the Buddhist ideas and tantric ritual practices. It is an apotropaic rite performed to prevent harms caused by different types of evil entities and to secure the health and prosperity of the individual and/or the community. Although it is a common ritual among the Tibetan speaking people, it has found its way via the Tibetan Buddhism to Mongolia where it has not only preserved its original popularity, but, as it is shown by the large quantity of such texts in the collection, was in full bloom. As a popular form of Buddhism, it served both the laic people seeking protection against evil, making at the same time the foreign faith to be part of their everyday life, and also the monks who performed the rituals, being a financial source in return for their sacred service.

The ritual has a number of sub-types. It can be classified according to its aim, the kind of evil it averts, the deity it relies on, etc. The ransom rituals in the Hungarian collection consist of mostly individual texts belonging to one or another of these sub-types. Due to its many variants, the specialists who performed the ritual might have had an access to a large number of texts in order to select the most effective one in a given case. In my opinion, this could lead to the creation of different sort of collections that can also be found in the material of the LHAS.

Two methods can be observed for the production of ritual collections: the first is by creating "colligates", i.e. to make copies of different individual texts and "binding" them together, thus creating new "personal" collections; this is the case of the Tib. 644 in the LHAS, that comprises dozens of rituals copied, mostly, by the same hand and kept together by two wooden boards serving as its front and back covers. The second method is to set up a general ritual frame that can be applied in each variant of the ritual, which, on the other hand, appears only in a form of list confining itself to the mere description of ritual ingredients and the specific liturgical parts (e.g. invocation).

Four different works belonging to the second type of collections can be found among the books of the LHAS:

1. a collection of 22 rituals for restoring harmful astrological effects (title: *Skeg 'phrod bcos thabs rim gro sna tshogs Rnam rtog dpung 'joms*, Tib. 328.1),
2. a *gter-ma* of Padmasambhava discovered at the Has po ri by a *vidyādhara* following the instructions of the Red *Acarya*; it contains 49 great *mdos* and other shorter rituals (*Slob dpon pad ma ga ra'i (sic!) thug kyi nying khu mdos chog sna tshogs blto sgro sa ma ya bsgyur chen dga' ba'i ltad mo*, Tib. 614.22),
3. another *gter-ma* attributed to Padmasambhava, unearthed in China, consisting of 100 ransom rituals (*U rgyan slob dpon pad ma 'byung gnas kyi mdzad pa'i rdzu 'phrul gyi phur lto brgya rtsa ba rgya nag nas byung ba*, Tib. 331),
4. the smaller version of the previous work, containing 46 rituals (Tib. 527.17, 528.1, 528.21).

My study focuses mainly upon the last two texts, giving a survey on their contents, and examining the possible ways of their composition and use.

Майдар эргэх ёслол

Ц. ОТГОНБАЯР

Г. ЖАЛСРАЙЖАМЦ

Дэлхийн монгол туурагтан бурхан шашинтны их чуулган, Монгол улс
Монголын бурханы шашинтны төв Гандантэгчинлин хийд, Монгол улс

Сайн цагийн мянган бурханыг өнгөрсөн одоо ирээдүй буюу гурван цагийн бурхан гэж ангилдаг. Тэгэхээр бурхан багш шагжаа түвийг одоо цагийн бурхан гэж үзвэл бурхан Намсаг, Зүгдэр, Хорвоонжиг, Сэртэв, Одсүрэн тэргүүтэй бурхадыг өнгөрсөн цагийн гэх ба ирээдүй цагийн бурханыг майдарын гэгээн гэж үздэг. Замбуулин орчлонд бурангуй ёс дэлгэрч хүний нас богинсоод арван нас хүрэхийн үед Майдар бурхан заларч номоо номлож хүмүүн төрөлтөнийг гэгээрүүлэн гэсэн иш бошиг байдаг. Иймээс эртний монголчууд амны билгээс ашдын билэг гэж ярилцаж ирсэн. Амны билэгийг эрхэмлэж ирсэн ард түмний нэгээ. Иймээс ирээдүй цагийн бурханыг босоо байдлаар дүрслэн бүтээж урлан ном номноход бэлэн гэж үздэг ба майдар эргэх ёслолыг монгол уламжлалын дагуу олон зуун жил эргэж төр шашин хослон энэхүү ёслолыг зохион байгуулдаг байжээ. Энэхүү бурханы чог номыг тоймлон үзүүлбээс жамбын чог буюу Майдар эргэх ёслол хэмээх номыг уншин майдар бурханыг хүндэтгэлийн байдалтай залж ногоон морь хөлөглөн хүндэтгэлийн байдалтай цуваагаар лам нар цувран явж сэмбэрэм буюу хөгжимийн зэмсэг дуугарган дуун тахил өргөж зүүн тийшээ харан зүүн хаалган дээр үдлэж гадагшаа харан зогсоцгоож чаасан буюу заслын номыг уншиж дотогшоо харан зогсоцгоож түй мандал буюу угаал мандал тэргүүтэй тахил өргөн лам нар үдлэн сууцгааж цай бэрээсээ зооглон тухлаад хэсэг хоромын дараа цуваа хөдлөх дохиог гэсгүү өгч нар зөв тойрон баруун хаалган дээр ирж үдлэн дээрхи үйлийг давтдаг ба хойд хаалган дээр үдлэн гороолоод хамгийн сүүлд нь урд хаалган дээр үдлэн гороолж гороо эргэх ёслол төгсөж майдар бурханаа их дугандаа залж мандал өргөдөгөө. Энэхүү ёслолын талаар дэлгэрэнгүй бичих болно. Товчхондоо иймэрхүү.

Some Archival Documents in Mongolian and Manchu Related to the 13th Dalai Lama (1904–1906)

T. OTGONTUUL

Department of Mongolian language and Linguistics, Faculty of the Humanities,
School of Art and Sciences, National University of Mongolia, Mongolia

Numerous primary source documents are kept in the treasury fund of the National Central Archive of Mongolia. There are various documents related to Tibetan studies, here the goal of this paper is to interpret the contents of several documents associated with the 13th Dalai Lama written in Manchu and Mongolian languages.

The selected primary source documents⁷ from the archive were initially revealed at the 13th Conference of the International Association for Tibetan Studies, however the documents' contents need to be interpreted as they are written in old Mongolian script, Manchu, Chinese and Tibetan. Therefore, the first step reaching to our goal is to interpret and translate them into contemporary Mongolian.

There are total 150 source documents compiled in this publication including 105 in old Mongolian script, 25 in Manchu, 13 in Chinese, 1 in Tibetan-Mongolian-Manchu and 1 in Manchu-Chinese.

This paper discusses the results of content analysis for all source documents written in Mongolian, Manchu and Tibetan, while a priority for follow-up scientific research was given to documents related to historical visit by the 13th Dalai Lama to Mongolia.

Historically, Mongolia has kept close ties with Tibetan Dalai Lama and reincarnated saints. Mutual relationship started in year of 1578, when the 3rd Dalai Lama Sodnomjamts was initially invited to Mongolia by Altan Khan of the Tumeds, then it was enhanced by regular contacts, peaking in proclamation of Yondonjamts, the grandson of Altan Khan, as the reincarnated 4th

⁷ *The Thirteenth Dalai Lama on the run (1904–1906). Archival documents from Mongolia*. Ed. by Sampildondov Chuluun – Uradyn E. Bulag, Boston 2013.

Dalai Lama after the 3rd Dalai Lama passed away in Mongolia. Particularly, visits by the 13th and 14th Dalai Lamas in Mongolia had a great historical importance and left a number of stories, notes and historical documents. Among them, some sources written in both old Mongolian and Manchu were left out of research cycles.

The visit of the 13th Dalai lama was organized with a great deal of preparation by Buddhist Mongolians. Notably, financial expenses were high. For instance, the administration of Phyag-mdzod issued an order to all aimaks and khoshuu specifying in details the budget contributions needed for the welcoming activities. Further, Dalai Lama decided to stay over the winter that year, leading to additional budget financing. The very fact that a special officer was appointed for the corresponding overall affairs related with invitation, staying and the farewell, clearly proves the significance of the visit and how budget collection was rather troublesome.

Another example showing how significant the visit was the fact that there were many special documents for regulating an official transport (*örtöö ulaa*). Moreover, the state customs and borders were open for Dalai Lama and his attendants for trouble-free travel. Also, the state guards and clerks were provided.

Thus, overall documents related to the visit can be classified; however, the reasoning behind why they are diversely written in old Mongolian, Manchu and Chinese languages is attention-grabbing.

Furthermore, in order to interpret the overall content of these documents, we need to translate the documents in Chinese, compare them with other sources and investigate the existence of Tibetan original for documents which were written Mongolian, Manchu and Chinese.

The ultimate goal of our research is to define the historical truth based on the documents related to the visit of the 13th Dalai Lama, particularly to reveal the exact itinerary of Dalai Lama and to specify what religious services were held during it.

Монголын уламжлалт шашин

Б. ОЮУНБОЛОР

Монгол улс

Олон зууны туршид монголчуудын үндсэн шүтээн болж байсан бөөгийн шашин нь түүхэн цаг үеүдэд гадаад хэлбэрийн хувьд ч дотоод мөн чанарын хувьд ч ихэд өөрчлөгдсөн нь МЭӨ 4800–7000 жилийн тэртээд холбогдох бөөгийн хадны дүрс зургууд нотолж байгаагаас гадна XVII зууны үеэс хүчтэй дэлгэрсэн шар малгайтны шашны урсгалтай хүчтэй тэмцэлтэй учирсан нь манай *бөөгийн* шашны бодит түүх юм. Харин монгол оронд XVI зууны сүүлчээр *шарын шашин* эрчимтэй дэлгэрсэн. Шарын шашин нь түүх шаштир, уран зохиол, анагаах ухаан ,тоо зурхай зэрэг элементийг дэлгэрүүлсэн. Ингэж ард түмнийг хүлцэнгүй улс төр үзэл суртлын тохиромжтой зэвсэг болгон төрийн шашин мөргөл болгосон ажээ. Энэ нь маш эрт цагаас Энэтхэгийн шашин ба соёлтой шууд буюу тойруу замаар танилцсан төдийгүй түүнийг үечлэн авч үзвэл.

- Залгамж холбоотой.
- Монгол нь буддийн шашин эрт дэлгэрсэн Түвд оронтой ойр байсан XIII зууны үед эрхшээлдээ оруулсан явдал.
- Шашин төр хоёрыг заавал хослуулан барилдуулахтай “хоёр ёс” гол үзэл монголын язгууртанд их таалагдаж байснаас шүтэгдэж ирсэн байна.

Өдгөө сүнслэг орчин, хүний сүнс байдаг үгүйг нотлох нөгөөтэйгүүр бөөгийн зан үйл шарын шашны зан үйлийг судалсаар байна.

Бөөгийн ёсонд ч, ламын ёсонд ч энэ хорвоо бол ил далд хоёрын уулзвар төдий юм гэдгийг харуулахыг зорьж байна. Монгол *бөөгийн мөргөл* нь монголчуудын дотор олон мянган жилээр шүтэгдэж үзэл суртлын талаар ноёрхож ирсэн ба нүүдлийн ахуйд төрж төлжсөнөөрөө монгол хүний ахуй амьдралд дээд зэргээр идээшсэнийг харуулдаг.

Гэвч монголын бөөгийн мөргөлийг судлахад бэрхшээлтэй тал олонтой тохиолдоно. Юуны урьд одоо байгаа бөө нар эртний заншилыг одоо амьдарч байгаа цаг үетэйгээ хослуулан авч явахад ихээхэн бэрхшээл тулгарч байна. Мөн шарын шашны нөлөө их дэлгэрсэн учир *бөөгийн мөргөл*, *шарын шашин* хоёр хоорондоо юугаараа ялгаатай юугаараа өөр байдаг талаар өөрийн бодолыг сийрүүлэн бичихийг зорилго.

Өвөр монголын Ар хорчин хошууны гэгээн хувилгаан ба түүний нийгэмд үзүүлсэн хувь нэмэр

Ч. ӨЛЗИЙМЭНД

Монгол Улсын Их Сургууль, Монгол улс, БНХАУ

Ар хорчин хошуунд эрт дээр үеэс бурхан шашин дэлгэрч, нутаг усны түүхэнд маш их хувь нөлөө үзүүлжээ. Тус хошуу нутагт гэгээн хувилгаад олноор төрөн гарч улс төр, соёл урлаг гэх мэт нийгмийн олон салбарт чухал үүрэгтэй оролцож, ард түмний дунд маш их нэр нөлөөтэй явсаар иржээ. Эдгээр гэгээн хувилгаадын нийгмийн амьдралд үзүүлсэн хувь нэмэр бол нийт Монгол оронд бурханы шашин хэрхэн дэлгэрч байсан тухай харж болох тодорхой баримт болох юм. Тиймээс тус нутгийн шашин ном дэлгэрч байсан түүхийг түүх, гэгээн хувилгаадын амьдрал намтрыг судлан гаргаж ирэхийг зорив.

The practice of “doing jarza”: syncretism

M. PAGMADULAM

Antoon Mostaert Center for Mongolian Studies, Mongolia

As the practice of Tantric Buddhism had become popular in Mongolia, the traditions of *Noyon Gegeen*, *Khuukhen Khutagt*, *Ee Lama*, *Tantun Jalbuu*, and *Lavran Jud* spread to different countries and have come into contact with the present time as they have been handed over from teachers to disciples. To become *Zoch Lama* or *Jodche* (the great breaker) - one who has acquired the profound charm and secret ability of the *jod*, one performs the ceremony of doing the “*jarza*”.

Jarza means “108” and it has four kinds in the Red Hat sect of Tibetan Buddhism, namely:

1. *Jarza Chumig* (doing Jarza through 108 water springs)
2. *Jarza Durted* (doing Jarza only around the place of a carcass)
3. *Jarza Mannag* (doing Jarza by carrying a corpse)
4. *Jarza Rited* (doing Jarza on the peak of the mountain)

For example: To do “Chumig Jarza”-“First, stay at place (without moving) in the steppe or at home for a week. After that stay over at different springs one day at a time and stay over for a week at the 54th spring; then go to another set of 54 springs staying there one day at a time reflecting and end it with the last week at the graveyard.”

When the taboos related to this ritual such as choosing a bone marrow to make a *ganlin* trumpet (made of an 18 year old woman’s bone marrow), taking a chardaa rock, making a *zong* pile, and draining the *jinsreg* are considered according to the *zoch lama* practices, this *jarza* ritual practice corresponds to that of the Mongolian and Central Asian nomadic folklores, shamanic worship, and system of symbols and meanings. This shows that the beginnings of these rituals are formed based on the specific features of worship and customs of different localities.

The Present State of Tibetan Medicine in Saint-Petersburg Datsan

Vyacheslav PARTILKHAEV

Saint Petersburg Datsan, Russia

In every monastery of Russia’s Traditional Buddhist Sangha, there are lama astrologists (*zurhaichi lamas*) and lama medics (*emchi lamas*). Tibetan medicine is also called “Buddhist medicine”, being a specific system of knowledge about human beings, health, illnesses, methods of diagnostics and treatment.

At present, the most northern – Buriat Mongol branch of Tibetan medicine – is being practiced in Russia. Its theoretical basis is classical Tibetan medicine though it also incorporated the medical knowledge of the Mongol nomads who survived for hundreds of years under severe natural conditions.

The main method of treatment of illnesses is choosing and assigning remedies which are multicomponent mixtures of vegetable, mineral and animal *materia medica*. Phlebotomy, moxibustion and other medical procedures are also practiced.

Studies of Mongolian monks in Lhasa’s monasteries

PÉTER Alexa

Eötvös Loránd University, Institute of East Asian Studies, Hungary

For Mongolian Buddhist monks it was a unique opportunity to pursue their studies in Tibet, even after training in the monasteries of Mongol areas became as high-standard as in Tibet. Khalkha Mongol, Buryat and Kalmyk monks came to study at one of the three great monasteries of the Dge-lugs-pa tradition in and around Lhasa (‘Bras-spungs, Se-ra, Dga’-ldan). The monk-students normally spent from 5 to 10 years in the monastic schools in Lhasa and then, upon receiving a scholarly degree, returned home. Some of them stayed and continued their studies in Tibet, and subsequently held prominent positions within the Tibetan secular and religious hierarchies, or in the Buddhist administrative system.

The point of this paper is to present the Dge-lugs-pa educational system through the life and training of Mongolian monks.

Buddhism in the Mirror of Modern Mongolian Literature

Mariya PETROVA

Saint-Petersburg State University, Faculty of Asian and African Studies,
Department of Mongolian and Tibetan Studies, Russia

Buddhism in its Lamaist form gained a foothold in Mongolia at the end of the sixteenth century. Born in India in the 6th century BC, Buddhism in the 7th century BC came to Tibet and soon was widely spread there. From Tibet Lamaism penetrated into Mongolia in the 13th century. Kubilai Khan (1215–1294) heavily patronized Buddhism in Tibet and declared it the state religion.

He was trying to create conditions for dissemination in the Mongol Empire. But at that times Lamaism has not affected the minds of ordinary nomads, their faith until the 16th century was Tengrism.

"According to the basic tenets of Buddhism Lamaism teaches that life is suffering, that it consists of the replacement of one form of existence to other living beings, that this change of forms has continuity. Therefore man in his present life is responsible (karma) for the way of life in his previous reincarnations."⁸

At first Lamaism was adopted as the official ideology of the steppe aristocracy, and then of all the people. "Buddhism, in the form in which it exists in Tibet and Mongolia, is still the living faith of many millions of people, it still enchants minds and human hearts of Central Asia, puts forward various prominent figures. It has not said its last word yet. The study of this form of Buddhism is extremely important for the knowledge of Central Asian soul and life" - wrote academician B. Ya. Vladimirtsov in 1919.⁹ In the 20th century Lamaist Church in Mongolia suffered severe persecution by the authorities, and only in the 90's began its revival began.

Influence of Buddhism on the literature development in Mongolia is huge. Academician B. Tserensodnom in his monograph "The Buddhist Literature in Mongolia" gave a comprehensive analysis of Buddhist poetry and prose from the 13th to the early 20th century.

The persecution of the church and the lamas, the ban on writing, distributing and reading Buddhist texts, the dominance of socialist realism in literature led to the fact that in the 20th century a very small number of works on religious topics was created.¹⁰ Among them a novel by B. Rinchen "The Goddess's Hand", "Bunia Pilot", "Bogdo's Death" ¹¹historical and biographical novel "Dzanabazar" by S. Erdene,¹² "The Roofless Temple" by L. Tudev,¹³ a collection of poems by O. Dashbalbar "The Buddha's Eyes" ¹⁴and some others.

Since the beginning of the revival of Mongolian Lamaism at the end of the 20th century the interest of writers and readers to religious issues increases. In modern literature there are images of lamas and educators, characters of the Buddhist pantheon. In postmodern novels religious works of past centuries are used as a simulacrum. Buddhist motives are reflected in prose of the 21st century beginning.

Novel "His Holyness" ¹⁵ by G. Mend-Ooyoo (born 1952) can be called the first prose work, which found artistic expression image of the great Gobi Noyon Khutukhta, the 19th century poet and educator D. Ravzha (1803–1856). The author wrote this novel in *Namtargen* – biography, which was very common in the medieval Mongolian literature. For his literary work, including the creation of "His Holyness" G. Mend-Ooyoo in 2015 was awarded the highest state award of Mongolia Genghis Khan's orders.

In 2012 the novel "Shugden" by one of the most intelligent contemporary author G. Ayuurzana (born 1970) was published.¹⁶ Its action takes place in several provinces of modern China and the areas of the Autonomous County of China Inner Mongolia. Narration time – nowadays, genre - detective.

Adventure novel by B. Batregzedma (born 1972) "The Lord of Vajra" ¹⁷ is basically the story line is the Buddhist concept of rebirth. In London today meet the Englishman and Mongolian lama, who in a previous life had been a student and teacher in Mongolia. In this novel B. Batregzedma not only clearly and effectively represents one of the Buddhist concepts, but also draws West through the eyes of the modern East.

In these three novels "His Holyness", "Shugden" and "Lord of Vajra" we can trace the development of Buddhist themes in contemporary Mongolian literature.

О. М. Ковалевский о роли буддизма в жизни монгольских народов первой половины XIX в.¹⁸

О. Н. Полянская

Бурятский Государственный Университет, Россия

Осип (Юзеф) Михайлович Ковалевский (1801–1878) – востоковед, с именем которого связано возникновение и развитие научного монголоведения. Значительный вклад внес О. М. Ковалевский в изучение буддизма, особенно его северной ветви - ламаизма. С особым вниманием Осип Михайлович изучал религиозное мировоззрение монголов, одним из

⁸ История Монгольской Народной Республики. Москва 1983, с.188.

⁹ Владимирцов, Б. Я.: Буддизм в Тибете и Монголии. Буддийский взгляд на мир. Санкт-Петербург 1994, с. 450.

¹⁰ Цэрэнсодном, Б.: Монголын бурхан шашны уран зохиол. Улаанбаатар 1997–2007

¹¹ Ринчен, Б.: Принцесса и другие новеллы. Перевод с монгольского Бурдуковой, Т. А. и Ярославцева, Г. И. Москва 1972.

¹² Эрдэнэ, С.: Занабазар. Улаанбаатар 1989.

¹³ Түдэв, Л.: Оройгүй сүм. Улаанбаатар 1998.

¹⁴ Дашбалбар, О.: Бурхны мэлхий. Улаанбаатар 1991.

¹⁵ Мэнд-Ооёо, Г.: Гэгээнтэн. Улаанбаатар 2012.

¹⁶ Аюуузана, Г.: Шүгдэн. Улаанбаатар 2012.

¹⁷ Батрэгзэдмаа, Б.: Очир эрхшээгч. Улаанбаатар 2015.

¹⁸ Исследование осуществлено при финансовой поддержке РГНФ в рамках научных проектов № 17-01-00209

первых обратился к рассмотрению догматов буддизма. Уже в 1835 г. вышла в свет его работа «Буддийская космология»¹⁹, которая была посвящена анализу воззрения буддистов.

О. М. Ковалевский познакомился с буддизмом, его обрядовой стороной, приобрел литературу религиозного содержания во время командировки (1828–1833 гг.), организованной Казанским Императорским университетом в Восточную Сибирь, территорию традиционного расселения бурят, одного из монголоязычных племен.

Одним из основных вопросов, на которые О. М. Ковалевский попытался дать ответ, являлся вопрос о быстром распространении буддизма среди монгольских народов. Политика монгольских лам была направлена на утверждение своей веры среди бурят в максимально короткий срок, для чего выбирались различные пути – от мирного сосуществования с шаманской верой до сожжения изображений шаманских онгонов, места которых «занимали ламские бурханы». Несмотря ни на что, среди некоторых бурятских родов и тунгусов шаманство оставалось господствующей верой. Шаманская вера, одна из древнейших и наиболее распространенных на Востоке и Севере Азии, основывается на поклонении и приношении жертв онгонам, то есть духам – хранителям, владеющим стихиями, и покровителям душ человеческих, которые, по мнению жрецов-шаманов, считаются бессмертными. «Сие религиозное мнение, издревле вкорененное в азиатские народы, с течением времени перешло и в шигэмуниевую веру. Ламы даже в случае неудовлетворения от своих бурханов, прибегают с просьбой к онгонам»²⁰, – делал пояснения О. М. Ковалевский. Много церемониальных фактов, подтверждающих сосуществование шаманизма и буддизма, наблюдал О. М. Ковалевский. Так в Кудунском ведомстве монголовед наблюдал «обыкновенное» буддийское богослужение, а рядом «на холме ... Обо, в середине коего помещается деревянная статуя рыцаря в железном шлеме и кольчуге, сидящего на коне. При нем лук, колчан со стрелами 3-х родов, сабля и пистолеты. В ограде разбросаны дощечки с надписями таинственной Шигэмунианской молитвы»²¹. Увиденное показывало, что буддизм вобрал в себя элементы ритуалов из шаманизма, – все это способствовало быстрому распространению буддийской религии среди монгольских народов.

О. М. Ковалевский уделял значимое внимание и роли ламаистского духовенства в жизни бурятского и монгольского народов. Ламы присвоили себе право ежегодно писать календарь, «с означением белых и черных дней», давали направление всем важным занятиям и предприятиям прихожан...; и «обряды похорон зависели от предварительного распоряжения лам, которые по своему календарю определяли время и способ их совершения», и весьма счастливо (ламы) исцеляли больных». Таким образом, «религия, астрономия и медицина, – делал выводы, – О. М. Ковалевский, тесно с собою связанные и соединенные со званием гэлунга, могут считаться главными источниками влияния лам на простолудинов».²²

Несомненно, буддизм оказал огромное прогрессивное влияние на монгольские народы. Центрами культуры становились буддийские храмы (у забайкальских бурят – дацаны). Развитие сети дацанов, усложнение храмовой обрядности создали необходимость снабжения духовенства и верующих предметами культа, изображениями богов и особенно богословской литературой. Особенно О. М. Ковалевский подчеркивал значительные достижения буддистов в области создания и распространения письменности, словарей, грамматик и сочинений по географии.

Barley-and-butter goats, wooden horses and boiled skulls for the natural deities: rejection and adaptation of red offerings in Tibetan and Mongolian Buddhism

Valentina PUNZI Department of Asia-Africa-Mediterraneo (DAAM) of L'Orientale University of Naples, Italy
Alevtina SOLOVYOVA Centre for Typological and Semiotic Folklore Studies, Department for Chinese History, Italy

This paper explores the now dismissed practice of animal sacrifices dedicated to mountain gods in the Tibetan and Mongolian traditions. Based on extracts from local written sources and oral accounts that bear witness to this tradition in Reb-gong and rTse-khog Counties and on field work materials collected in Upper Mongolia and Inner Mongolia (during annual expeditions conducted in different parts of these areas from 2006 till 2016) we will first elucidate how and why until the recent past libations of alive and dead animals, meat and blood were offered and burnt on various occasions, showing the intertwinement of religious and social purposes in the life of local communities.

Previous studies mentioning animal sacrifices mainly refer to those performed during the Klu-rol festival in Reb-gong and provide different dates for their interruption, ranging between the 1980s (mKhar-rtse-rgyal 2008:284–9 and 416; Nagano 2000:584) and the early 1990s (Buffetrille 2008:41). However, Epstein and Peng maintained that animal sacrifices were already halted by Rdzong-dkar sprul-sku of Rong-bo monastery in the mid-1940s (1998: 184). However, we can further predate the

¹⁹ Сначала «Буддийская космология» была напечатана частями в Казанском Вестнике в 1835 г. – Кн. 2, 4; в 1837 г. – Кн. 1. И уже в 1837 г. опубликована отдельным трудом.

²⁰ НАРТ. Ф. 92. Оп. 1. Д. 2237. Л. 161об-162об.

²¹ Казанский Вестник. 1830. Ч. XXVIII. Кн. II.

²² Казанский Вестник. 1830. Ч. XXVIII. Кн. I. С. 86–89.

In 1648 Zaya Pandita, a Buddhist monk from the Oirat branch of the Hoshud created the Todo Bičig or Clear Script. One of the main purposes for the creation of the new script was to bring the spoken language of the time closer to the written language by giving the ordinary people a clear script, easy to read and write. But of course the script was also and prominently meant for the promulgation of Buddhist texts amongst the Mongols. Thus the new script until today is closely linked to Buddhist literature. Though in most Buddhist temples in Sinkiang the ceremonies are conducted in the Tibetan language, the Todo Bičig is still seen in the rebuilt temples today. Also Buddhist sutras are reprinted in Todo Bičig and are sold in ordinary bookshops.

I will concentrate in my short introduction on the situation in Bortala on the Northwestern border of Sinkiang which I visited in 2015 and 2016. Bortala is home mainly to Chahar who were resettled there after the victory of the Manchu-Chinese army over the Djungars in 1757. I will give a short comparison to the situation in Bayan-qol, home to the Torghut.

Both in Bayan-gol and in Wenquan near Bortala there are new monuments to commemorate the return of the Torgut from the Volga and the arrival of the Chahar in Wenquan/Bortala. Both monuments are erected in a Buddhist context.

Mongqol lama nar-un qubčasu ĵasal belqedel sinji

SARANGEREL

Töb-ün ündüsüten-ü yeke suryayuli, Minzu University of China, China

[illegible]

پیشکش (مفت) میں حاصل ہونے والے کتب و رسائل کی کاپیاں

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

Mongolian Buddhist didactic poetry (*surya šilüg*) as an instrument of social engagement – the example of Isidanjinwangjil (1854–1907)'s *Altan surya*

Raya SCHIFFERLE-STOYANOVA

Institute for the Study of Religion and Central Asian Studies,
University of Bern, Switzerland

Isidanjinwangjil (1854–1907) is an outstanding Mongolian Buddhist lama, poet and physician at the turn of the 20th century, also known as “the Enlightened One from Duke’s Tempel” (*Güng-un juu-yin Gegen*) in Ordos region. Building upon the Tibetan - Mongolian gnomic and didactic literary tradition, Isidanjinwangjil’s teaching verses amplified the nature and the scope of the Buddhist moralizing poetry (*surya šilüg*). In his “Golden Teaching” (*Altan surya*) he denounces not only individual behavior, but also exposes burning socio-political issues and practices in the Mongolian society and questions the role of the religious and secular political elites. Profound political and social change were under way at that time.

The aim of this paper is to attempt to answer the question - How did a Mongolian Buddhist detect, perceive, articulate engage and move towards the shifting spatial, social and political configurations of the waning years of the Qing Dynasty (1644–1911)? For this purpose, I will treat this didactic piece of work as an instrument of social mobilization, by means of which the author engages with his immediate social environment. Specific attention will be given to those parts of the text that explicitly refer to, question, reenact, and adapt Buddhist concepts to emerging social issues. In conclusion, I will suggest that further exploring the treasure of the Mongolian Buddhist didactic literature could provide us with valuable sources for gaining better understanding about the historical role Mongolian Buddhists played in the constitution of the Mongolian modernity.

The Mongolian Holdings of the Bavarian State Library

Wolfgang SCHMITT-GARIBIAN

Bavarian State Library, Germany

With more than 10 million volumes, about 63,400 current periodicals in electronic or printed form and about 130,000 manuscripts the Bayerische Staatsbibliothek - the Bavarian State Library - is one of the prime European universal libraries and an international renowned research library for scholars, students and all those seeking information. Since the library’s foundation in 1558 non-European manuscripts and books are an important part of the holdings. The collection of more than 11,500 manuscripts and block-printings from Asia – among them 1,600 from Central Asia - started systematically in the early 19th century. Especially noteworthy is the collection of Lamaistic manuscripts, bookcovers and blockprints from Tibet and Mongolia. A number of Buddhist manuscripts and blockprints were displayed in 2005 in the large exhibition: “The words of the Buddha in the languages of the world”.

Today the Mongolian holdings comprise 3500 volumes, among them 480 manuscripts and block-printings, dated from the 17th to 20th century. With regards to content these cultural documents contain religious, philosophical, literary, medical, official texts and translations from Sanskrit, Tibetan and Chinese originals.

Nowadays the Bavarian State Library purchases current publications from Mongolia and Inner Mongolia according to our acquisition policy. These subjects are mainly Mongolian studies, history, religion, Buddhism, linguistic, literature, archaeology. Books in Kalmyk and Buryat language we buy mostly from suppliers in Russia.

A particular aspect of our Mongolian holdings is the collection of Tibetan manuscripts originated in Mongolian monasteries, for example the *Secret Autobiography of the 5th Dalai Lama* or a bilingual – Tibetan and Mongolian – *Tibetan Book of the Dead* and a richly illustrated manuscript on geomancy.

In my talk I will present selected examples of this collection. Several manuscripts and the old stock of the printed books are completely digitized and online freely accessible via OPAC. Over the years selected titles were presented in various exhibitions in the Bavarian State Library.

Монголын орчин үеийн цамын уламжлал, шинэчлэлийн мөрөөр мөшгөхүй

Т. СЭЛЭНГЭ

Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль, Урлаг Биеийн Тамирийн Сургууль,
Дүрслэх урлагийн тэнхим, Монгол улс

Цам нь шашныг болоод сүсэг бишрэлийн дайсагналыг дарах, эх дэлхийд бурхны шашныг ялсныг билэгдэн харуулдаг ёслол юм. Нөгөөтэйгүүр цам нь Буддын үлгэр домгийн уран сэтгэмжийн дүрүүдийг биетээр үзүүлж бурхан чөтгөр, буян нүгэлийг сүсэгтэн олонд ухуулах, шашин урлагийн уран сайхны үзүүлэн тоглолт хэмээн ойлгож болно. Цамыг ихэнх судлаачид буддын зан үйлийн нэгээхэн хэсэг хэмээн тодотгодог боловч дүрслэх урлагийн үнэт өвийг харуулснаараа онцгойрдог. Дүр бүр нь урин дуудах, адислах, хөөн тонилгох зэрэг хэллэгийг агуулдаг нь хөдөлгөөн бүрээс харагддаг. Манай оронд нь цамын бүжигт зан үйл Шашин төрийн мандан бадралын үе гэгдэх Арван долдугаар зууны үед төгс

утгаараа хүний сүсэг бишрэлд хүрч чаддаг байсан нь түүхнээ илэрхий харагдана. Сүүлийн жилүүдэд Дашчойлон хийд, Эрдэнэ-зуу гэх мэт хийдүүд цамын зан үйлийг өөр өөрсдийн өвөрмөц зан үйлээр цамнасаар байгааг хэлэх нь зүйтэй боловч түүнийг урваагаар сурталчлах цамын тоглолт мөн адил тавигдсараар байна. Өөрөөр хэлбэл зарим цам нь гадаад болон дотоодын хүмүүсийн мэлмийг баясгах театрчилсан жүжиг, үзүүлэн тоглолт мэтээр тавигдах нь элбэгшсэн. Дотор сүнсийг орхигдуулан гаднах хэлбэрт хууртах үзэгдэл нэмэгдсэн нь өнөөгийн үзмэрийн цам бүжиг уламжлалыг устгахад хэдэн алхан ойртуулаад байна. цамнаж буй бүх цамын бүжгийг үзүүлэн мэт ойлгох нь өрөөсгөл. Тиймд орчин цагийн цамын уламжлал, шинэчлэлийг таниулахыг илтгэлдээ онцоллоо.

Монголчуудын оюун санааны нэгдэл ба задралд бурхны шашны гүйцэтгэсэн үүрэг

Яйш Шийлэгмаа

Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль, Монгол улс

Бид энэхүү илтгэлээ бурхны шашны соёлоос Монголчууд хэрхэн таацуулж, уламжлан авч үлдсэн, тэр нь Монголчуудын сэтгэлгээний цар хүрээ, оюун санааны нэгдэл ба задралд ямар нөлөө үзүүлсэн тухай асуудлыг судалгааны зохиол, архивын баримтад тулгуурлан судалсан болно. Нэгэн үе бурхны шашин нь ард түмний оюун санааны эрмэлзлэлийг илэрхийлэгч байсны хувьд нүүдлийн мал аж ахуй эрхлэн амь зуудаг монголчуудыг итгэл бишрэлийн хувьд нэгтгэж байснаараа тэдний эвсэг нэгдмэл байдалд тодорхой үүрэг гүйцэтгэж байв. Нэгэн цагт бурхны шашныг Монголчуудын омог бардам занг дарахад ашиглаж байсан бол XX зууны эхэн үед нийт Монголчуудын оюун санаа, улс төрийн эв нэгдлийг илэрхийлэгч ноёлох үзэл нь гагц шашин болтлоо хөгжсөн байдаг. XX зууны эхээр Монголчууд улс төрийн нэгдэл, тусгаар тогтнолоо онол, үзэл санааны хувьд шашны нэгдлээр илэрхийлж, түүнийг нэгэн тулгуураа болгож байсан тул 1911, 1921 оны хувьсгал ялахад лам нар зохих үүрэг гүйцэтгэсэн билээ. Цэргийн хэрэг байтугай хонио гаргах хүн ховордсон, олигтой ч зэвсэггүй Монголчууд шашны үзэл санаан дор эвлэлдэн нэгдэв. Монголд бурхны шашин улс төрийн зорилго шалтгааны улмаас түгэн дэлгэрсэн бол түүнийг хэлмэгдүүлэн устгасан нь мөн л улс төрийн зорилгоор хийгдсэн зүйл байв. Гэвч шашны талаар эрс хатуу бодлого баримталсан нь үндэсний өв уламжлалд нөхөж байршгүй хохирол учруулж, Монголчуудын оюун санааны нэгдлийг үгүй хийн, оюун санааны дархлааг бүдгэрүүлсэн юм. 1990 оноос хойш Монгол оронд олон шашны янз бүрийн урсгал, чиглэлүүд нэвтэрч эхэлсэн нь үндэсний оюун санааны задралыг бий болгосон асуудлыг энэхүү илтгэлээрээ хөндөн судалсан билээ.

Concept *törö* in the Mongolian Buddhist tradition of the XVII–XIX centuries²³

Tatiana SKRYNNIKOVA

Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, Russia

In the Mongolian chronicles of the 17th century and subsequent period (19th century) the acceptance of the Buddhist concept of “two laws” became the criterion of a true ruler. Actuality of representations that expressed connection between a ruler and Supreme law of the Universe has also remained in the Buddhist concept of “two laws”. Certainly, the sphere dealing with the activity of Buddhist lama is defined by a principle, which is designated in the texts as “religion” (*sasin*) or “Buddhism” (*burqan-u sasin*) or “the religion law” (*sasin-u/nom-un törö/jasay/yosun*). “The root (*ündüsün*) of high religion is lama, the Lord of Teaching (*nom-un ejen* [in the same place]), and the top of Great *Törö* is powerful qagan of the Universe” (*yeke törö-yin erkim yirtinčü-yin erketü qayan*). In this context, the image of a ruler who is the top of Supreme law of the Universe symbolizes Axis mundi. Placing the ruler on the top and lama at the roots, the traditional political culture of the Mongols ascertains domination of the former because of his function as a performer of Supreme law of the Universe.

The texts mark ruler’s association with Buddhism and thus guidance in his activities with two ruling principles – the secular and the religious. Terminologically, this is expressed in Mongolian in different ways (*törö sasin*, *sajin törö*, *qoyar yosun*, *qoyar jasay*, *qoyar törö*, *yirtinčü nom qoyar-un törö*). Although it is essential to remember that semantic field of the terms used in traditional culture does not have strict boundaries. On the one hand, these terms can be used for different phenomena (*törö* of the Qagan and *sajin törö*), while on the other hand, the same notion, law for example, can be expressed by different terms. And this will be analyzed in the paper.

Thus, while in the traditional culture it was only a question of Supreme law conducted by a qagan, we can see that in Buddhist tradition of the Mongols it is supported by the Buddhist law, which is designated in the texts as “religious” or “religion of the Buddha”.

²³ This research is supported by a grant from Russian Foundation of Humanities № 15–01–00170 “The Evolution of the Notions of Power in the Mongolian Society in the 13–20 centuries”.

Buryat Buddhist monasteries' inventories from the 19th century and the question of the materiality of religion

Ekaterina SOBKOVIK

Institute for the Study of Religion and Central Asian Studies, Bern University, Switzerland

It is only in recent decades that the question of materiality and material culture was raised in the studies of religion. Tangible objects pertaining to religious life and practices previously have often been considered inferior to the spiritual, intangible components of religion. Currently many scholars attach special importance to the research on material things and their vital role in the construction of religious culture. Studies of the materiality of religion put special emphasis on making use of images and sources originating from archaeological research. Textual sources seem, unfortunately, to have paled into significance in this context.

The present paper focuses on the analysis of a certain genre of textual sources, namely on the Buddhist monastery inventories and the contribution, which such an analysis may bring into the field of religious material culture studies. The inventories under analysis are written in classical Mongolian, date back to the 19th century and represent lists of movable and immovable properties which were in possession of several Buryat Buddhist monasteries such as the Atsaiskii datsan, the Gusinozyorskii datsan, the Atsagatskii datsan, the Aginskii datsan and the Tsugolskii datsan. The documents are preserved in the State Archives of the Republic of Buryatia and in the library of the Centre of Oriental Manuscripts and Xylographs of the Institute of Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences.

The content and structure of the inventories will be compared with special attention given to the religious terminology, peculiar language of the sources determined by the Russian language influence, and the prices indicated for every item included into the inventories. The paper also provides a brief historical overview of the circumstances in which the inventories started to be regularly comprised in Buryat Buddhist monasteries.

The Purifying Power of Dharma. Buddhist *Weltanschauung* and the perception of the Others, reflected in the Buryat sources of early 19th century

Piotr SOBKOVIK

Bern University, Switzerland

The growing importance of Buddhism among various Mongolian groups between the 16th and the 19th century resulted in intensive actions conducted by the lamas against certain objects and behaviors belonging to the 'old way of life'. In the times of Altan Khan, the Mongolian society as a whole was perceived by the missionaries of the *dharma* as "uncivilized". The people, therefore, were supposed to get rid of their rough customs by adopting Buddhism. The stories of casting out the *ongyon*-s, forbidding the *qoyilya* rituals, and fighting with the activities of the *bögeludayan*-people were depicted in the Mongolian sources from the Buddhist point of view. For the authors of these works the ultimate victory of the *dharma* was priority. The official Mongolian historiography lacks any details on the resistance of the *bögeludayan*-s, the reactions of common people regarding the actions of the Buddhist missionaries, or the attitude of the lay authorities. This prevents us from having more than just a general idea of how the implementation of the Buddhist *Weltanschauung* was put in practice.

This paper focuses on the Aga District in the Transbaikalian Region, which at the beginning of the 19th century became an area of intensified missionary activities performed by local lamas. The history of this region shows how the introduction of the Buddhist principles in the society caused tensions, and how the discourse on the "old" and "new" traditions became an important element in constructing an official, state-approved religious identity.

Preliminary observations on Buddhism's presence in the visual dimensions of the Ulaanbaatar city space

Paweł SZCZAP

University of Warsaw, Poland

No more than a hundred years ago the man-made landscape of the Altan Tuvshin Valley was quite different from today's. Buddhism was almost omnipresent in the once nomadic settlement of Khüree. In fact religious activity was its almost sole *casus operandi*. Later, during the seven decades of communist rule in the Mongolian People's Republic Buddhism all but ceased to exist. Niislel Khüree became Ulaanbaatar. As the city's landscape began to change rapidly, concrete buildings took place of wooden temples forming the new downtown area, surrounded by courtyard suburbs and industrial plants. Today there are few reminders of what once was. Yet, along with the advance of the democratic society, restored freedom of speech and religion have granted the revival of traditions and opened new possibilities for their penetration of the public space. Ulaanbaatar – a site of utter visual pollution is once again being filled with Buddhist presence yet this time, of a different kind.

Utilizing excerpts of extensive research material gathered during a field trip in summer of 2016 this paper attempts to point to some trends of visual presence of Buddhist symbolics in today's Ulaanbaatar.

Is it possible for a Mongolian person to be the next Dalai Lama? Buddhism and politics in present-day Mongolia

SZILÁGYI Zsolt

Institute of Ethnography, Hungarian Academy of Sciences, Hungary

It can be generally stated that when different religions became institutionalized, politics also got a significant role parallelly. It was a typical phenomena in the early era of Inner Asian and Mongolian Buddhism and during the Manchu period and it is also typical even nowadays. The Dalai Lamas and Bogd Gegēns had great roles in secular politics, and the actual power always intended to influence the process of their recognition procedures. The recognition of the new incarnations was not a private matter of Tibet or Mongolia. Though they always tried to make the recognition according to religious traditions, they could not do it in this way in many cases. That's what happened in the beginning of the 18th century in accordance with the Dalai lamas and with the Bogd Gegēns after 1757 or in 1924.

Legitimizing based on religious tradition makes it possible to look for high ranking incarnations crossing the given countries' borders but still in Buddhist environment. During the centuries it developed to be a kind of a tradition, just like in the case of the Mongolian church leaders, the Bogd Gegēns, whose majority was with Tibetan origin. In given historical periods provided this rule more opportunity for the searchers of incarnations. Nowadays, the question of the Dalai Lama's next incarnation makes Buddhist believers burn with curiosity all over the world.

In accordance with the new Mongolian constitution accepted in 1992, religious freedom is guaranteed as it declared that the church is independent from the state. The total autonomy of the country is declared in international contracts, and Mongolia is the only state where Inner Asian Buddhism rooted from Tibet is independent. Therefore, it is possible theoretically to found the most important head lamas' incarnation there. Historical and religious traditions exist in connection with the Dalai Lamas. The title itself is with Mongolian origin: the fourth incarnation was a Mongolian man, so the legitimating is given, in principle. The question is that the church is independent indeed or not.

This paper attempts to draw attention to a serious and actual political question about the election and induct of Buddhist head lamas. It also tries to sum up the possible effects of an election in an independent environment, like Mongolia's political, cultural or economical life.

Buddhism in Post Soviet Union

Telo Tulku Rinpoche

Russia

Buddhism has been part of Russian civilization for many centuries and is currently recognized as one of the traditional religion of Russia. Buddhism spread into Russia by the native Mongols of Buryat, Tuva and Oirat tribes. Since the 3 tribes became of the Russian Empire, they were able to practice the religion freely though Russia being a majority of Christian Orthodox.

When Russia became a communist state and later Soviet Union, the Buddhist faced a major destruction in their religion and culture. Many hundreds of monasteries, libraries and monks living quarters were destroyed. Though the buildings were destroyed but their faith survived the harsh totalitarian rule until the collapse of the Soviet Union. Only then they were able to rebuild, revive and redevelop and flourish to this day.

Telo Tulku Rinpoche gives a brief background of how Buddhism came to Russia, followed by brief history of how it was destroyed and later the future perspectives of Buddhism in today's Russia.

Mongolian Buddhist Pilgrims to Lhasa

TÓTH Erzsébet

Eötvös Loránd University, Institute of East Asian Studies, Hungary

Pilgrimage is one of the most desired and – when accomplished – the most profound experiences for the followers of any religion. All world religions have diffused in vast territories, and the farther a believer lives from the original land of his/her faith, the more difficult it is to visit the holy places. The situation is the same regarding the Tibetan tradition of Buddhism. From the late 16th century onwards the teachings of the Tibetan Dge-lugs-pa order, spreading among Mongolian ethnic groups (e.g. Tümet, Khoshuts, Khalkhas, Kalmyks, Buryats), reached remote territories towards the north and the northwest. From time to time, despite all the hindrances resulting from the distance, the trying physical surroundings, or the political circumstances, a caravan of pilgrims set out for Lhasa, the sacred centre of Tibetan Buddhism. The paper focuses on the most famous pilgrim and learned

scholar, Gombozhap Tsebekovich Tsybikov whose travelogue not only evokes the memories of a nearly 3-year journey (1899–1902), but also gives comprehensive information on contemporary Tibet and its culture, and whose photos of Tibet were the very first ones widely accessible as they were published in the National Geographic.

A variant of sutra “Blue ram’s remedy”

YU. TSENDEE

Center of Oirat Studies, Mongolia

This medical related surta, “Manzuširiyin zokōqson kōkū xucayin domnol᠋yo orošiboi” (Blue ram’s remedy) was created by Manzushiri. The handwritten and 11 pages sutra was used Oirat dialect and written on Clear script. The sutra is about the how to treat diseases of human body using internal organs of blue ram, black sheep, white horse and blue cow, and rabbit, foxes, bear etc. Moreover it described benefit of milk and harm sides of meat.

A few facts about the cult of Taranatha in Mongolia

A. TSENDINA

Russian State University for the Humanities, Institute for Oriental and Classical Studies, Russia

Folklore and written sources about the existence of a cult of the veneration of Taranatha in Mongolia are not very numerous. However, there are interesting notes about the worship of the Taranatha’s skull that existed in Ikhe-Khure in the early twentieth century.

Research on history and traditions of Traditional Medical Discipline school in Mongolia

D. TSERENDAGVA – Ch. BATNAIRAMDAL

International School of Mongolian Medicine,
Mongolian National University Medical Sciences, Mongolia

Background: Mongolia is one of the state empires of ancient Central Asia and it has its own traditional medicine structure that suits with nomadic lifestyle. Traditional medicine schools had many years of experience to train doctors and medical experts who treats all kinds of disease. In this research, we studied when the traditional school established and how it passed down to the next generations.

Research goals: This research aims to study educational structure of establishment, tradition, and development of Mongolian National University of Medicine.

Research Methodology: Documents, archive material, research works, education studies

Results: Every Buddhist school is oriented on Tsanid, Choriin Datsan (cause) and Manba Datsan learning.

The meaning behind Tsanid Choir would be Buddhist philosophy, the inanimate world and animate world including medicine philosophy one the five reasons.

We studied educational structure and tradition of medical schools. Graduates of the universities become experts in certain fields and qualify in Jud Datsan to get a degree in chanting science.

The book “Four Basics of Medicine”, written by Tibetan Yutigi yondon Gombo, started to get recognized in Mongolia and education structure of Buddhist medicine school took its root when it was translated by Minjuur Guush in 1720. Mamba Datsan, the first Mongolian medical school, was established as “Happiness and Good Deed Creator” temple in 1681 at Buuruluut, Bayanzurkh province, Bayankhongor state. Researcher Bold Sh. (2011) wrote that there were 120 Manba temples in Outer and Inner Mongolia but researcher Dagvadorj O. mentioned in his book that Mongolia had 220 Manba Datsan in 1585–1920. Inner Mongolian researcher Buyant highlighted in his research “Manba Rasan studies of Mongolian Medicine” that there were 700 temples in Peoples Republic of Mongolia, and 1200 temple in Inner Mongolia in around 19 centuries. According to our research evidence, it was founded that Mongolian temples owned more than 80 medical schools. Educational structure of Mongolian Datsan was based on Buddhist science and the schools used “Four Basics of Medicine” as their main textbook and taught its contents in more detailed ways. In addition, the universities had four years of teacher-centered learning programs for doctors and medical experts and trained only a small number of novices for productive study.

One of the main parts of Mongolian Mamba Datsan is to study medical herbs and exchange their best experience with each other. Mongolian medical universities feature to study growing process of flowers, leaves, fruits, seeds, roots, as well as plant diseases.

The Manba Datsan medical school teaches the treatment many methods for cautery, fracture massage.

Modern universities of traditional medicine were founded in 1990s and they had combined training of traditional and modern medicine science.

Conclusion:

1. Mongolian medical scientists customized the medical theories of India, Tibet, and China in Mongolia and they developed these theories based on many years of Mongolian long-lasting custom, history, and tradition.
2. Mongolia had over 80 Manba Datsans prior to 20th century and 6 medical universities in 21st century.

Монгол судрын мэдээллийн нэр төрөл, бүтэц (Буддын шашны утга зохиолын жишээн дээр)

Жигдэнгомбын Цэцэн

Соёл Урлагийн Их Сургууль, Соёлын Сургууль,
Номын сан судлал-мэдээллийн профессорын баг, Монгол улс

Буддын шашны соёл Монголын нийгмийн тогтолцоонд голлох байр эзэлж ирсэн түүхэн тодорхой цаг үед судар номыг төрөлжүүлэн ангилах, унших хэрэгцээнээс үүдэн олон нэр төрөл бүхий мэдээлэл дамжуулах арга үүсэн хөгжсөн байна. Энэ нь нэр томъёоны хувьд ч агуулгын хүрээгээр ч орчин үеийн утга зохиолын мэдээлэл дамжуулах аргаас өвөрмөц учир Монголын буддын шашны утга зохиол судлалд чухал эх хэрэглэгдэхүүн болно.

Уламжлалт “Товчоо”, “Толь”, нэрс, “Цэс”, “Данс”, “Бүртгэл” г.м. мэдээллийн шинжтэй нэр томъёо ХҮИ-ХИХ зууны үед “Гарчаг” хэмээх нэгэн нэрийн дор хумигдсан нь тэр үеийн судар номын талаарх мэдээлэл дамжуулах чухал арга хэрэгсэл болсон.

“Гарчаг”-ийн мэдээлэл дамжуулах аман болон бичгийн аргын хосолмол шинж зонхилсон “Ном сонссоны тэмдэглэл”, “Ном хүртсэний тэмдэглэл”, “Захиа үг, сургамж үгийн тэмдэглэл”, “Эрэхүйеэ, мэдэхүйеэ, олохуйеа хялбар болгосон” зэрэг өвөрмөц онцлог бүхий мэдээллийн зориулалттай, нэрлэн жагсаасан бүтэцтэй олон бүтээл буйг “Гарчаг” –ийн бүтэцэд хамруулан авч үзнэ. Ингэснээр орчин үеийн “Номзүй судлал”, “Баримзүй судлал”-ын шинжлэх ухааны үүднээс тайлбар нотолгоо хийх, холбогдох нэршил, агуулгыг шинээр тодорхойлох зэрэг шинэ шинэ үүсмэл ухааныг ай савд нь зүй зохисоор байршуулахад ихээхэн ач холбогдолтой.

Монголын буддын шашны судар номын удиртгал хэсэг бүр

“Ном дор мөргөм үү”

“Бурхан дор мөргөм үү”

“Багш дор мөргөм үү” хэмээх 3 мөртөөр эхэлдэг нь эгэл мэт хэдий ч угтаа ном-унших тогтолцооны зарчим болж, тасралтгүй уншлагын мэдээллийн хэв шинжийг буй болгожээ.

Mongolian Books Hidden and Rediscovered: Results of Endangered Archives Project in Republic of Buryatia

Nikolay TSYREMPILOV

School of Humanities and Social Sciences, Nazarbayev University, Kazakhstan

The paper presents the results of the project that aims to document and digitize Buddhist manuscripts kept in private collections of Republic of Buryatia from the period of total annihilation of the monastic Buddhism in the USSR in 1920–30s. The project sponsored by British Library and Arcadia Foundation has led to a compilation of a digital library of high-resolution copies of the unique Buddhist manuscripts.

Within its framework, 9 districts in Republic of Buryatia and Zabaikal'skii krai have been surveyed. We've managed to find collections only in 6 of them (Okinskii, Selenginskii, Kiakhtinskii, Kizhingsinskii, Zaigayevskii districts of Republic of Buryatia and Aginskii district of Zabaikal'skii krai). As a result of these surveys, about a thousand manuscripts have been discovered of which 334 unique and valuable samples have been digitized and 18 of them were transferred to the Library of Buryat State University.

The digitized manuscripts have great significance both for the Buryat traditional culture and for academic manuscript studies. The earliest of them may be dated back to the mid-18th c. and the latest to 1960s. Only a few of the manuscripts contain precise dates of creation whereas the dates of other books and documents could only be inferred indirectly from the type of paper used, writing style and contents. The majority of the manuscripts are associated with Buddhism and Buddhist ritualistics. But many of them are just disguised as Buddhist in reality containing Buryat pre-Buddhist everyday rites and instructions: how to get rid of nightmares, dreams interpretations, the ways to treat domestic animals, rituals of propitiation of local deities, etc. Special category constitute Buryat historical chronicles as well as histories of Russia, Tibet and Mongol empire. Majority of manuscripts are Buddhist in their nature. We have managed to find previously unknown samples of Buddhist works authored by old Buryat lamas: commentaries to Buddhist canonical works, biographies and songs. Almost all the manuscripts were hitherto unknown to researchers. Some of them were known to have existed but considered to be lost.

Д. Тулга

МБШТ Гандантэгчэнлин хийд, Өндөр гэгээн Занабазарын нэрэмжит
Монголын бурхан шашны дээд сургууль, Монгол улс

Бурхан шүтээний урлал дахь гол мөн чанар, тухайн авралын орны амин сүнс болох тогтоол оршоолгыг үнэн зөв, бат байгуулах нь нэн чухал юм. Лагшингийн шүтээнийг ч хэн дуртай нь урлах болсон орчин цагт номд номлосон буруу, зөвийн гэм эргүү, эрдэм зэргийн талаарх онол нь хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаар судлахыг зорьсон юм. Өнгөц ажиглахад дуртай нь саванд цай юүлэх адил энгийн, эгэл мэт санадаг болжээ. Энэ нь цэвэр мухар ойлголт юм. Гэмийн үйл ч хураах юм. Энэ талаарх номын ойлголтыг товч дурьдахаас гадна, орлуулах болон адилтгаж болох эд, дэс дараалал, том болон жижиг шүтээний орон дахь дэлгэрэнгүй болон хураангуй үйлийн ойлголтын талаарх ном, онол судалж буй байдал, холбогдох зүйлийн талаар танилцуулах болно.

Jebtsundampa's Visual Hagiographies

URANCHIMEG Tsultemin

Mongolia Initiative at UC Berkeley, Department of Art History, UC Berkeley, USA

In early 20th century two unusual paintings were made in Ikh Khüree, Mongolia's quintessential monastery. Known today as *Meditations of Bogd Gegeen* (hence: *Meditations*) and *Vajrabhairava Maṇḍala* (hence: *Maṇḍala*), they are currently held in Ulaanbaatar's Bogd Khan Palace Museum. While both paintings were published, their study has been very limited. The first art-historical analysis was made by Patricia Berger in *Mongolia: the Legacy of Chinggis Khan* in 1995, where she first published the *Meditations*, translated the inscriptions, and have suggested the painting is a "visual hagiography" of the lineage.

The two paintings constitute a tightly woven set of the Jebtsundampa's empowerments (*abhiṣeka*), starting from the First Jebtsundampa Zanabazar (1635–1723). The composition follows a Tibetan *thang ka* arrangement, while the narrative and iconography in *Meditations* continues into, and is connected with, the *Maṇḍala*. The two paintings together suggest a coherent discourse of Jebtsundampa's legitimacy, empowerments bestowed directly from the deities, and their envisioning of Ikh Khüree as Vajrabhairava Maṇḍala.

This paper presents a close reading of all inscriptions, complementing and adding to the earlier translations by James Bosson in 1995. I will analyze the front and back inscriptions in both Tibetan and Mongolian languages together with the visual depiction, iconography, and subject matter. The paper will argue that this set is an unusual and a unique visual hagiography that calls for the next reincarnation be born in Ikh Khüree, and thereby aims to secure a safe arrival of the 9th Jebtsundampa to Khalkha Mongolia.

A Letter of Soviet Buddhists to the Thirteenth Dalai Lama

Vladimir USPENSKY

St. Petersburg State University, Russia

In the 1920th the Soviet government made attempts to establish contacts with the Thirteenth Dalai Lama. In 1922, 1924 and 1927 Soviet representatives visited Lhasa. However, the information concerning anti-religious policy pursued in the Soviet Union reached the Dalai Lama and made him doubt the intentions of these delegations. At that time Agvang Dorjiev, who was the official representative of Tibet, tried to protect Buddhist clergy. It was planned by Soviet authorities that a mission of "renovationist" Soviet Buddhists would visit Tibet in 1928. In August 1928 members of the planned delegation were elected by the Third council (*quraldayan*) of the Buriat Mongol Buddhists. A letter to the Thirteenth Dalai Lama was written in Tibetan and Mongolian, and printed the same year in golden letters in Leningrad. The main idea of this letter was that under the Czar's rule Buddhism in Russia had been in deplorable state; however under the Soviet rule Buddhism was flourishing. It said that lamas in more than forty monasteries were prosperous and were even exempted from military service. This was far from being true but Agvang Dorjiev seems to have expected in response some softening of anti-Buddhist policies. However, in October 1928 the Soviet authorities finally decided not to send this mission to Tibet, and further attempts to establish ties with the Dalai Lama were abandoned.

О. М. Ковалевский и его вклад в изучение историко-культурного наследия Монголии и монголов: обзор российской историографии и архивных фондов²⁴

Р. М. ВАЛЕЕВ, Р. З. ВАЛЕЕВА, И. В. КУЛЬГАНЕК, О. Н. ПОЛЯНСКАЯ, Л. М. САХАВОВА

Россия

В докладе рассматривается вопрос изучения научного наследия монголоведа Осипа (Юзефа) Михайловича Ковалевского (1801–1878), чье имя связано со становлением научной школы монголоведения в России, и в целом в Европе, основоположником которой его по праву считают. Разнообразное и богатейшее наследие ученого привлекает все больше ученых, возрастает число публикаций, как в России, так и за рубежом – в Польше и Монголии – раскрывающих его многогранную деятельность не только как филолога, но историка и этнографа.

Ключевые слова: монголоведение, О. М. Ковалевский, монгольские народы, монгольский язык, этнография, историография, история науки.

Выдающимся представителем российской и польской востоковедной школы, заложившим основы монголоведения в России и в Европе, является Осип (Юзеф) Михайлович Ковалевский (1801–1878), труды его до сегодняшнего дня не утратили своей актуальности, а роль самого ученого в востоковедной науке трудно переоценить. Диапазон его исследований был широк и включал язык, литературу, этнографию, историю, материальную культуру, религию. Это позволило ученому подойти к комплексному исследованию монгольских народов. Своей научной, просветительской деятельностью О. М. Ковалевский один из первых в российской и зарубежной науке обратил внимание на бурят, тунгусов и другие народы Сибири. Велика его роль в распространении различных знаний, внедрении образования и формировании научных кадров бурятского населения, равноправии европейцев и народов Востока.

Одной из первых университетских экспедиций была командировка кандидата Осипа Михайловича Ковалевского и действительного студента Казанского университета Александра Васильевича Попова в Восточную Сибирь с целью изучения монгольских языков и сбора монгольских и тибетских рукописей и ксилографов. В Забайкалье казанские востоковеды пробыли с 1828 до начала 1833 года. О. М. Ковалевский сделал все возможное для глубокого изучения монгольских языков: ему удалось дважды побывать в Монголии, а в 1830 – 1831 гг. совершить поездку с Российской Духовной миссией в Китай.

В стенах Казанского университета О. М. Ковалевским были созданы фундаментальные труды по монголоведению: “Монгольско-русско-французский словарь”, в трех томах, “Краткая грамматика монгольского книжного языка”, “Монгольская хрестоматия”, “Буддийская космология” и другие. Его исследования легли в основу российского и европейского научного монголоведения. О. М. Ковалевский настойчиво выступал против бытовавшего в то время в научных кругах противопоставления истории Европы и Азии, обвинения народов Востока в неподвижности, застойности, “в природной лени” и “диком варварстве”. Цели и задачи всестороннего и глубокого научного изучения стран Востока, в особенности монголыязычных народов и важность объективного подхода в написании их истории молодой ученый излагал в своих отчетах, письмах предисловиях к научным трудам. Во всех своих работах он утверждал, что каждый народ вносит свою лепту в единый процесс развития истории и культуры человечества, что «в Азии, как и в Европе, нет утомительного однообразия и неподвижности народной». О. М. Ковалевский был уверен, что история и культура народов Востока до сих пор таит в себе много неизвестного и требуется кропотливая, долгая и целенаправленная работа по устранению лакун в общей картине представлений о Востоке в общей картине представлений о Востоке... Эта принципиальная научная и гуманистическая позиция ученого стала основой его трудов по истории и культуре монгольских государств и монголыязычных народов.

Religious codes of Mongolian Buddhist monasteries

Ts. P. VANCHIKOVA

Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences,
Institute for Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies, Russia

The activities of social structures and institutions in Buddhism, like Buddhist monastic community, or sangha, are determined primarily by the Buddhist canonic religious code – Vinaya.

For understanding the basics of Buddhist social policy (relations between Buddhist sangha and the state, the formation of laws and regulations of monasteries, the work of monks with lay people) studying of the realities of monastic discipline is quite important. In spite of the fact that the canonical texts of Vinaya (Pratimoksha, Vinaya Sutra, etc.) have not been changed for

²⁴ Исследование осуществлено при финансовой поддержке РГНФ в рамках научных проектов № 17-01-00209 и № 17-11-16002.

hundreds of years, monastic regulations in Buddhist monasteries underwent corrections under the influences of historical, cultural and political changes.

Preliminary results of the research of two codes of rules (tib. bca'i yig, mong. jayay) of the Gandantegchenling Buddhist monastery of Mongolia written in Mongolian will be presented.

The title of the first one is "Rebogijiyigandangšaddubling-yin qural nom-un unsily-a deglem čab manji jed terigüten-yi čuqum šin-e qayučin yosuyar dangsa". It was composed in 1840 (131 f.). This is one of the most lengthy and detailed codes. It contains rules regulating all aspects of the everyday life of the monastery, religious and economic.

The second one is entitled as "Inner religious regulations of the Ulaanbaatar Gandan monastery" (Улаанбаатар хот дахь Гандан хүрээний шашны дотоод журам). It was composed in 1925 in 61 articles. Its printed copy in 18 pages is kept in the archives of the Institute of science and culture of the Gandantegchenling monastery. This charter vividly reflects realities of the new state, the reorganization of a state system and changes connected with these processes, mainly, directed to gradual elimination of influence of the Buddhism on Mongols.

Their brief evaluation as of source materials for studying the history of Buddhism in Mongolia with an analysis of their content will be given.

Tibetan monastic curriculum in the 21st Century: Dharamsala and Ulanbator. Tradition and adaptation

VÉGH József

Eötvös Loránd University, Department of Mongolian and Inner Asian Studies,
Dharma Gate Buddhist College, Hungary

The original curriculum of the Tibetan Buddhist monasteries, all over the world, based on the Indian monastic education. It was changed in the history but its core remained: the root texts of the Indian Buddhist Philosophy. They are called „The Five Indian Books” for the education of Prajnaparamita Madhyamaka, Pramana, Abhidharma and Vinaya. It means five books with their Indian and Tibetan commentaries, but the five work are not always the same five title, according the differences in the original Indian monasteries' locations. To preserve this core curriculum, these works connected two main pedagogical and philological methods. The whole structure of the Modern Indo-Tibetan Monastic education, above this core, are changed in the turning of the 20th and 21st centuries. I made a survey of these changes in the educational program in the Institute of Buddhist Dialectics, Kagyü and Nyingma Shedras, and the Mongolian monasteries. In the light of the differences around the core curriculum, I would like to show how can work these five books and the related pedagogy. How can help a buddhist practitioner insolving his or her problems in the 21st century and how it serves the adaptation the ancient tradition of Buddhism.

Mongolian 'Pho ba Practices for Rebirth in Śambhala

Vesna WALLACE

University of California, Santa Barbara, USA

The abundant Tibetan-language sources on practices pertaining to rebirth in Śambhala composed by Mongolian authors involve, to a large degree, the practices of imagination and visualization of the layout of the land of Śambhala, its natural environment and society, the appearance of its kings, palaces, inhabitants, and so on. Somewhat similar formats of the same practices can be found in the variety of texts related to the Pure Land of Amitābha and other Buddhas. By focusing on the imagination and visualization practices on Śambhala, this paper will address the variety of issues - such as the modes of perception, recreation, familiarization through recollection, the production of new awareness, interaction, and the like - which may be also pertinent to the sādhana practices of other Buddha-realms. The purpose and nature of creative visualization in Śambhala-oriented practices provide a venue for understanding the potential of imagination in recreating and concretizing the kingdom of Śambhala and one's own place in it through the expressive capacities of mental images.

Buddhist fragments in the Molon-toyin story

Natalia YAKHONTOVA

Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, Russia

The story about Molon-toyin which tells about his journey to the Hell in search of his sinful mother is known in several versions in different languages. The longest version in Mongolian was published two times; in Beijing (1708) and Buryatia (19th cent.). Both xylographs are translations from Tibetan made by Shiregetu-guushi-corji and their text is the same. All versions show sufferings of the sinful living beings in different regions of the Hell as a means of intimidation for Buddhist believers. The story has a moral but on the whole it is a light reading especially if compared to the Mongolian xylograph which is a more serious one.

It is called “sutra” and has many features typical to sutras. Its first line has three “*namo*” and there is a reference to the words of the Buddha (“Once I heard”).

Only in this version there are first 4 chapters, a kind of a prehistory, which tell in detail how Molon-toyin and his friend became toyins. In these chapters the Buddha appears to guide and protect them. Before being addressed the Buddha is praised with his numerous epithets (not only here but through the whole text as well). One of the main ideas of any journey-to-the-Hell story is that an individual rebirth depends on their pious and sinful deeds in life time. In the xylograph this point is repeated permanently by all personages and in chapter 13 bodhisattva Aryabalo preaches in detail about five and ten sinful deeds and the ways to avoid them. One chapter (No 9) is called “Showing the difference between virtue and sin”. Some other more complicated topics are elucidated. In chapter 19 the Buddha explains Twelve-fold chain to his disciple Ananda. In chapter 20 he enumerates qualities of tathagatas and bodhisattvas (both in prose and in verse) and even more of the latter in chapters 25 and 26. Chapter 24 describes an unsuccessful attempt of Molon-toyin to measure the distance where Buddha’s voice can be heard. The closer to the end the more Buddhist percepts are pronounced and more personages appear. Subudy, Kashyapa, Maitreya, and some others ask the Buddha questions and he answers them. In the last chapter it is advised to read and copy the sutra as a way to gain incomparable amount of virtues. The Mongolian version is not only called “sutra” but is written as a sutra.

The Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā in Mongolian and Oirat: two translations by Jay-a Pandita compared

Natalia YAMPOLSKAYA

Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, Russia

In the biography of Jay-a pandita Nam mkha’i rGya mtsho (1599–1662) the Aṣṭasāhasrikā (Oir. nayiman mingyan śūlūqtū) is listed as one of the 186 texts translated by the Oirat scholar after 1638. Today three sources containing the Oirat translation of this work by Jay-a pandita written in the Clear Script are described: two blockprints are preserved at the Institute of Language and Literature, Ulaanbaatar, and one manuscript from a private collection was published in Inner Mongolia (Ili-yin yool-un urusqal dayau oron-du qatayalaydaju bayiy-a todo üsüg-ün surbulji bičig-ün čiyulyan 1, Külün Buyir 2015). In the collection of the Institute of Oriental Manuscripts, St. Petersburg, there is a manuscript (Q1) that contains a Mongolian translation of the Aṣṭasāhasrikā attributed to Jay-a pandita. Although the Mongolian colophon of the manuscript is lost, a number of details, such as the specific lexicon and features of grammar, indirectly point to his authorship.

Jay-a pandita is known to have used the method of translation in the process of which the text was translated aloud by the master and written down by a scribe. When both the Mongolian and the Oirat versions on one text are available it is possible to re-address the question of Jay-a pandita’s translation methods. A fragmentary comparative study of two manuscripts reveals differences between the two texts that allow to speculate on whether the Mongolian translation was adapted into Oirat, or the sutra translated anew.

Намсрай сахиусанд балин тахил өргөх зан үйлийн тухай

С. ЯНЖИНСҮРЭН

Монгол Улсын Их Сургууль, Философи, шашин судлалын тэнхим, Монгол улс

Арван хангалын нэг, хойд зүгийг эрхшээгч хэмээгддэг Намсрай нь бурханы шашинт улсуудад түгээмэл шүтэгддэг ба тэрээр бурханы шашныг хамгаалахаар ам тангараг авсан “Чойжин сахиус”-уудын нэг болно.

Намсрай сахиус нь нэг тэргүүн, хоёр мутартай бөгөөд алтан өнгөт биетэй, баруун мутартаа эрдэнийн дуаз (Жанцан), зүүн мутартаа элдэв эрдэнээр бөөлжсөн накула оготно барьсан, хэвтэж буй арслан дээр хагас завилгаагаар заларсан дүртэй.

Намсрай сахиусыг монголчууд Баян Намсрай гэдэг. Энэ нь түүний эд баялгийг ивээн тэтгэдэг эрхлэн хариуцдаг үйлтэй нь холбон тодорхойлсон нь бөгөөд түүнийг товчоор Намсрай [*Nam sras*], төвд бичлэгийн бүрэн дуудлагаар нь Намтойсрай [*Nam thos sras*], тэдгээрийн орчуулгаар нь Ариун сонсголтын хөвгүүн, Тийн сонсголтын хөвүүн, Сайтар сонсголтын хөвгүүн гэж нэрлэх ба нөхөр сэлтийнхээ хамт дүрслэгддэг дүрээр нь Найман Намсрай бас Бисман тэнгэр зэрэг олон нэрээр нэрлэнэ. Нэр бүр тус тусын домог түүхтэй. Монгол хэлэнд “Найман намсрай шиг баян, Найдан жүдүг шиг өнөр” хэмээх хэлц үг бий.

Намсрайн 8 нөхөр сэлт нь эд баялгийг ивээн тэтгэх ерөнхий үүрэгтэй ч нарийндаа тус тус өөр өөр үйлийг хариуцдаг тул тэдний мутарын хэрэгтэн болон тэдгээрийн дүр байдал, нэр сэлт нь өөр өөр байдаг. Харин бүгд оготно барьдаг нь тэдний дүрийн нийтлэг нь болно.

Энэ сахиус энэтхэгийн үндэсний шашин Хиндү шашнаас гаралтай бөгөөд энэтхэгчүүд Кубера хэмээн нэрлэдэг. Энэ нэрийг монголчууд хэрэглэдэг боловч төдий л түгээмэл биш юм.

Намсрай сахиусанд холбогдох олон зүйлийн зан үйл байхаас түүнд балин тахил өргөх зан үйлийн тухай энэ илтгэлд тодруулан авч үзэхийг оролдлоо.

Судрын 20 дахь хуудасны ар талын эхний мөрийн дундаас 23 дахь хуудасны эхний мөр дундаа хүртэл монгол хэлээр орчуулагдсангүй үлдсэн байна. Энд байгаа нь “*rGyal po chen po ngal bsos po'i sgrub thabs bsam 'aphel dbang gi rgyal po shes bya ba*” буюу “**Их хаан Бясман тэнгэрийн бүтээлийн арга чандмань эрхтийн хаан оршвой**” нэрт Намсрай сахиусны бүтээлийн аргын судрыг орчуулалгүй төвөдөөр нь хавсарган оруулсан байгаа юм. Буддизмд аливаа бурхан, сахиусыг бясалгахдаа сэтгэлдээ ургуулах, зурж бүтээхдээ дүрслэх дүрийг ийнхүү бүтээлийн арга хэмээх тусгай төрөл зүйлээр гаргадаг уламжлалтай юм.

